

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

SZERKESZTI
DR. BORBÉLY ISTVÁN

FŐMUNKATÁRSÁK

DR. BIRÓ VENCEL, DR. BITAY ÁRPÁD, DR. BUDAY ÁRPÁD,
DR. CSÜRY BÁLINT, DR. GELEI JÓZSEF, DR. GYÖRGY LAJOS,
DR. HIRSCHLER JÓZSEF, KELEMEN LAJOS, DR. KRISTÓF GYÖRGY,
DR. MOLDOVÁN GERGELY, REMÉNYIK SÁNDOR, SZABOLCSKA MIHÁLY,
DR. TAVASZY SÁNDOR, DR. VARGA BÉLA.

LVI. ÉVFOLYAM.

2. SZÁM.

1924. FEBRUÁR.

TARTALOM:

	Oldal
Kritika kell közöttünk... Irta <i>Bajza József</i>	69
Szépirodalmi szemle.	
Négy erdélyi magyar poéta. Irta <i>Reményik Sándor</i>	71
Nyíró József mint novellairó és „Rapsonné rózsája”. Irta <i>dr. Borbély István</i>	73
Három magyar klasszikus erdélyi kiadása. Irta <i>dr. György Lajos</i>	82
Liszt Ferenc lajában. Irta <i>dr. Moldován Gergely</i>	87
A magyar népköltészet forrásaihoz. Irta <i>dr. Csüry Bálint</i>	90.
A tudományok szemléje.	
A magyarországi kritikai irodalom új termékei. Irta <i>dr. Alsószeghy Zsolt</i>	93
Erdély magyar irodalomtörténeti munkássága (1919–1923). Irta <i>dr. György Lajos</i>	97
Az utolsó öt év magyar nyelvtudománya. Irta <i>dr. Csüry Bálint</i>	106.
1920. óta Romániában megjelent magyar nyelvű történeti tankönyveink. I. közl. Irta <i>dr. Dekányi Kálmán</i>	110
Anyugat-európai kultúra sorsa Spengler filozófiájának tükrében. Irta <i>dr. Tavaszty S.</i> Könyvismertetések. Írták <i>dr. György Lajos, dr. Hirschler József, dr. Kristóf Gy.</i>	118 122
Román szemle.	
Eminescu Mihály kálváriája. Irta <i>dr. Moldován Gergely</i>	130
Gr. Széchenyi Istvánnak és apjának híre és egykorú ismertetése Romániában. Irta <i>dr. Bitay Árpád</i>	136
Dacoromania. Ismertetési <i>Pop Sever</i>	141
Egyesületi élet.	
A Román Tudományos Akadémia munkássága. I. közl. Irta <i>dr. Borbély István</i>	146
Az Erdélyi Múzeum Egyesület. Irta <i>dr. Buday Árpád</i>	151
A Vatikánban működő Tudományos Akadémia. Irta <i>dr. Hirschler József</i>	157
A Francia Tudományos Akadémia. Irta <i>dr. Hirschler József</i>	158
Különlélek.	160.
Új könyvek és folyóiratok	163.

CLUJ—KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1924.

Ára: 20 lej.

TÁJÉKOZTATÓ.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* célja állandó és rendszeres ismertetéseket és szakszerű bírálatokat közölni: 1. a Romániában megjelenő magyarnyelvű szépirodalmi és tudományos művekről; 2. a Romániában megjelenő azon román- vagy német- (szász, sváb) nyelvű szépirodalmi és tudományos művekről, amelyek magyar vonatkozásokat tartalmaznak; 3. a Magyarországon megjelenő magyar szépirodalmi és tudományos művekről. Ezeket az ismertető és kritikai tanulmányokat a régi Erdély szépirodalmi és tudományos törekvéseinek ismertetése fogja kiegészíteni.

Ilyenformán az *Erdélyi Irodalmi Szemle* tükré kíván lenni Erdély szellemi életének, amelyből mindenki megtudhatja, hogy az erdélyi magyarság akár a szépirodalomban, akár az egyes tudományterületekben a múltban mit produkált és ma mit produkál. Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* egyúttal azt is mutatni fogja, hogy az erdélyi magyarság szellemi téren mivel járul hozzá Románia egyetemeres közművelődésének jelenlegi állapotához.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* a *Keresztény Magvető* című folyóiratnak alakilag és tartalmilag teljesen önálló mellékleteként jelenik meg; a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Megjelenik havonként egyszer (a nyári két hónap kivételével) 2—3 ív terjedelemben.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemlének* szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőnek — dr. Borbély István főgimnáziumi tanárnak — címére küldendő (Cluj, Calea Victoriei 12, Unitárius Kollégium).

Előfizetési ára egész évre (tiz füzetre) 150 lej. Magyarországra és más államokba 200 lej. Az előfizetési díjakat Kovács Kálmán tanár, unitárius püspöki titkár címére kell küldeni (Cluj, Calea Victoriei 12, Unitárius Kollégium).

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

LVI. ÉVFOLYAM.

2. SZÁM.

1924. FEBRUÁR.

Folyóiratunkat minden alkalommal vezércikkkel szándékunk kezdeni, melyben irodalmi és tudományos életünknek aktuális kérdéseivel foglalkozunk. E vezércikk-sorozatot nem tudnók jobb és időszerűbb cikkel megkezdeni, mint a híres magyar kritikusknak, Bajza Józsefnek alábbi — sajnos, úgylátszik — mindig aktuális soraival:

KRITIKA KELL KÖZÖTTÜNK...

A kritikának, e gyűlölvé rettegett és rettegvé tisztelt istennőnek, templomot építeni, oltárt emelni közöttünk sohasem volt oly hasznos, sőt szükséges, mint ma.

Ha végig szemléljük a magyar irodalom történetét, nem találunk kort, mely a jelennel hasonlítható; nem évszakaszt, mely a vívó és küzdő kor nevét oly méltán viselhetné, mint ez. Ma tanult és tanulatlan, művész és kontár egyaránt vergődnek a halhatatlanság szent bérceihez, de az utat, melyen oda juthatni, felette kevés ismeri... Vannak íróink, kik ha egy történetecskét, mely legfeljebb is anekdotának volt alkalmas, dialogusba szöve — mert nálunk a drámai formához ez elég — nyolc-kilenc íven végighurcolhattak, shakespearei, calderoni elmét vélnek agyaikban lobogni. Említsük-e a poétaszterek hemzsegő seregét, ezeket a türelem ostromlóit, ezeket a fülkínzó unalmas trubadúrokat? Könyveink nagyobb részét ezek foglalják el, azért van bennök a szív és ész szavának oly ritkán helye. S mindezek a legfellengőbb álmokban élnek s goethei, schilleri nagyság bizodalmaival kerengenek parányi köreikben. Embernek legfőbb boldogságát képzelet s álmok teszik s ha kit álmaiból vertek fel, az boldogsága egéből hullott le. Hagynunk kellene tehát keresztényi kimélettel, hadd álmodják végig az ily jámborok rövid életüket s hadd legyenek boldogok. De ez álomboldogokat imádók, hirdetők, magasztalók veszik körül;

a tévedések, a képzelmek kórjai elragadnak s egész csoportokat tántorítanak a vak tudatlanság örvényébe, azalatt, hogy a valódi érdem félrevonulva nem ismertetik vagy elfeledtetik — s ez vágja ketté a dolgot. Fel kell vernünk ezen ál-Goethét, ál-Schillereket álmaikból, hogy imádóik is látni tanuljanak; meg kell gyujtani a kritika szövétnekét...

Kritika kell közöttünk, meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos. Ki kell irtanunk a hízeltetést, a szolgálai csúszás lelkét; ledöntenünk szobrait a bálványozásnak; elrezzentenünk a lelketlenséget; kimutogatnunk egymás vétkeit... Ha mi barátainkat, rokonainkat, mint eddig, csak ölelgetjük; hitsorsosainkat csak dicsérgetjük; nagyjainknak csak hízeltetünk, bókolunk; ellenségeinket csak üldözzük s a jót bennök is elismerni nem tanuljuk s nem akarjuk; ha rettegünk az igazat nyilván kimondani, ha örökké csak mellékes tekintetek szolgarabjai leszünk: úgy a tudományos haladásnak bizvást lemondhatunk még reményeiről is; úgy örök veszteg-lésben tespedezünk s kínai penész fogja elborítani, megemészteni nemzetiségünket, nyelvünket, tudományos létünket.

Bajza József.

SZÉPIRODALMI SZEMLE

NÉGY ERDÉLYI MAGYAR POÉTA

1. *Olosz Lajos*, Gladiátorarc. H. n. (Kolozsvár) 1923., 132 l., Minerva kiadása (40. L.) — 2. *Finta Gerő*, A fák. H. n. (Székelyudvarhely) 1923., 75 l. A szerző kiadása. Globus nyomda (35. L.) — 3. *Walter Gyula*, A vágyaim. Versek. H. n. (Székelyudvarhely) 1923., 94 l., A szerző kiadása. Globus könyvnyomda. (25. L.) — *Szabó Jenő*: Virágok a Golgotáról. Versek. (1918—1923.) Szerző sajátja. Târgul-Sacuesc—Kézdivásárhely 1923., 130 l., Kézdivásárhelyi könyvnyomda rt. (40 — Lei.)

E sorok írója úgy érzi, hogy a művészi értékelés sokkal szubjektivebb, bizonytalanabb, hogy úgy mondjam: líraibb funkció, mint ahogy sokan gondolják. Ez az érzésem arra indít, hogy ítéletmondásaimban ne lépjek fel döntő, végleges, kökemény igényekkel; hogy meghagyjam mindenkinek a maga ideáljait s befolyásolni inkább csak megvilágítás által igyekezzem. Éreztetni szeretném, hogy soraim mögött nem objektív valóságok rendületlen világa s nem azonos izlésű tömegek masszív lelki megnyilvánulása áll, csupán egy vivódó, eszmélő, látó, kételkedő, s kegyelemből pillanatokra megvilágosodó emberi szív. Ha ilyen módon néha önkéntelenül szembekerülnék a szigorú szakszerűség és objektivitás kívánalmával, amely e folyóirat homlokára íródott, úgy elnézését kérem azoknak, akik engem e munkára meghívni szívesek voltak. S még egy kijelentéssel tartozom megbízóimnak s e folyóirat olvasóinak: Amilyen köteles tisztelettel viseltetem a tisztas hagyományok iránt, épp olyan tisztelettel vagyok azon modernséggel szemben, mely nem pusztá jelszó, hanem mélységesen új élménye egy új világ új emberének s amely kegyetlen viadalban a világgal és önmagával, keresi az örök művészi tartalmak új, különös kifejező eszközeit. Ma már nem lehet embereket és írásokat azzal elintézni, hogy „a modernnek”, vagy „a nyugatosok”. Hanem meg kell vizsgálni mindenkit egyéni mivolta, sajátos lelki alkata szerint, elmélyedni-akarással, a jó és nem a rossz megtalálására elkészített lélekkel; belepillantva a kor lelkébe, magunk lelkébe, bűnök és erények, szükségszerűség és lehető-

ség szövedékébe. Viszont — soha sem szabad szem elől téveszteni azt, hogy minden igazi művészet végső alapjában idealizmus, mert tendenciája: a léleknek asylumot készíteni — az életen kívül.

Ilyen szempontokkal fogok hozzá feladatomhoz, az erdélyi magyar lírai termés időkénti ismertetéséhez. Akármilyen véleménye legyen is valakinek az önálló erdélyi magyar irodalom lírai termésének értékéről, egyet el kell ismernie: ezen a téren mutatkozik itt a legintenzívebb élet, a tehetségeknek hosszú, színes skálája, sokféleség, gazdagság, virágzás. Különböző választási lehetőségek, különböző izlések számára. Tartalmi és formai adottságok, amelyek közül ki-ki szívére ölelheti a neki legmegfelelőbbet. Ezuttal célom a négy legutolsó, Erdélyben megjelent, magyar verseskönyv rövid jellemzése. E kötetek szerzői: Olosz Lajos, Walter Gyula, Finta Gerő és Szabó Jenő. Valamennyi komoly érték és irodalmunknak jelentős gazdagodása.

E négy költői arc közül a legmarkánsabb s a többitől legelütőbb Olosz Lajos „*Gladiátor-arc*”-a. Kevés címet éreztem úgy hozzásímulni a verseskönyv tartalmához, mint ezt. Olosz Lajos a mai kor tipikus szellemi harcosa. Lelki gladiátor, aki tusakodik az étellel, önmagával, külső és belső problémák özönével. Meghasonlást ábrázol, de rendet teremteni akaró rettetetes erőfeszítést is. Aki idilli hangulatokat, kedves dalokat, komplikáltság nélküli érzések tükröződését várja csupán a poézistól, az értetlenül vissza fog hőkölni e versek elől. De aki végigment a belső ellentmondások tragikus állomásain, amelyek elé e borzalmas korszák az emberi lelket állította, aki nem kényelmesen szerezte, vagy épen örökbe kapta a maga mindenre felelni tudó hitét, hanem megvívott érte, az Olosz Lajost érteni és szeretni fogja, ha nem is fenntartás nélkül. Az nem fog idegenkedni versformáinak sajátságos, kötetlen dübörgésétől sem, mint attól sem, hogy inkább plasztikai és festői, sem mint zenei bonyomást hagynak az olvasóban. — Vajda János és Ady Endre gyilkos tépelődéseinek örököse ő, anélkül, hogy bármelyiknek is hatása alatt állana. Rövid pihenése csak a természet s a művészet szépségében van.

Walter Gyula és Finta Gerő közelebb állnak egymáshoz, mint akár Oloszhoz, akár Szabó Jenőhöz. Közös vonásuk, hogy lírájok, bár egészen a mai élet atmoszférájában fejlődött ki s annak kifejező eszközeivel él, nem annyira gondolati, nem oly

tépelődő s nem oly sötét, mint az Oloszé. Melegebbek, de nem oly mélyek. Walter gazdagabb, több húron játszik, mint társa, Finta gazdaságosabb, egyenletesebb erejű és fegyelmezettebb Walternél. Mindkettőjük verselési technikája könnyed, biztos, harmónikus. Finta gyakran fejezi ki magát szonettben s ez a műforma szépen simul mondanivalójához.

Szabó Jenő Oloszszal szemben a másik végponton áll, de mindhárom társától elválasztja az, hogy lírája alaphangjával még a mult századvég poézisében gyökerezik. Ez is kell, ez is jó. A közönségnek is van még széles rétege, amely mindennek dacára, szintén ott maradt, hangban, izlésben, gondolatvilág tekintetében. Kell, hogy legyen költője ennek a rétegnek is. Ha Szabó Jenő csak ez volna, akkor is megbecsüléssel kellene szólanunk róla. De ő több ennél. Ő mai élményeink közül a legdöbbenetesebbeket tette magáévá: a közösség sorsára vonatkozókat. És mert modern volt az élménye, s mert Szabó Jenő mély vénájú poéta, valamiképen át kellett hangolnia kifejező eszközeit is mai élményeinek megfelelőbben. Így keletkeztek a *repatriálás* különös magyar szomorúságából fakadó, szebbnél-szebb versei.

Reményik Sándor.

NYIRŐ JÓZSEF MINT NOVELLAIRÓ ÉS „RAPSONNÉ RÓZSÁJA”

Az „Ellenzék” pályadíjat tüzött ki erdélyi történeti tárgyú novellára. A verseny eredménnyel zárult. Az első díjat *Nyirő József* nyerte „Rapsonné rózsája”, a második díjat *Gyallai Dömök* nyerte „Folt a családfán”, a harmadik díjat *Kacsó Sándor* nyerte „Akik a sötétben is látni akarnak” c. novellájával. Indig Ottó („Tűz a Monostoron”), Sebesi Samu („A Mester”) és Antal Áron („A jengiszlavai fogoly”) novellái dicséretben részesültek.

Mi a legmelegebben üdvözljük az „Ellenzék”-et azért, hogy a romániai magyar szépirodalomnak fejlődését pályadíjak kitűzésével is igyekszik elősegíteni. Szerettük volna azonban, hogy a díjakat ne csak egyszerűen odaítélje, hanem a bírálóbizottságnak részletesen kidolgozott véleményét is hozza nyilvánosságra. A tárgyilagos és részletes kritika az írókra nézve bizonyára ért volna annyit, mint maga a jutalomdíj; a közönség pedig belőle tájékozódni tudott volna a pályanyertes műveknek igazi értéke felől. Mert — mindannak ellenére, hogy

íróinkról is, meg az olvasóközönségről is a legjobb véleménynyel vagyunk — nyíltan meg kell mondanunk, hogy megfelelő kritika hiányában írónk nem igen ismerik tehetségüknek és képességeiknek határait, annál kevésbé hibáikat. A közönség pedig nyilvánosan megokolt szakszerű vélemény hiányában teljesen ki van szolgáltatva a ma nagyon divatos „szubjektív kritika” szeszélyeinek.

Az alábbiakban az 5000 lej első díjat nyert novelláról mondjuk el véleményünket annak előrebocsátása mellett, hogy mi nem voltunk tagjai az „Ellenzék” bírálóbizottságának s ennélfogva nem tudhatjuk, hogy vajjon a bizottság valóban a legjobb novellát jutalmazta-e meg.

„*Rapsonné rózsája*”. A bíráló-bizottság szerint ez volt a pályázatnak legsikerültebb novellája. Szerzője: Nyíró József, a „Pásztortűz” főszerkesztője s a „Keleti Ujság” belső munkatársa, a romániai magyar szépirodalomban egyike azoknak, kiknek neve itt Erdélyben csak 1920 után vált széles körben ismeretessé, noha már a világháború előtt több sikerült elbeszélése jelent meg a budapesti szépirodalmi lapok hasábjain. Írói pályája most és közöttünk tehát még alig néhány esztendő s külső sikerekben már is rendkívül gazdag. Sikereit főként szerencsés tárgyválasztásának köszönheti. Nyíró 1920 óta kizárólag csak a székelyekről ír. Novelláinak témáját, tárgyát, alakjait, sőt stílusának fordulatait is a székelyektől vette át. Azt most nem kutatjuk, hogy a székelységnek ez a kizárólagos kultiválása Nyírónél őseredeti ösztönszerű művészi hajlam, tehát olyan, mint Tömörkényinek, Peteleinek, Mikszáthnak megszívesebben lokális témákon merengő művészete, avagy pusztán írói kuriózum, melyet nem lelki hajlam szült, hanem esetleg az az erőszakolt felfogás, amely a romániai egységes magyarság fogalmával szemben éppen Nyíró mostani — mondjuk helyesen így: második — szépirodalmi pályakezdésének idején a „magyar-magyar” és „székely-magyar” megkülönböztetést vetette felszínre. Ha Nyíró a székelységről olyan nagyszerű műalkotásokat fog majd írni, amelyekről elmondhatjuk: íme, ebben a regényben, vagy ezekben a novellákban benne van mindaz, ami a székely lélek jelleméhez hozzátartozik; ha olyan költészettel ajándékozza meg a magyar szépirodalmat, amely a székely nép, a székely sors, a székely tragikum fenséges költészete lesz, — csak akkor fogjuk művészileg is igazolva látni Nyírónak kizárólagos székely-kultuszát.

Az egyik kolozsvári napilap az 5000 lej pályadíj megnyerése alkalmával így jellemezte Nyíró művészetét: „Szépprózája egészen eredeti a szépségekben és erőteljes a maga rendkívüli nagyságában. Az ő novellái újak a formában és megragadóan újak a megírásban.” E jellemzésben sok igazság van. Nyíró tényleg újszerűen ír; már amennyiben Móricz Zsigmond és Szabó Dezső irányában haladó írásművészetét előzőihez képest egyáltalában újnak lehet nevezni. A határozott vonalak-

kal, realiztikus cselekménnyel s szoborszerű jellemeikkel dolgozó Tömörkényihez viszonyítva azonban kétségtelenül új, mert a valóságot és az elképzelést olyan ötletszerűen keveri össze, hogy az olvasó novelláinak végén alig-alig tudja megmondani: tulajdonképpen mennyi a való, illetve a lehetséges a novellákban s mennyi bennük az írónak pusztá képzelődése. Van valami szimfonia-szerű Nyíró novelláiban, minél fogva azok nem a cselekmény szilárd szerkezetű felépítésével, sem a kidolgozás finomságával hatnak, hanem azzal, hogy egy kicsit az értelemre, egy kicsit a fantáziára, egy kicsit meg az idegekre hatván, e sokféle hatásnak részecskéiből egy szeszélyesen tarka hatáskonglomeratumot hoznak létre. Novelláinak végén ritkán tudjuk, hogy vajjon mit is akart az író mondani: mesét-e, példázatot-e, való történetet, avagy egy csomó szépen szóló szép szót? E határozatlan körvonalú, bizonytalan tárgyú, minden szimpatikus írói fogást felhasználó és sok mindennel semmi bizonyosat nem mondó *clair obscur* Nyíró novelláinak jellegzetes sajátossága. Ezzel az írói technikával lehet szép dolgokat is alkotni, de kerüljön csak egyetlen torz motívum a novellába, rögtön vége a művészi hatásnak. Nem lévén erősen megszerkesztett meséje, sem szoborszerűen megmintázott alakjai, szét fog hullani az egész elbeszélés.

Itt van például ez a pályadíjnyertes novellája. Van ebben minden: való történelem, elképzelés, érzékenység és bölcselkedés. A sok megkezdett, és félbeszakított motívum csak úgy zsong benne. Úgy kezdődik, mintha hiteles korrajz akarna lenni I. Rákóczy György idejéből. Pontos körülírással meghatározza a történet évét, 1638-at. Elemeleti Péchy Simont, a bözdújfalui szombatosokat, az udvarhelyi barátokat a szigorú rendből, stb. E kormeghatározó bevezetés után — aminek hitelességéhez azonban sok szó fér — áttér a novella cselekményének elmondására. Arról van itt szó, hogy Leonhardus gvardiánnal élén az udvarhelyi barátok s más világi törvényurak megjelennek Bözdújfaluban, kihallgatják a szombatos Énokot s leányát, Énok Esztiit. Minthogy ezek sem nem tudják, sem nem akarják menteni magukat, kimondják rájuk a szigorú ítéletet: vagyonuk konfiskáltassék, a faluból kikergettessenek „s ha netán valaki követné, fejét veszítse...” Eddig tart a novellának első fele, az a rész, amelyben történeti színezetű esemény van. A második felében — mit csillag-jelzés választ el az előbbitől — arról van szó, hogy amint „Énok zsidó” s leánya távoznak a faluból, a leány lelkében felébred az itthon maradás vágya. A virágos rét, a messzi falu házai, kis csirkéi, anyjának sírhantja mind mind visszahívják. Hiába az öreg szombatosnak dogmatikus beszéde, hiába a rettentő szombatos átok, Eszti lelkét az elhagyott otthon százszoros erővel vonzza vissza. Ilyen lélekölő civódásban jut el apa s leánya a közeli erdőig, annak is egyik tisztásáig, amely tele van „sohanemlátott virággal”, „*Rapsonné rózsájával*”, mely „*bájol és öl. Ki meglátja,*

szerelemre gyűl értük, akaratát veszi és tapodtat sem léphet, míg vérrelfestett habot vet a szája és mereven mosolyogva elpusztúl” Énok, a vén szombatos, e mérges virágokból „szép fű ágyat” vetett. A leány is segített virágot gyűjteni s miközben „derékig futott a virágok közzé”, „kábutan danolta:” „Hej szép Erdélyország! Nem megyek bújdosni, száz vagyonszeretóm!” Eddig tart a novellának a tulajdonképeni cselekményes része, tehát az a rész, amely már nem szoros értelemben vett történelem, de még nem szimbolizmus. Ezt a részt úgy kell venni, amint az betűszerint írva van. Az utolsó mondatba az eddigiekhez új motívumot adott Nyirő, a szimbolizmust. „Hej szép Erdélyország! Nem megyek bújdosni!” Az olvasót arra kérem, hogy e helyen jól figyeljen Nyirő írótechnikájára, mert itt fordul élére az egész novella. Eszti „már nem látta a háta mögött rombadőlt világot. Ifjú volt, szépséggel és szomjúsággal teljes, kinek nincsen éhség, romok, hulla, ördög, vén, szélhűdött világ, torzember; inkább vagyok dal, szerelem, vágy és szépség. Igazsággal fertőzött vén apja már látta, hogy ha kézen fogva vezetné is ki a Rapsonné virágai közül, Jehovát, mindent megtagadna most már az ifjúság, mely minden elpusztult világrend felett új világot lát.” Elemezzük e szépen szóló szép szavakat. Eszti „már nem látta a hátamögött rombadőlt világot.” „Igazsággal fertőzött” (— micsoda borzalmas kifejezés ez! —) vén apja pedig érzi, hogy hiában itt az ő erőködése, mert mindent megtagadna most az ifjúság, „mely minden elpusztult világrend felett új világot lát.” Ezt a motívumot Nyirő lelkének nem Énok Eszti története sugallta, hanem az a képzet associatio, amely a multat a jelennel kapcsolja össze. Novellájának olvastakor itt lelkünkbe nyilalik, — de nem a novellatéma, hanem valami más: „szép Erdélyország!” Ha Nyirő ebből a szimbolikus motivumból Jókai-szerű merengő mesefejléssel csinálta volna meg az elbeszélés befejezését, elmondhattuk volna, hogy igazi poézissel zárta le történetét. Például, ha Eszti a mérges illatú rózsákból vetett ágyon meghal, minő poétikus finálé adódott volna: az új világot látó ifjúság meghal a rózsák között (— Istenem, de hányan haltak meg a világháború vérrózsái között lelkükben egy más, egészen más világ képével! —), a „rombadőlt világnak igazsággal fertőzött” öreg száműzöttje pedig fejfát áll saját édeslányának fiatal holtteste mellett. Tegyük hozzá egy kevés természetleírást, szomorúan suttogó erdőt, madárdalt s amint tetszik, felkelő vagy lenyugvó napot — s készen van a novella vége. Ezt a témát Jókai bizonyosan ilyenféle fináléval fejezte volna be. Nyirő azonban nem állott meg ennél a tiszta poézisnél. A szimbolizmus egy pillanatra felülkerekedett lelkében s egy nagyon felesleges, nagyon csunya jelenetet ragasztott hozzá: Énok „zsidó” „karjaira szorítva imaszíjját” „üvöltözve” megfojtotta (?) gyermekét, hogy ne legyen „semmi pereputtya Jehova tagadója.” Ertsük meg jól, hogy miről van e jelenetben szó:

Az „igazsággal fertőzött” apa, ki mögött „rombadőlt a világ”, saját kezével fojtja meg az ifjúságot, „mely minden elpusztult világrend felett új világot lát”. Arra kérem az olvasót, hogy ezt az egy mondatot ismételten olvassa el, hogy jól értse meg. S amikor azt hiszi, hogy már érti, akkor feleljen nekem a következő kérdésre: a szimbolizmust folytatta-e e mondatban Nyirő, avagy a novella eredeti cselekményét, vagy pedig semmit sem folytatott, hanem egyszerűen leírt egy csomó szépen szóló szép szót? Mert ha a szimbolizmusához tartozik ez a mondat is, akkor Nyirő itt már nem szépirodalmat csinált. Ha pedig a novella eredeti cselekményét akarta ezzel a gyilkossággal kiegészíteni, akkor azt mondom: nem volt rá semmi szükség. Eltekintve attól, hogy a szombatosok részére is Isten parancsolata volt a „*ne ölj*”, minden jó érzésű ember undorral fordul el az olyan „költői” jelenettől, melyben a szülő saját gyermekét bosszúból megöli. Ha végül csak szóhalmaz akart lenni ez a rész, — akkor nyugodtan elmaradhatott volna.

A novellának azonban ezzel nincs még vége. Pedig Eszti meghalt; az öreg Énok kitagadott, száműzött és árva lett; a szombatos üldözés diadalmaskodott; Rapsonné rózsája is megkapta áldozatát. Mindenkinek betelt a sorsa. Az írónak azonban még volt mondanivalója. A hátralevő 73 sorban az olvasónak módja van Nyirő írói sajátságaiból egy új dologgal megismerkedni: a bölcselkedő lírai fináléval. Nem azt értem ezen, hogy a gyermekgyilkos édesapát leányának holtteste tetemre hívja s míg az apának szombatos daca megtörik, alázatos könnyhullás közt ajánlja egyetlen magzatját a megnyíló égnek. Az apa fájdalomnak leírása hozzátartozik a novellának művészi koncepciójához. Ennek elmondásakor Nyirő a tiszta költőiségnek adta ízelítőjét, még pedig olyan művészettel, hogy erről a tetemrehívásról csak teljes elismeréssel szólhatunk. Hanem aztán, mintha megbánta volna, hogy ezt tette, hirtelen fordulattal bölcselkedni kezdett, — — bizonyára azért, hogy a mai szépirodalmi divat szerint filozófiai megalapozást adjon novellájának. Feledve kort, melyben még nem volt „vallásbölcsészeti”; feledve mesét, mely éppen a dogmához mereven ragaszkodó szombatos jellemre volna felépítve; feledve azt, hogy Énok épen azért ölte meg Eszti, mert nem akarta, hogy szombatos apának hitelhagyó leánya legyen, — — mondom, feledve minden előzményt, egyszerre Lessing Bölcs Náthánjának filozófiáját tulajdonítván Enoknak, így bölcselkedtetni őt: „*Vajjon szabad-e egy hitnek a másikat megölni?*” Nagyon bölcs, nagyon mély értelmű beszéd ez, hanem sem a meséből nem következik, sem 1638-hoz nem illik. Amikor megköveztették, máglyára, bitófára vitették magukat a szombatosok, de hitüktől még sem távoztak el, — — akkor ilyen modern észjárású beszédet adni egy szombatos szájába, nagy tévedés. A gyermeke miatti mély fájdalom nem okolja, mert a martirokat — a történelem tanúsága szerint — az áldozat nem gyöngíteni, hanem ellenkezőleg, elhatározásuk-

ban erősíteni szokta. Pedig Nyirő ennél még többet tett. Azt írja tovább: „*mintha belül hirtelen száz esztendő fiatalodott volna, agyában fölgyl, mint villámütés felcikázik a létkérdésnek nagy felelete, hogy az élet értelme maga az élet.*” Ez szintén nagyon okos beszéd, de nincsen semmi köze azokhoz az előzményekhez, amelyekről a novellában szó volt. A XVII. században (hogy más századról ezuttal ne szóljak) a keresztény és szombatos felfogás szerint egyaránt nem maga az élet volt az élet értelme. A földi életnek a menyországban levő túlvilági élet adott értelmet. Az emberek azért szenvedtek, azért nyomorogtak, azért voltak erényesek s jók e földön, hogy haláluk után a túlvilágon elvegyék „az élet koronáját”. Az élet értelme akkor (s a legtöbb keresztény felekezetnél ma is) a túlvilág volt, nem pedig ez a földi élet. Amit Nyirő a szombatos Énokkal mondat s amihez igazán különös módon azt tette még hozzá, hogy: „Erre különben minden haldokló rájön”, — az mind modern életfilozófia, minek a szombatos idők dolgaihoz nincsen semmi köze.

A történelmi igazság, illetőleg a korhűség ellen nemcsak ezekben vétett Nyirő. Történelmi tévedése egész csomó. Itt van mindjárt a novella címe: *Rapsonné rózsája*. Erről a rózsáról eddigelé sem költők, sem tudósok, sőt maguk a székelyek sem tudtak. Rapsonné a róla elnevezett várral kapcsolatosan ismeretes. A „Rapsonné vára” című regét először Kőváry László írta le *Erdély régiségei* c. 1852-ben Kolozsváron kiadott könyvében. Innen vette át azt Ipolyi Arnold a *Magyar Mythológiába* (1854). Bővebben ugyancsak Kőváry publikálta e regét *Száz rege* c. 1857-ben Kolozsváron megjelent munkájában. Ugyanezen évben Müller Friedrich is közzétette *Siebenbürgische Sagen* c. németnyelvű erdélyi regegyűjteményében. 1868-ban Orbán Balázs a *Székelyföld* első kötetében részletesen leírta Rapsonné várát, pontosan megemlékezvén minden rávonatköző regéről. Az a rege, amelyet *Rapsonné vára* címen ismerünk s melyet Jókai is megemléltett A *bálványos vár*-ban, Mikszáth *Magyarország lovagvárai*-ban, utóbb pedig Benedek Elek többféle változatban közölt *Magyar mese és mondavilág* c. ifjúsági iratában, röviden a következő: Rapsonné az ördögnek azt igéri, hogy ha neki utat épít a várától Kolozsvárig, ad neki egy hegy aranyat s egy völgy ezüstöt. Amikor készen volt az út, akkor Rapsonné a tenyerébe tett egy ezüst pénzt, az ujja hegyére egy aranyat s azzal fizette ki az ördögöt. Az ördög erre dühében elrohant, általa készített utat Szovátától egész Kolozsvárig elrontotta s csak a vár közelében hagyta épen. Ebben a regében nincs semmi olyan, ami Nyirő novellájának akár címével, akár tárgyával kapcsolatba hozható volna. Nem is hiszem különben, hogy ő komolyan vette volna a Rapsonnéra való hivatkozást. Ugyilátszik, hogy már a címbe szüksége volt valami székely vonatkozásra, ami egy kicsit történelmi is legyen, egy kicsit költőiesen is hangozzék s azért őt ne kösse semmi-

féle irányban. Elővette hát a jól hangzó *Rapsonné* nevet s hozzátett egy jól alliteráló szót, azt, hogy: *rózsája*. A két szó együtt pompás cím, van székelyes zamatja, történeti íze, költői is, épen csak az az egy hibája van, hogy nem jelent semmit. Megvolt tehát a cím. Kellett már most értelmet adni annak. Ez hamar ment. Rapsonné rózsája olyan virág, amely „*bájol és öl. Ki meglátja, szerelemre gyúl, akaratát veszti és tapodtat sem léphet.*” Kiváncsian keresgéltem a székely nép- és földrajzi irodalomban ilyen virág után, mert azt gondoltam, hogy ha már Rapsonnénak nem is volt a köztudat szerint rózsája, mégis lehetett a székelyeknek ilyen bűvös-mérges viráguk. Találtam is vasfűről, boldogvirágról, banyavirágról, tisztos fűről, kakukfűről, varázsvirágról, Csabairéről, Lászlókirályfüvéről, holdfűről, tűzvirágról, stb. eleget. Jókai ezekhez a világszárvirágot jegyezte fel, melynek az volt a tulajdonsága, hogy azt, aki megszagolta s akit vele bedörzsöltek, tetszhalottá tette. De rózsára nem akadtam sehhol. Ekkor csak úgy ötletszerűen, minden különösebb logikai kapcsolat nélkül, eszembe jutott *A bajadér* című operett. Ennek az első felvonásában az indiai herceg szép piros rózsákat nyújt át a bajadér szerepét játszó primadonnának s csokrához magyarázatul ilyenfélét mond: e virág bájol és öl; ki meglátja, szerelemre gyúl, akaratát veszti és tapodtat sem léphet. A bajadér kikacagja a szerelmes herceget s menni akar, — de tapodtat sem tud lépni. Elhatározza, hogy előadás után nem vacsorál együtt a herceggel, — de akaratát veszti. Nem Gül Baba rózsái, nem is János vitéz rózsaszála, nem is a székely mithológiából való virág, hanem „Kázmár kertjéből, a szőke mirjam rózsái” bűvölték meg a bajadért. Ime *talán* hogy jöhetett létre a „*Rapsonné rózsái*” cím s e címnek a jelentése. Mindezt nem kifogásképpen említem. A költőnek sok mindenhez joga van s így joga van egy ilyen motívum szabad kitalálásához is. Nem tartozom azon kritikusok közé, akik a mindenáron való eredetiséget akarják a műalkotás alapföltételévé tenni. Az efféle hiú erőlködés. Sem Shakespeare, sem Goethe nem voltak túlságosan eredetiek a mese kitalálásában s mégis ki merné emiatt ócsárolni művészetüket? Aztán épen a történeti tárgyú költészetnél, tehát ott, ahol hiteles eseményekkel kell az írónak dolgoznia, eredetieskedést hajszozni a tárgyban vagy témában igazán helytelen dolognak tartom. A művészetnek itt egyébképpen kell érvényesülnie. Azonban egy dolog mégis fennakadok. Nyíró e címmel s a hozzá kapcsolt jelentéssel székely mithológiát akart csinálni, még pedig a székely köztudatnak akart tulajdonítani valami olyat, amiről az nem tud semmit. Az efféle önkényes eljárás több pusztá *poetica licentia*-nál. Az a kérdés itt, hogy szabad-e a költőnek ma mithoszt, illetőleg regét csinálni? S ha szabad, akkor mik ennek művészi föltételei? Ha a tudományok álláspontjáról kell válaszolni e kérdésekre, akkor azt kell mondanunk, hogy nem szabad, mert utólagosan ráfogni a régi emberekre, hogy hitték azt, amit mi

csak most találtunk ki, a történeti igazságnak meghamisítása. A tudományok álláspontja szerint vagy igaz valami s akkor ezt az igazat bizonyítani is kell tudnunk; vagy nem tudjuk bizonyítani, de akkor aztán nincs is jogunk róla azt mondani, hogy igaz, illetőleg, hogy létezett, Ám, a szépirodalom nem ilyen kényes a történeti igazságra. Ellenkezőleg, minél kevésbé van megkötve valamely téma a történelmi igazság által, művészileg annál használhatóbb. Tényeket ugyan a költő sem hamisíthat meg, de a tények megítélésében nincs kötve a tudomány megállapításaihoz. Attól eltérhet, ha — és ezen fordul meg minden! — annak, amit állít, megvan a maga benső valószerűsége. A művészet saját törvényeihez igazodó külön világ s ha a költő felfogását saját művészetével bensőleg, tehát magában a műalkotásban, igazolni tudja, akkor művészileg igaza van. Térjünk most vissza Nyirő novellájához s kérdezzük: igazolta-e művészileg a *Rapsonné rózsája* mithoszáét? Nem. Meg sem kísérelte. Egyszerűen föltételezte, hogy a közönség szó nélkül el fogja neki hinni azt. Ebben pedig tévedett.

Kissé részletesen foglalkoztunk a címnek bírálásával, de szándékosan tettük, mert igen találó példának tartottuk annak megmutatására, hogy Nyirő milyen felületesen bánt el a történelmiével. Látna e példát, most már könnyen megértjük többi történelmi tévedését is. Ezek közül a két legfontosabbat említjük csupán. Aki I. Rákóczy György erdélyi fejedelemről el tudja képzelni, hogy római katolikus szerzetesekre bízta a szombatosok üldözését, az bizonyára elfelejtette azt, hogy I. Rákóczy György a legtürelmetlenebb kálvinista fejedelme volt Erdélynek, akit a református Szilágyi Sándor így jellemzett: „Rákóczy nem volt türelmes ember, de nem is akart annak láttatni. A türelmet nem ismerte s csak annyiban különbözött Ferdinándtól, hogy ez a protestánsokat a törvény megsértésével is üldözte, míg Rákóczy a katolikusok üldözésében csak addig a határig ment el, meddig a törvényes formák flagrants megsértése nélkül tehetette.” Másik történelmi tévedése Nyirőnek az, hogy az 1638-beli szombatosokat következetesen összetéveszti a mai zsidókkal. Azt írja róluk, hogy ímaszíjjal imádkoztak és zsidó-tincset viseltek. E sorok írója eredeti szövegében olvasta a magyar szombatos irodalom egykori emlékeinek nagy részét s így eredeti forrástanulmányok alapján tudná bizonyítani Nyirő tévedését. E bizonyítás azonban nagyon messzire elvezetne e bírálatnak eredeti céljától.*

* E bírálat szedése közben jelent meg *dr. P. Boros Fortunának* tárgyilagos és általunk is egészen helyesnek tartott kritikája (*Hirnök*, 1924. 2-ik szám), mely a szóban levő elbeszélésnek történelmi tévedéseit részletesen kimutatja. Az „Ellenzék” 1924. január 20-iki számában „Történelem a szépirodalomban” címen egy névleg meg nem nevezett „erdélyi történetíró” szintén részletesen és tárgyilagos higgadsággal fejtegette Nyirő novellájának történelmi tévedéseit. Megemlékezett egyszersmind a többi pályamunkákról is és azokat történelmi szempontból bíráló megjegyzésekkel kommentálta. Véleményét így foglalta össze: „Általában az egész pályázatról benyomásunk az, hogy egy-két kivétellel a szerzők nem a helyes úton keresték a mai időknek kapcsolatait a múltnak szellemével. Úgy látszik, hogy az igazi s művészi tekintetben is termékeny történelmi fölfogás íróinknál még nem alakult ki”.

Összefoglalva e hosszúra nyult bírálatot, azt kell megállapítanunk, hogy Nyirő e novellájának megírásakor sem a történeti eseményekkel, sem pedig a tisztán költői részekkel nem foglalkozott elég alaposan. Történelmi hűség és korrajz tekintetében felületes maradt, költői szempontból pedig nem tudott eléggé művészi lenni. Történeti témák kidolgozásakor alaposabbnak; általában művészileg pedig föltétlenül szabatosabb és szilárdabb megszerkesztésű cselekménnyel s a részletekben is harmonikus compositioval dolgozó írónak kell lennie. Csupán az ihletre bíznia magát — pillanatnyi sikerhez tán elég lehet, de ki maradandóbecsű alkotásokra vágyik, az több belső művészettel és külső technikával alkosson!

Utoljára hagytuk Nyirő stílusának méltatását. E ponton kissé zavarban vagyunk, mert őszintén szólva eddigelé Nyirő egész írói művészetében pompás magyaros stílusát becsültük legtöbbször s most, azaz hogy mostanában, ezen a valóban zenei zengésű hangmuzsikán igen dissonans hangokat hallunk. Eddigelé volt valami egészen sajátos egyéni bája Nyirő stílusának, mit fiatalos erő s természetes üdeség színeztet kedvessé. Ujabban azonban erőltetett népiességei s még jobban erőltetett modernsége csúf foltokat ejtettek rája. Avagy lehet-e szépnek tartani az efféle beszédeket: „Énok csak *pökte* a dulló szavát”, „így szólt a *vén piszkos paraszt zsidó*”, „az ördög veri *csóré hasát* örömeiben”, „... *pötyöntik* ajkai elhalón”, a lelkiileg megtört édesapának „*portyáz elméje*”. Stb. Szeretnök, ha az efféje pongyolaságokat Nyirő egészen elkerülné. Nem művészi az ilyen stílus. Parasztosan tud beszélni mindenki, még a székely is, ha akar, ez igaz; azonban sem a székely, sem más ember nem beszél így akkor, amikor tudja, hogy mások is meghallhatják. Aztán micsoda kinosan erőltetett modernség ez a mondat: „*Míg ezek történtek, a tavasz dúsan tarisznyálta fel szépséggel, ékességgel a madarak hátát*”. Igycsak az ír, aki vagy affektál, vagy pedig nem tudja, hogy mint mindenben, úgy a stílusban is a cikornyátlan, egyszerű közvetlen beszéd a legszebb. S Nyirő ne tudná ezt?

Hanem legyen elég a kritikából. Talán ennyivel is sikerült rámutatnunk azon hibákra, melyek Nyirőnek nemcsak megbírált novellájában, de többé-kevésbé egész írói modorában megvannak. E hibák művészi szempontból kétségtelenül súlyos kifogás alá esnek, azonban még sem olyan természetűek, hogy egy kis jóakarattal, egy kis gondossággal, vagy mondjuk ki tisztán: komolyabb nekikészüléssel és körültekintőbb dolgozással elkerülhetők ne lennének. Emellett szeretnök hinni, hogy kellőleg megemlékeztünk azon sajátosságairól is, amelyek miatt Nyirőt ma jelesebb novelláiróink között szokás emlegetni.

Ha bírálatunkkal hozzá tudunk járulni művészetének fejlesztéséhez — *minden valamirevaló kritikának ez kell, hogy egyik célja legyen*, — akkor hisszük, hogy nem végeztünk fölösleges munkát.

Dr. Borbély István.

HÁROM MAGYAR KLASSZIKUS ERDÉLYI KIADÁSA.

1. Petőfi Sándor Összes költeményei. Az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából kiadta Kiss Ernő dr., az E. I. T. titkára. Dicsőszentmárton 1922., 599 l., Erzsébet Könyvnyomda R.-T. (40.— L).

2. Madách Imre, Az ember tragédiája. Drámai költemény. Jubileumi kiadás. Cluj-Kolozsvár, 1923, 215 l., *Lepage-könyvkereskedés kiadása*. (40.— L.)

3. Arany János, Toldi (1847.) Első erdélyi kiadás. Cluj-Kolozsvár, 1923. 48. l., Bernát könyvnyomda. (Klasszikus Olvasmányok. Könyvsorozat I. Szerkesztik és kiadják: *Antalfy Endre és Osvát Kálmán*). (15.— L).

1919 előtt olyan könyv, melyre az idő és a belső értéke klasszikus patinát vont, nem jelent meg Erdélyben. Csak szórványos jelenség, ha egy-egy vidéki kiadó ilyen teljesítményre merészkedett. Egy néhány év alatt azonban sok minden megváltozott. Érezzük, hogy a körülmények hozta magunkrautaltság e téren is tennivalókat ró ránk. Napi irodalmunk termelése sem mennyiségben, sem minőségben nem tudja kielégíteni a magasabb lelki igényeket. Visszavágyunk régen olvasott ritka szép magyar könyveinkhez, melyeknek szépségét a muló idő egyre teljesebben bontogatja ki. Mintha fogékonyabbak lennénk irodalmi gyöngyszemeink ragyogó szépségeinek élvezetére.

Öt év alatt három remekmű kapott új foglalatot nálunk. Kettőt a centennáriumnak köszönhetünk. A harmadik az első füzete egy most meginduló vállalatnak, mely az értékes könyvek egész sorozatával biztat. Jónak látjuk azonban még idejében kritikai szempontokkal támogatni a jelenleg csak lelkesedéstől hevített kiadói buzgalmat.

1. Időrendben és a kiadás értékére első helyen áll az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából sajtó alá rendezett *Petőfi Összes költeményei*. A kiadást Kiss Ernő dr. gondozta s ugyanő tevékenykedett a terjesztése körül is. Úgy tudjuk, hogy ez a kiadás nagy részt vett annak a szeretetnek és lelkesedésnek fellobbantásában, mely a centennáris évben az erdélyi magyarságot felmelegítette. 728 költeményt tartalmaz, tehát száz és egynehánnyal kevesebbet, mint az 1921-es Voinovich-féle kiadás, mely tudvalevőleg a Havas kritikai kiadásánál is teljesebb. Hiányzanak belőle a zsengek (47 drb), a töredékek és azok a költemények, amelyeket a költő a gyűjteményéből kihagyott vagy a kézírataiból törölt. Ennélfogva nem tarthat számot e kötet a címlapon olvasható *összes* jelzésre. Az indokot kénytelenek vagyunk elfogadni: ha felveszi Petőfi minden versét, „a kiadás oly költséget emésztett volna föl, ami megakadályozta volna, hogy lehető olcsó áron kerüljön forgalomba.” Ezt elismerve is sajnáljuk, hogy egy pár jellegzetes Petőfi-verssel a gyűjtemény megszegényült. Ezzel szemben érdeméül kell megemlítenünk a kiadónak, hogy Petőfi költeményeinek a Voinovich-tól megállapított s a Havasét is fölmúló pontos időrendjét követte. Kár azonban, hogy egy-két helyen mégis eltér tőle s két ciklusának (Felhők, Szerelem

gyöngyei) eredeti sorrendjét imitt-amott megbolygatja. Tökéletesebb lett volna, ha nem találunk benne ilyen hiányokat és fogyatkozásokat. A szöveg pontossága ellen semmi kifogásunk nincs: lelkiismeres és hozzáértő kezekre vall. A kiállítás a dicsőszentmártoni Erzsébet-nyomdat dícséri. Az olcsóbb kiadás mellett Tóth István exlibrisével díszített amateur kiadás is került belőle forgalomba.

2. A Lepage-könyvkereskedés a jubileumi év elején *Az ember tragédiáját* adta ki. Háromféle kiállításban csinos miniatűr kiadást rendezett belőle. Nem volt fölösleges, bár hatvan év alatt körülbelül ugyanannyi kiadása látott napvilágot. Az elsőt 1861-ben a Kisfaludy Társaság bocsátotta ki. Ez még nem tökéletes. A kézirat Arany Jánosnál volt s így Madách csak emlékezetből vethette össze első fogalmazását a nyomtatott szöveggel. Csak az 1863-iki Emich-féle „tetemesen javított” második kiadásban forrt ki a tragédia végleges szövege, melyben az interpunkciótól kezdve egyes sorok átalakításáig teljesen érvényesült Arany minden javítása. A költő halála után öt év múlva, 1869-ben, újabb javításokkal jelent meg Madách költeménye. Ez a kiadás szolgált alapjául az utána következőknek, bár nyilván senkinek nem volt joga hozzá, hogy a véglegesnek tekinthető szövegen változtasson. Csak 1922-ben hívta fel a figyelmet erre a körülményre Mészöly Gedeon a Madách által végsőül megállapított szövegnek második kiadásában. Ezt a Mészöly-féle kiadást, mivel az 1863-iki editio sajtóhibáitól is meg van tisztítva, a legjobb és a leghibátlanabb szövegnek ismerjük. (Értesültünk róla, de még nem jutott el hozzánk Tolnai Vilmosnak most megjelent szövegkritikai kiadása.)

Mindezzel számolnia kellett volna a Lepage könyvkereskedésnek, mielőtt kezünkbe adja Madáchot. Mert van annál magasabb szempont is, hogy a kiadás költségei valahogyan megtérüljenek. Ez pedig az, hogy hibátlan, tökéletes, hamisítatlan, a költő szándékának pontról pontra megfelelő szöveget kívánunk a kiadótól. Még az sem enyhít ezen, ha a kiadás nem tudományos célra, hanem a nagyközönségnek készül, mely kevésbé szokott fennakadni a szöveg romlásán és eltorzulásán. Úgy van az, hogy a kiadás ma már nem pusztán nyomdatechnikai művelet. Filológiai megalapozás nélkül ép és tiszta klasszikus szöveget adni nem lehet.

Okulásképen csak egy pár lényeges hibáját mutogatom meg. Mindegyik iskolapéldája annak, hogy a kellő körültekintés nélkül végzett munka milyen hibákba szokott belebotlani. Az ortographián kezdem, mely a régit és újat szeszélyesen vegyíti. A *c* és *cz* írása aszerint váltakozik, mint azt a corrector egyéni belátása jónak látta. Madách helyesírásának divatosításával — *mellyet* h. *melyet* (168, 175, 194, 196, 206 l.) *mellyik* h. *melyik-et* (198 l.), *ollyan* h. *olyan-t* (191., 202 l.) írva — voltaképen a versmértéket csorbítja meg. — A szótagok hosz-

szúságának és rövidségének elhanyagolását a jambusi sorok gördülékenysége szenvedti meg (dőre h. dőre, 41 l., kívülem h. kívülem 32 l. stb.) — Az írásjelek alkalmazása merőben eltér Madách intenciójától, ami egy pár helyen zavarba is hozza az olvasót. (Kilöktem a gépből egy föcsavart, | Mely összetartá a kegyeletet — e. h. Mely összetartá, a kegyeletet.)

Súlyosabb elbírálás alá esnek azok az elnézések, melyek minduntalan kibillentik a ritmust kellemes menetéből (végtelen h. végetlen, 8 l.; mindig h. mindig, 16, 134 l.; mért h. mért, 37 l.; mit van h. mi van, 44 l.; illetéd h. illeted, 58 l.; bételni h. betelni 77 stb.). — Némely helyen a gondatlanság nemcsak a versmértéket, hanem az értelmet is eltorzítja (lehetném h. lehetném, 11 l.; hálának h. halálnak, 21 l.; bűnkben h. bűnak 25 l.; pillantatot h. pillanatot, 40 l.; serény h. szerény, 59 l.; tekintsenek h. tekintsetek, 113 l.; jajszót h. jelszót, 136 l.; üdv h. ügy, 145 l.; stb.).

Bővelkedik ez a kiadás olyan sorokban is, melyek egy-egy szótaggal meg vannak toldva vagy megcsonkítva, vagy a szavak sorrendje föl van cserélve (Komor levél, és én vagyok oka — h. Komor levél, s én vagyok az oka, 36 l.; Julia tiéd — h. Julia a tiéd, 61 l.; olyan — h. oly, 76 l.; Hát nem hiszesz már semmi nemesebbe? — h. Hát nem hiszel már semmi nemesbbe? 77 l.; De nem való az ily szegény leánynak — h. De nem való ilyen szegény leánynak, 157 l.; mondtam — h. mondtám, 158 l.; Páratlan az egész mai világon — h. Páratlan a mai egész világon, 171 l.; De fog daczolni, érezem, tudom — h. De fog daczolni, érzem és tudom, 196 l.; Midőn látod, kegyembe veszlek újra — h. Midőn kegyembe veszlek újra. 211 l.).

Sokat levon a kiadás értékéből az is, hogy két helyen egész sorokkal rövidült meg a szöveg. A IV. színben (34 l.) „Oldalamra, nő!” — után kifelejtődött ez a sor: *Ah milyen édes kebleden pihenni.* — A XII. színben a phalanster-tudós szavaiból hiányzik egy jellemző sor (185 l.): Ma két gyerek tölté be az időt, | Melyben szükséges volt az anya gond — után: *Most a közös növelde várja őket.* — A Tankred-szín egyik helyén Lucifer mondja el Helene szavait (95 l.) — Pusztán nyomdai hiba, hogy a betűk igen sok helyen teljesen elmosódtak vagy egészen kiestek, ami megállásra és okoskodásra kényszeríti az olvasót (Pl ál jak é eg, 131 l.; mondark bucsú az iskolának, 133 l.; hogy a mit ész e. h. téssz, 214 l.).

Mindent összevéve: Madách örökszép költeményének kiadásáért köszönetet érdemel a kiadó. Sajnos, amit adott, nem méltó sem Madáchhoz, sem a jubileumi év többi gondos kiadásához. Ezt csak egy más remekmű kifogástalan közzétételével tehetné jóvá a kiadó.

3. Két marosvásárhelyi író, Antalfy Endre és Osvát Kálmán, vállalatot indított a magyar irodalom remekműveinek közzétételére. Bevezetésül tájékoztatnak arról, hogy felvonultatják

Aranyt, Adyt, Berzsenyit, Csokonait, Katonát, Madáchot, Petőfit, Tompát, Vörösmartyt, Zrinyit (A sorrenden egy kissé megütközünk. Majd elvállik, hogy névsorban fogják-e őket megjelentetni?). Az iskolán, a családon és a százszer nehéz magyar életen akarnak segíteni. Aztán szándékuk a *multak mulasztását is pótolni*. Kár volt szemrehányással illetni a multat. Az ugyan megtette a tőle telhetőt. Iskola és család nem is egy vállalatban válogathatott a magyar irodalom remekművei között. Inkább azt kellett volna mondaniok, hogy ma már annyira meggyérültek ezek a kiadások, annyira el vagyunk zárva a hozzájuk férkőzés lehetőségétől, annyira magunkra vagyunk utalva, hogy ezen a téren is új csapásokat kell vágnunk. Most az egyszer teljesen mellőzhette volna Osvát Kálmán a komolyság rovására eső fölényes tónusát. Oly szükséges, annyira életrevaló vállalkozásba kaptak, hogy kár volt érette megcsipkedni azt a multat, mely 15 krajcárért egyhamar el nem érhető tökéletes kiállításban ontotta a tervbevett remekműveket. Klasszikus sorozatuknak első füzeté, éppen *Toldi*, igazán nem panaszolhatja fel a kiadói lanyhaságot. Ha jól tudjuk: négy évtized alatt négyszer annyi kiadás fogyott el csak az iskolában. Távol áll azonban tőlünk, hogy e megjegyzésekkel kisebbsítsük vállalkozásuk jelentőségét. Jól tették, hogy bele fogtak s még jobban, hogy éppen *Toldival* kezdték meg. Ott kellene annak lennie minden tanuló kezében és minden család asztalán. Íróink meg éppen jól tennék, ha mindennap egy éneket imádkoznának el belőle. Azonban magához a szövegközléshez mégis volna egy pár megjegyzésünk.

Nagy írónak jeles művét kiragadni a homályból s átadni a közönségnek, hogy élvezze, örüljön és gyönyörködjék, dicséretes buzgalom... De aki nagy író művének kiadására vállalkozik, annak egyéb kötelessége is van, mint a nyomtatás költségét viselni. Gondoskodnia kell, hogy a szedés a leghitelesebb kézirat, s ha lehetséges, magának a szerzőnek kézírata után történjék, s a javítás, hozzáértő egyén által a szerző céljaihoz, a nyelv és mérték kívánalmaihoz legyen alkalmazva. — A kiadásnak ezen elvi szempontjait nem mi fogalmazzuk így meg, hanem maga Arany (Hátrahagyott prózai dolgozatai II. 264—265 l.). Azért idézzük éppen őt, hogy rámutathassunk arra az aggódalmas lelkiismeretességre, amellyel a maga műveinek kiadását kezelte. Tudós művész volt ő, akárcsak Flaubert. Az alkotásban épúgy, mint a kiadás pontosságában. Figyelme a legjelentéktelenebb írásjelekre is kiterjedt. Nála minden a tudós alaposágának és a művész érzékének az eredménye. Teljesen rávall, mikor ilyen utasítással adja nyomdába a kéziratát: „Csak rendes, tiszta nyomást akarok. A mottók gyémánt betűvel, csak fél sor szélességben. A strófákból hármát akarok egy lapra; de ahol az ének kezdődik, csak kettőt vagy egyet. A lapok felett az első, második stb. ének folyvást nyomandó” (Magyar Könyvszemle XIV. 1906., 16. l.).

Mindezt csupán annak bizonyosságára hozzuk fel, hogy Arany-szöveget kiadni felelősséggel járó munka. A tőle megállapított szöveget nem lehet eltorzítani s még egy vesszőt sem szabad benne más helyre tenni, mint ahová ő szánta. A filológián lehet ugyan mosolyogni, de csak akkor, ha az Arany iránti kegyeletet nem sértjük meg.

A szóban forgó *Toldi*-kiadás, mely büszkén hivalkodik, hogy Erdélyben ő az első, számba sem vette, hogy Arany szellemében kerüljön ki a sajtó alól. Kimondani is sok: negyedszáz hiba és hibácska hemzseg benne. Hosszas és untató is lenne felsorolásuk. (Korrigált példányomat szívesen átengedem a kiadóknak.) Legyen elég tehát csak általánosságban utalni arra, hogy Arany szabatos helyesírása és központozása romokban hever benne. Kár volt nem okulni Arany kiadásaiból: ő egyetlenegyszer sem nyomtatott *cz* betűt. A magánhangzók hosszúságának és rövidségének a ritmus szempontjából lényeges megjelölését is sikerült eltüntetniök. Akadékoskodásnak látszanak ezek a kifogások, pedig higgye el az olvasó, hogy ezeknek a látszólagos aprólékosságoknak elhanyagolása épügy elsilányítja a költői szöveget, mint a gazdag szinpom páju lepkét a róla letörölt himpor. Föl sem emlegetnök, ha nem klasszikussá jegecesedett verses műről volna szó. Az ilyenben azonban kegyetlenség számba megy az értelem finom árnyalatait megmásítani vagy a költőnek jellegzetes kitételeit megszorbitani, (könnyeden h. könnyedén, I. 10; naponként h. naponkint, II. 10; mérföld h. mértföld. II. 11; atyjafiára h. atyafijára, V. 12; sem h. se, VI. 16; közlötte h. közölte, VIII. 13; letészem h. leteszem, VIII. 11; mensz h. mész, X. 2; hajlonga h. hajlongva, VIII. 12; szomorán h. szomorún, VIII. 15; elbocsátá h. elbocsájtá, IX. 8. 9; monda h. mondá, IX. 17; hová h. hova, X. 10; darab vas h. vas darab, X. 11; felele h. felelé, XI. 18; nyájasan h. nyájason, XII. 9.) — Ez a figyelmetlenség türehtelenné ott fokozódik, ahol egész sorok alakulnak át, rövidülnek meg vagy toldódnak ki. *Hanem irigységtől* megszakad a lépe — olvassuk e. h.: *Sőt irigység miatt* megszakad a lépe (VI. 15.). De korhely s buta lön — áll e. h.: De korhely, buta lön (VIII. 14.). — Legkellemetlenebbül hatnak a sántító sorok. A IX. 13. második sora három szótaggal hosszabb, mint ahogy azt Arany megírta. Ugyanabban a versszakban a 6. sor és VIII. 1-ben az utolsó sor a névelő kimaradása miatt egy szótaggal rövidült meg. Megismétlődik ez a X. 10. utolsó sorában, honnan a *vas* szó tűnt el. Rendkívül rosszul hat az utolsó énekben Toldi Lőrincné ismert szép szavainak a megcsontítása (XII. 17.).

Ennyi hibát igazán nem lehet a nyomtató-mesterre hárítani. Elég ha a sajtóhibákért terheljük meg az ő lelkiismeretét (*enyje* VIII. 5, X. 10; *halgattál*, VIII. 5. 7; *felállottt*, IX. 8; *mellet*, X. 2; *áradta*, IX. 4. e. h. *uradta*; *rólad*. X. 7. e. h. *róla*; *kel*, X. 6. e. h. *kell*; *hdgy*, X. 7; *eegy*, X. 16; *jő*, XII. 10. e. h. *jó*). A többiért a szellemi ellenőröknek kell vállalni

a felelősséget s a mintegy ötvenre menő Toldi-kiadások legvégén szemlesütve megállani. Ime, világháborúnak kellett lezajlani, békeszerződéseknek országhatárokat kellett kitágítani és összevonni, hogy egy ilyen pongyola Toldi napvilágot láthasson.

Nemcsak a szöveg ellen van kifogásunk. A kiállítás is az ízlés és a csinosság rovására van egyszerűsítve. Olvasóközönségünknek ma már ebben a tekintetben olyan igénye van, amit az olcsóság szempontjával nem lehet visszafejleszteni. Ha a kiadók ezt figyelmen kívül hagyják, vállalatuk fogja megszűlni.

Megjegyzéseinket jóakarattal tettük meg és Arany szellemének tartozó kötelességérzetből. Szeretnők, ha valóban büszkék lehetnének erdélyi kiadásainkra. Csak egy kis filológiai körültekintés szükséges ehhez (Lásd Tolnai Vilmos, Bevezetés az irodalomtudományba. Bp. 1922. II. r. III. fejezet) s ami annak a lényege: gondosság és lelkiismeretesség.

Dr. György Lajos.

LISZT FERENC JAŞIBAN.

Egy régi eseményt elevenítek fel abból az időből, amikor a két nemzet nem állott ellenséggént szemben egymással; mikor Moldovaország külön fejedelemség volt, a fővárosában (Jaşi) erős mozgalom indult a nemzeti haladás útjai felé.

Moldova nemes ifjúsága már 1600 után a virágzó lengyel iskolákban tanult; 1640-ben Vasilie Lupul fejedelem nagyobb-szabású tanintézetet állít fel, amely magát úgyszólván egyetemmé nötte ki; nyomdát állít fel s a közműveltség terjesztésében hatalmas eszközökkel dolgozik. Assaki a mult század első felében Jaşiban felállítja az első szinpadot, a zenekonzervatoriumot; az ifjúság francia, olasz és német intézeteket keres fel, amely haza térvén, minden téren szabadelvű reformokat követel.

A mult század közepéig a román világ központja tulajdonképpen Jaşi volt. Itt laktak a legkiválóbb bojárcsaládok: Cantacuzen, Carp, Varnescu, Movilescu, Cogălnicean, Urechea, Sturdza, Alexandri stb. stb. A fejedelmi nemzeti udvar pompát és fényt árasztott Jaşiban. Kifejlődött egy hatalmas, büszke arisztokrácia, amely, amikor nemzeti öntudatra ébredt, a helyzet magaslatára tudott emelkedni; minden büszkesége dacára, 1858-ban az egyesülést Havasalfölddel kimondotta, bár tudta, hogy ezzel Bucureşti, az új fővárossal szemben, saját főfészke, alárendelt helyzetbe kerül.

*

1847 január havában *Liszt* Ferenc Jaşiban van, a nagy művészt a bojárok meghívták, hogy gyönyörködhessenek mesteri játékában. Jaşi nemcsak adta a műértőt, de az is volt; külföldi nevelés mellett, a jaşii társaság a legdisztingváltabbak közé tartozott.

Itt tartózkodása alatt *Liszt* három hangversenyt adott. A bojár cocona-k messze vidékről csődültek be a fővárosba. Percről-percre érkeztek egymásután sorban a négylovas fogatok (a lovak egymás mellé befogva); a csengettyük sokaságától hangos szánok, hogy a főváros utcáin már magában ez külön hangversenynek tetszhetett.

Jaşiban ebben az időben került összeütközésbe kelet kulturája a nyugotival. A külföldről hazaérkező ifjak megtartották francia, olasz és német öltözetüket, míg az öreg bojárok öltözetét a gazdag görög kabát, a török ing, a sál és islik (török sipka) képezte. A mult ezen öltönydarabjaitól megválni nem akartak. A cocona-kon is meglátszott ez a hatás, azért különös képet nyújtott az a különben előkelő, szép, az ékszerektől ragyogó társaság, amely a világművész megbámulására gyűlt össze.

De tulajdonképpen nem a *Liszt* Ferenc hangversenyeiről akarok szólni, amelyek Jaşi városát lázba hozták, hogy a költők szonettekben dicsőítették a mestert s a román lapok, minő az *Albina Românească*, nem találtak szavakat, hogy kellően értékelhessék játékát.

Ezeken a hangversenyeken *Liszt* a magyar zenét nem domborította ki. A magyar zene csak ötletszerűen fordult elő, de így is oly lelkesedést váltott ki, hogy azt maga a mester is megbámulta.

Baş Alec, Moldova kincstárnoka, hatalmas, dúsgazdag bojár, *Liszt* Ferenc tiszteletére szalonjaiban összegyűjté Moldova főúri világát. Mikor a társaság együtt volt, belép az öreg *Barb*, a läutar, a hegedüs, hosszú görög kabátban, derekán összekötve övvel, báránybőr kucsmával, bocskorban, utána bandájának többi tagjai, hasonló öltözetben. Hosszú hajfürtjeik elfedték vállaikat; *Barb* hófehér hajzata dúsan omlott alá a fekete görög kabátra, mint a szénéégető boksájára a hó; mellét szakállá egészen befedte, báránybőr kucsmája melyen a homlokra húzva, hogy kétszeme alig birt kivillogni alóla, bőértelmet és élénkséget árulván el.

A jövevények kezeiket mellükre téve, a fényes társaság

előtt mélyen meghajolnak. Barb kedves ismerős volt a fényes társaság előtt, mert minden bojár felszökött ülőhelyéről s minden cocona mosolygott feléje, mintha valami Adonis lépett volna be a fényes szalonba. Hja, Barb mindenik cocona szívében támasztott valamely kellemes emléket a multból.

*

Balş bojár a moldovai nemzeti zenét akarta Lisztnek bemutatni. Az egész banda egy hegedüből, kobozból s valami flóta-féléből állott, pótolva itt-ott énekkel. Egy nemzeti indulóra kezdett. Különös keleti zene volt ez, mintha az embernek minden idegét csiklandozná; mintha a hátgerincén hangyák motoszkálnának s ez az érzés csak akkor szűnik meg, amikor a zene elhallgat.

A fiatal bojárok kitűnő borokkal telt ezüst serlegekkel fogadták a zenét s azokba szokás szerint aranyakat dobtak. A serlegeket Barb és társai fenéig ürítették ki, hogy a fenékről az arany, szájuk üregébe hullott, honnan aztán a zsebükbe került.

— Igyál, jó Barb! — mondták, — hadd menjen le a torokodon az arany is, megérdemled.

Liszt Ferenc bámulva hallgatta a román zenét; majd gyönyörködött a bojárok nagy melegségében, barátságában, amellyel zenészeiket megbecsülték.

Nicola Sturdza aztán azt mondá Barbnak:

— Húzd el nekünk „Tu îmi ziceai odată”... (Azt mondad nekem egykoron...)

Barb meghajtá magát s rákezdett egy dalra, amely az embert fiatalkori ábrándjaira emlékezteti, tele édességgel: itt-ott vadúl kitörve; a hegedű hurjai reszketnek s az éneklő Barb szemei megtelnek könnyel. Majd egy cigány dalba csap át s amikor vége volt a dalnak, mintha a szíve megkönnyebült volna.

A bojárok tapsoltak, Liszt a zsebébe markolt s aranyait a Barb poharába dobva, így szólt:

— Koccintsunk, Barb! S a zongorakirály poharát a Barb poharához érinté s fenéig kiürítette. A mester a mesterrel újra koccintott.

Liszt erre a zongorához ment, hogy bemutassa Barb előtt a maga tudományát s rákezdett a magyar nemzeti indulóra, a „Rákóczi”-ra.

A szalonban csendesség lett. A coconák a művész körül

csoportosultak; a bojárok a tölgyfabutorokhoz támaszkodva hallgatták a rendkívüli zenét, amely egy akkori lap szerint, néha úgy szólott, mintha az alvilág lényei tomboltak volna, majd a hangok úgy peregtek, mintha drága gyöngyök lettek volna.

Barb volt a legfigyelmesebb.

Mikor Liszt befejezte játékát, a bojárok tapsaitól rezgett a palota. Barb, kezében serleggel, Liszthez közelítve mondá:

— Visszaadom a kölcsönt, mester. Sokáig élj! s koccintott Liszttel. Aztán embereihez sietett s rágyújtott a magyar indulóra, eljátszta azt eleitől végig, az utolsó hangárnyalatig, híven és merészen.

Mindenki bámult, Liszt a legjobban: honnan vehette Barb ezt a rendkívüli emlékezőtehetséget. A bojárok büszkék voltak Barbra, s mikor az öreg serleget-serlegre üritett, hogy fel is vidámult, még csak akkor volt ő elemében, mintha szívének minden titkát és emlékét akarta volna kiönteni dalában. Szóval utólérhetetlen volt.

*

Ezek a kedves napok sokáig éltek Jaši művelt közönségének az emlékezetében.

Dr. Moldován Gergely.

A MAGYAR NÉPKÖLTÉS ZET FORRÁSAIHOZ.

A magyar népköltésre vonatkozó kutatás számos megoldásra váró kérdéseinek egyike a latin nyelvű *magyar*, illetőleg *Magyarországon divatban volt* barát- és deák-nóta kinccsel való vonatkozások megállapítása. Régi daloskönyvekben gyakran találkozunk latin nyelvű komoly vagy vidám, néha dévaj nótákkal, melyeket a deákság mulatozás közben énekelt. Ezek egy része, még pedig nagy része épen a szerzetesi iskolákból való származásra utal. A deákság ajkáról rég kivesztek ezek a szájról szájra öröklődött latin nóták. Ma már nem igen hallani latin éneket a deákok ajkáról. De nem volna érdektelen, tudományos szempontból pedig épen hasznos és szükséges volna ezeknek a latin daloknak, — hogy úgy mondjam: latin népköltési termékeknek az összegyűjtése. Már azért is, mert jó részük a nép ajkán magyarul mint magyar népdal él

tovább. Ilyen eredetűnek gyanítom pl. a „Béborula, már el-
mula A nap fényes világa” kezdetű dalt, melynek első két sora
egészen komoly, egyházi ének jellegű, hogy annál dévajabban
vágjanak bele a következő sorok: „Gyere be rózsám, gyere
be stb.” Azután a „Három fehér szöllőtőke, három fekete”
kezdetű nótát, melyhez — mint ismeretes — egész kis életkép
fűződik a deákéletből. Van szamosháti népdalgyűjtésemben
egy más változatokban is ismert vidám bordal, mely a kánai
mennyezőt énekli meg: „Az igaz Messiás már eljött” kezdetű.
Ennek latin eredetije dallamostól előkerült a *Kájoni kodexből*,
melynek zenetörténeti adalékait Seprődi János ismertette. Első
sora: *Messias iam venit in mundum verus.* (Lásd: Irodalom-
történeti Közlemények, 1909: 292—93. lapján, hol az egész
latin ének közölve van.). Már Seprődi utalt e költeménynek
egy magyar változatára (Magyar Nyelvőr IV. köt. 89. lap).

A múlt nyáron került birtokomba egy 1830-as évekbeli
nótáskönyv. Valamelyik pataki diák írta össze. Ennek 47. számú
dalában egy ma is élő népdalunk forrását találtam meg. A
latin szövegű dal a következő:

1. „Filia!
Vis habere rusticum?”
„Nolo pater, nolo mater!
Scio enim, quare.	2. „Filia!
Vis habere docentem?”
„Nolo pater, nolo mater!
Scio enim, quare,
Rustici
Semper sunt in agris
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est arandum.”	Docentes
Semper sunt in scholis
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita,
Semper est docendum.”
3. „Filia!
Vis habere militem?
„Nolo pater, nolo mater
Scio enim, quare.	4. „Filia!
Vis habere monachum?”
„Nolo pater, nolo mater
Scio enim, quare.
Milites
Semper sunt in armis
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est bellandum.”	Monachi
Semper sunt in claustris
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est orandum.”
	5. „Filia!
Vis habere studiosum?
„Volo pater, volo mater!
Scio enim, quare.
	Studiosi iuvenes
Semper sunt amabiles
Et eorum tota vita,
Vita, vita, tota vita
Semper est iucunda.”

A latin eredetiben a szülők a parasztra, tanítóra, katonára, barátira és a diákra vonatkozólag kérdezik meg leányukat, de annak mindegyik ellen kifogása van, csupán a diákot fogadja szívesen.

Most pedig közlöm azon magyar népdalnak tőlem feljegyzett szatmármegyei változatát, mely e latin nótából származik:

1. Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek
A legszebbik ága!
Kéret, lányom, egy biró;
Elmégy-é hozzája?

„Jaj! anyám, a biró
Olyan, mint egy tál író!
Nem én, nem én, nem biz én,
Nem megyek hozzája.”

2. Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek
A legszebbik ága!
Kéret, lányom, egy juhász;
Elmégy-é hozzája?

„Jaj! anyám, a juhász!
A bundáján ... mász.
Nem én, nem én, nem biz én,
Nem megyek hozzája.”

3. Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek
A legszebbik ága!
Kéret, lányom egy diák;
Elmégy-é hozzája?

„Jaj! anyám, a diák
Olyan mint egy gyöngyvirág!
El én, el én, el biz én,
Elmegyek hozzája.”

Egy másik változatban a *diák* helyett a *paraszt* fordul elő;

„Jaj! anyám, a paraszt
Mindig jó búzát arat!
El én, el én, el biz én,
Elmegyek hozzája.”

Természetesen, itt nem fordításról van szó, csupán a téma vándorlásáról, mely a nép közé valamely deákos ember közvetítésével kerülhetett.

Dr. Csúry Bálint.

A TUDOMÁNYOK SZEMLÉJE

A MAGYARORSZÁGI KRITIKAI IRODALOM ÚJ TERMÉKEI.

(1919—1923.)

Az utóbbi években kiadott nagyjelentőségű irodalomesztétikai könyveknek egész sorára mutathatunk rá. Mint első teljes összefoglalást, ki kell emelnünk Pintér Jenő kötetét (*A magyar irodalomtörténet kézikönyve*): aki irodalomtörténetünk iránt valamelyest érdeklődik, egyszeriben átlátja jelentőségét annak, hogy végre valaki, az egész magyar irodalomtörténet munkásságát felölelve, erős határozottsággal megrajzolta a magyar irodalom fejlődésének képét. Az irodalomtörténeti tudós és edzett kritika hatalmas épülete ez a könyv. Császár Elemér a *magyar regény történetének* monográfiáját írta meg; a modern regényről írt fejezeteivel élénk ellentmondást váltott ki a napi sajtóban, de tudományos alaposágát, az egyes írókról rajzolt arcképek találó voltát, esztétikai és történelmi szempontjainak helyességét kénytelenek voltak támadói is elismerni. Ugyanő az *Irodalomtörténeti Közlemények* lapjain a magyar kritika történetének egyik fejezetét tette közzé *A negyvenes évek kritikai munkássága* címen: összefoglalván és az egész termés ismerete alapján pontosan és sok helyreigazító ítélettel állapítván meg e kritikai kor munkálkodását. Jelentőségét e körültekintő munkának akkor látja az ember, ha Csahihen Károly törekvő kis kötetével (*Szépirodalmi kritikuskaink*) hasonlítja össze. A korrajzok közt kimagaslik Váczy János csonkán maradt műve (*Kazinczy Ferenc és kora*), melyet — noha már tervvázlatát is megjutalmazta az Akadémia 1909-ben — most a Marcibányi-mellékjutalon koszorújával tüntették ki. Nagy elismerés fogadta Papp Ferenc kétkötetes monográfiáját is (*Báró Kemény Zsigmond*), mely a nagy regényíró egész pályáját, tehát a magyar szellemi életnek félszázadát világította meg rengeteg maga-felkutatta adattal. Ebből a szempontból értékben és jelentőségben a leghívebben Badics

Ferenc Fáy-életrajzához hasonlítható; Kemény töredékjeinek a felkutatásával az írói képet, melyet Péterfi és Gyulai festettek meg, teljesebbé tette. Dézsi Lajos *Jósika Miklós* életrajzában a családi levéltár kincseivel világította meg hősének alakját, Zsigmond Ferenc pedig a folyóiratokban fejezetenként közölt *Jókai*-életrajzában Jókai művészi fejlődésének rajzolta meg újszerű és találó képét. A modern magyar líra legemlegetettebb egyéniségével, Ady Endrével, egész kis irodalom foglalkozott. Híveinek sorából került ki emberi alakjának két képmása: Révész Béla emlékezései és Ady Lajos életírása. Értékben és elfogulatlanságban a testvér munkája a becsesebb: hű a a kegyetlenségig, őszinte a túlzásig. Ady Endre egyéniségét testvérének könyve gondos emlékkereséssel állította össze, a költészetét megértető tényezőket híven jegyezte föl; becsületes elfogulatlanságra törekedett, anélkül, hogy az Ady méltatása körül viharzó harcokba érzékenykedve beleszólna. Ady költészetének megértetésével Földessy Gyula (*Ady tanulmányok*) foglalkozott az interpretátor lelkeségével, de — mint Babits Mihály tanulmánya rávilágít (*Gondolat és írás*) — elfogultságával is. Annak, ami a költészetében ízlésbeli újság, a történelmi megmagyarázására Horváth János (*Aranytól Adyig*) és Alszegehy Zsolt (*Magyar lírikusok*) vállalkoztak.

A Petőfi-centennárium lelkesedése a Petőfiről szóló könyvek és tanulmányok seregét vetette a közönség elé. Aligha van a magyar kritikai irodalomnak olyan művelője, aki szavát ne hallatta volna. A tanulmányokban, ha ritkán is, de adódik néhány eredeti szempont: ezeket azonban végig kísérni itt nincsen helyünk. A külön megjelentek között Kéký Lajos (*Petőfi élet és jellemrajza*) az ifjúság kezébe adott becsületes másolatot arról a Petőfiről, akit Gyulai ismertetett meg velünk; Ferenczi Zoltán (*Petőfi*) rövid összefoglalást írt az életrajzi és poétikai megállapításokból; Szigetvári Iván (*A százéves Petőfi*) gondosan összeállította Petőfi poézisének ismertetését; Oláh Gábor (*Petőfi*) költői lendülettel festette meg arcképét, a fajprobléma kiélézésével. Két nagyjelentőségű monográfia is napvilágot látott; az egyik az év küszöbén Horvát Jánosé, a másik az alkonyán, Riedl Frigyesé. A két hatalmas tanulmány a Petőfi centennárium igazi emléke marad. Riedl a maga nagy anyagismeretével, ötletes szempontjaival Petőfi emberi és költői természetét állapítja meg, ennek a természetnek a determinánsait és jelenségeit; posthumus volta ellenére is teljes és

egységes munka, a szerkezetén talán a simítás változtatott volna, de élvezetes tanulmányokká szélesülő fejezetei a Petőfi-kritika legszebb lapjai így is. Horváth János a modern esztétikus műgondjával Petőfi költészetének művészetét veszi vizsgálat alá, olyan oldalról tekinti tehát, amelyről eddig csak egy, a Gyulai, Salamon Ferenc-féle szemüvegen nézték. A líra esztétikájának modern problémái izznak előtte, így tehát nemcsak a Petőfi-költészet, de a líra elvont esztétikája is új megállapítások világosságába jut. Jelentőségével a M. Tud. Akadémia nagy jutalmát vívta ki magának.

A kisebb tanulmányok szerzői közül munkásságukkal kiemelkednek: Tolnai Vilmos apró szövegkritikai magyarázataival és forrástanulmányaival, Zsigmond Ferenc mélyen-szántó essayivel (Beóthy Zsolt a szépíró; Vas Gereben; Mikszáth Kálmán), Kék Lajos szépen megírt Baksay-tanulmányával, Voinovich Géza pompásan jellemző regényíró arcképeivel és Madách tanulmányaival (— hatalmas Madách-könyve is új kiadásban látott világot —), Szinnyei Ferenc a magyar novella történetéből közzé tett fejezetivel, Harsányi István a református kollégiumok kéziratanyagának a gondos áttanulmányozásával, Galamb Sándor Rákosi Jenő drámáiról írt értekezésével, Brisits Frigyes költői lendületű fejtegetéseivel (Vajda János; Tormay Cécile).* Középkori verseink ének-készletét átvizsgálta és új, gondos kiadásban tette közzé Horváth Cyrill; kódexeink forrásaihoz szolgáltatott adatokat Vargha Damján. A török hódoltság korának megrajzolása kapcsán sok érdekes irodalomtörténeti vonatkozású adat akadt elénk Takács Sándor köteteiben és Zoványi Jenő egyháztörténeti munkáiban. Badics Ferencz fáradhatatlan gondnal folytatja Gyöngyösi-kiadását és a körültekintő kutatás egy ismeretlen Gyöngyösi eposznak felfedezésére vezette (*Prozerpina elragadtatása*). A Génusz könyvkiadóvállalat áldozatkészségének két nagyjelentőségű editiót köszönhet a magyar irodalomtudomány: Gulyás József és Harsányi István rendezésében megjelent Csokonai eddig előkerült összes műveinek kéziratokban és kiadásokban lévő teljes sorozata és Dézsi Lajos összeállításában Balassa Bálint összes írásai (a neki tulajdonítottakkal bővítve). A reformáció

* Itt kell megemlítenünk a cikkírónak nagyértékű összefoglaló két könyvét: a XIX. század irodalmáról és a modern magyar líráról. Ugyanő Domokos Istvánnak, Rákosi Viktornak és Szemere Györgynek írói arcképét rajzolta meg. *Szerkesztő.*

korának egész sereg egyházi műve említi címében vagy előszavában a felhasznált eredetinek szerzőjét: ezeket sorba szedte Thienemann Tivadar. A Mikes-kérdésnek a megoldásához adott a rodostói könyvtár anyagának ismertetésével új adatokat Zolnai Béla. Bessenyei György munkáinak francia szellemét gazdag párhuzammal világította meg Eckhardt Sándor. Kastner Jenőnek néhány érdekes olasz-magyar műfaj hatás megállapítását köszönhetjük (*Faludi versei. Felvinczy Comico-tragédiája*). Perényi József a magyar dráma történetéhez szolgáltatott új adatokat (*Két népies darab a XVIII. sz.-ból*). Beóthy Zsolt apróbb cikkeit és elnöki beszédeit, köztük Zrinyiről, Vörösmarty fejlődéséről, Aranyról stb, irottakat, a magyar irodalmi esztétikának ezeket az írásművészeti mintáit, a Kisfaludy Társaság kegyelele tette közé *Romemlékek* címen.

Végül hadd hívjam fel a figyelmet arra a könyvre, amelyet témája már régóta nélkülözötté tett irodalmunkban: Tolnai Vilmos kötetére (*Irodalomtudomány*), amely a kölföldi kézikönyvek gondos felhasználásával is, a megvilágító példák gazdag sorával dolgozza fel az irodalomtörténet tudományának módszertanát. A kritikára vonatkozó részt önálló kötetben is kiépítette a mai irodalmi kritikának egyik legilletékesebb tollú mestere, Császár Elemér (*Az irodalmi kritika*). Maga az irodalmi kritika a magyarországi sajtó-organumokban nem jut a kellő megbecsüléshez. Folyóirataink közül gondos kritikát csak a szaklapok adnak, bár terjedelmük megkötöttsége miatt azok sem teljeset, külső szempontok érvényesülése miatt nem megnyugtatót. Szépirodalmi folyóirataink közül a most XV. évfolyamba lépő *Élet*, a II. évfolyamba lépő *Napkelet* fordít gondot a kritikai részre. Napilapjaink közül az *Új Nemzedék* (Császár Elemér), *Magyarország* (Miklós Jenő és Bodor Aladár), *Világ* (Relle Pál) irodalmi bírálatainak van legnagyobb súlya, míg a *Budapesti Hirlap*, melyben Rákosi Jenő egyre ritkábban szólal meg, sokat vesztett jelentőségéből. Az irodalmi életnek határozott kára, hogy a *Budapesti Szemlének* kisebb publicitása és kiadói kötöttsége lehetetlenné teszi Voinovich Gézának, hogy súlyos műbíráló szavát hallassa — de kára az is, hogy Pintér Jenő folyóirata, az *Irodalomtörténet*, szünetelésre van kárhóztatva és az irodalmi élet tájékoztató vezetéséről lemondott. A kritikai folyóirat szükségességét mindenki érzi, de az anyagi helyzet és a szellemi viszonyok a megvalósulását egyre a jövőbe tolják.

Dr. Alszeghy Zsolt.

ERDÉLYI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI MUNKÁSSÁGA.

(1919—1923.)

Az irodalomtörténeti, kritikai és esztétikai munkásság terén az erdélyi tudományos irodalom az elmúlt öt év alatt nagy-szabású és eredményeiben figyelemreméltó könyvet nem termelt. Még hiányzanak nálunk a tudományos munkakedvet és munka-alkalmat élesztő feltételek. Ami e téren mégis napvilágot látott, jórészt az ünnepi hangulat termelte alkalmi jelenség, ami épen emiatt inkább a népszerű forma felé törekszik. Az érdeklődés szűk köre miatt a kiadás lehetősége elől elzárva, tudományos folyóirat teljes hiányában, az irodalomtörténeti és esztétikai munkásság a szépirodalmi folyóiratok hasábjaira és a napilapok tárcarovatára szorult. Itt öt év alatt sok érdekes írás halmozódott föl. Ezek a cikkek is rendszerint valami alkalmosságba fogódnak s nem annyira az önálló kutatás szabta új eredmény értékesítésével, mint inkább a felfogás eredetiségével válnak ki. Nehány érdekes adatot és megállapítást az irodalomtörténet így is kiszemelhet belőlük.

Egy pár figyelmet keltő könyvet adott a Petőfi- és a Madách-centennárium. *Halász Gyula* népszerű Petőfi-életrajzot írt hat fejezetben. Könyve az ünneplő erdélyi magyarság számára készült, hogy ismerje meg legnagyobb költőjének regényes, tüneményes pályáját. Életének minden emlékezetes mozzanatát érinti, költészetének minden becses gyöngyszemét megragyogtatja. Érzik rajta az ünneplő hangulat, sugárzik belőle a szeretet melege. Tudományos igényekre nem tart számot. Petőfi költeményein, naplóján, útijegyzetein, levelezésén, valamint Szendrey Julia levelein és naplóján kívül csupán a már nyomtatásban levő adatokra, főképp Ferenczi Zoltán nagyszabású életrajzára támaszkodott — amint ezt maga is beismeri. Valóságos értéke: a Ferenczi-féle életrajznak sikerült kivonata. — *Benedek Elek* az erdélyi magyar ifjúságot ajándékozta meg igen kedves, meleg hangú Petőfi-életrajzával. E feladatra alkalmasabb toll nem termelt az övénél. Egyszerű, közvetlen mesemondó készségéből olyan színes, élvezetes és feledhetetlen emlékképeket rögzítő életírás kerekedik ki, mely megbecsülésre melegítheti és szeretetre lobbanthatja a magyar ifjú lelkét legnagyobb költője iránt. — *Csergő Tamás* marosvásárhelyi tanár nyomtatásba tette két alkalommal is elmondott Petőfi-emlékbeszédét. Lendületes szavakban hódol benne a költő óriás előtt. Széles világt-

irodalmi háttérbe állítja be és költeményeivel világítja meg Petőfi belső lelki életének kimeríthetetlen gazdagságát. Szavainak nyomtatásban is van hatása. Ugyanő gyűjtötte össze a Petőfi-émléksorokat, melyekben az erdélyi magyar szellemi élet közel ötven kiválósága mutatja be hódolatát a centennárium alkalmával a nagy költő előtt. — *Oláh Ferenc* színművész egységes képbe igyekezett csoportosítani Petőfi életének a színpadhoz fűződő mozzanatait. Sajnos, az adatok egymásmellé rakosgatásából a tervezett egyöntetű kép nem kerekedik ki. Sok fölösleges dolog emlegetése közben megfélekedezik arról, hogy tekintetét mélyre szögezze és Petőfi vívódó lelkének művészi indítékait kifejtse. Új megállapításokkal sem gazdagítja tudásunkat. De nem is ez volt a célja: egyrészt hódolat akart lenni a lángszellemű lélek előtt, ki életének egy szakával a színészetet megdicsőítette, másrészt törhetetlen vígasztalást és kemény bátorítást akart nyújtani a küzdelem terhes és nagy kulturhivatású útját járó erdélyi magyar színészetnek. — A kettős százados évforduló vége felé *Kristóf György* egyetemi tanár összegyűjtötte azokat a tanulmányait és cikkeket, amelyek Petőfiről és Madáchról a különböző folyóiratokban 1909 és 1923 között megjelentek. Kitűnik e gyűjteményből, hogy Kristóf György irodalomtörténeti és esztétikai munkássága a magyar irodalom e két világirodalmi nagysága köré tömörül. Az irodalomtörténet már magáévá is tette megállapításainak egy részét, melyekkel e két lánglelkű költőnk művészetének tisztánlátását megkönnyítette. Éles szemre valló cikkeinek összegyűjtésével nem végzett fölösleges munkát. Hasznát veszi az irodalomtörténet: nehezen megközelíthető szétszórt tanulmányait egy helyen kapja. Az érdeklődő közönség is tanulsággal forgatja ízlésesen kiállított, gazdag tartalmú könyvét. — Részben a magyar, részben a román irodalomtörténetbe kapcsolódik két kis füzet: az egyikben *Szócs Géza* gyergyószentmiklósi liceumi igazgató Petőfi és Eminescu életének és költészetének rokon motívumaira mutat rá, a másikban *Popovics József* volt magyar egyetemi magántanár román nyelven vázlatos képet rajzol Petőfiről. Ez utóbbi a bucurești szépművészeti miniszterium hivatalos kiadványa (Josif Popovici, *Alexandru Petőfi*. Editura Ministerul Culterol și Artelor. Tiparul Cultura Națională. București 1923, pag. 27. — Ism. Kristóf György, Pásztortűz 1923, 892-ik lapon).

Az alkalmi könyvek mellett még egy kiadás és egy költői

életrajz látott napvilágot Erdélyben. *Bakóczy Károly* székelyudvarhelyi tanár gondos kiadásban közzétette a székely poétának, *Fülöp Áronnak* (1861—1920), harminc éves költői pályája alatt írt s a különféle folyóiratokból összeszedett 36 db. lírai költeményét, amelyekből egy rokonszenves meleg lélek bontakozik ki. Ugyanő a székelyudvarhelyi ref. kollégium előljáróságának megbízásából szeretettel, bár több helyen hiányosan és vázlatosan, megírta Csaba költőjének életrajzát. Függelékül kiadta leveleit, melyek közül néhány Gyulai Pál és Endrődi Sándor megismeréséhez szolgáltat adatot.

Végül egy igen értékes irodalom-elméleti munkára is rámutathatunk, mely a megjelenési idejében nem keltett akkora figyelmet, mint ahogy megérdemelte volna. Ez *Borbély István*nak a modern műalkotás főproblémáit tárgyaló tanulmánya, mely egészen önálló tudományos elméletet épít fel. Mélyen járó, nagyon fejlett művészi megértésre valló fejtegetései nemcsak a magyar, hanem az általános irodalmi viszonylatban is nagy önállóságra és eredetiségre tarthatnak számot. Szegényes esztétikai irodalmunknak határozott nyeresége ez a könyv s kívánatossá teszi, hogy szerzője a kilátásba helyezett ezirányú munkásságát tovább folytassa.

Bármilyen szerény is az önálló tudományos termelés az irodalomtörténet és az esztétika terén, a cikkek és a tanulmányok tekintélyes száma mégis szorgos tevékenységre és érdeklődő olvasóközönségre vall. Itt is a Petőfire és a Madáchra vonatkozók a legszámosabbak. Nehány Petőfi-cikk eddigi ismereteinket kimélyíti, élesebbé teszi és új szempontokkal gyarapítja. Mellettök Ady Endre kapta a legtöbb cikket. Közülök egy pár általános érdeklődésre is számot tarthat. Általában az alkalomszerűség, az emlékezet kegyeletes ápolása sok írást termelt. Így Vas Gereben, Szigeti József, Lisznyai Kálmán, Pákh Albert, Ipolyi Arnold, Aranyosrákosi Székely Sándor, az Auróra, a romanticizmus, a kolozsvári száz esztendő magyar színház megkapta a maga néhány hasábos méltatását; Gárdonyi Géza, Kiss József, Rákosi Viktor, Riedl Frigyes, Révai Károly pedig a maga nekrolóját.

Tarlózás közben friss eredményekre is bukkanunk. A Kájoni irodalmat néhány új adattal gazdagították a kérdés szakavatott kutatói. Mások Kempis első magyar fordítója, Huszti András magyar nyelvhasználatára s Bod Péter anekdotás gyűjteménye iránt keltenek érdeklődést. Kisfaludy Sándorról is került

elő egy kis irodalomtörténeti adalék. Jósika Miklós regény-költészetének kulcsát adja kezünkbe egy kis tanulmány, Eötvös Józsefről pedig egy eddig ismeretlen jellemképet olvasunk. Papp Ferenc Kemény életrajza több meleg méltatást váltott ki s újabb kutatásra adott alkalmat. Zalatnai tanuló kora friss adattal egészült ki s megkerült egyik regényének valószínű forrása. Csíky Gergelyről kapunk még új adatokat. Egressy Gábornak és Körösi Csoma Sándornak eddig ismeretlen leveleit olvassuk. Dickens magyar fordítóról s az angol regényíró magyar népszerűségéről is találunk összeállítást. Sok modern költő és elbeszélő találóan megrajzolt arcképét olvashatjuk. Esztétikai és kritikai aktuális kérdések is kerültek megvitatás alá. Az erdélyi magyar irodalom problémája és szervezése napirenden levő állandó kérdés.

Végül megemlíthetjük, hogy a magyar irodalom 1923 nyarán Valeniben a románság körében figyelmes hallgatóságra talált. Jorga Miklós felkérésére dr. Bitay Árpád marianumi tanár egy előadássorozatban mutatta be régi irodalmunkat 1711-ig, könyvekkel és facsimilékkel szemléltetve előadását. Több román napilap részletes és pontos kivonatot adott előadásából, melyet az 1924. év nyarán folytatni fog.

Az irodalomtörténetnek Erdélyben megvannak a maga sajátos feladatai. Gazdag multunk alatt sok értékes anyag, sok feldogozatlan emlék rejtőzik. A közvetlen források mellett állunk: fel kell kutatnunk azokat. Hadd lássuk, hogy milyen értékek fakadtak az erdélyi lélekből s milyen szellemi irányok érvényesültek nálunk. Sok értékes tanulságot vonhatunk le belőlük. Folyóiratunknak ez is egyik célkitűzése.

Alább az önálló kötetokről, cikkekről és tanulmányokról bibliographiát közlünk. Megjegyezzük azonban, hogy az erdélyi irodalom utóbbi öt évére vonatkozó kritikákat külön fogjuk csoportosítani.

*

BIBLIOGRAPHIA.

a) *Önálló kötetek.*

Bakóczy Károly, Fülöp Áron élete és költészete. Székelyudvarhely 1923., 159 l.

Benedek Elek, Petőfi. Szép Erdély ifjúságának. Az Erdélyi Irodalmi Társaság kiadása. Dicsőszentmárton 1922., 79 l., Erzsébet Könyvnyomda R. T.

Dr. Borbély István, Bevezetés a modern szépirodalom tanulmányozásába. I. rész: A modern műalkotás főproblémái. Kolozsvár 1920., 34 l., Stief.

Csergő Tamás, Petőfi. Emlékbeszéd. Irta és a „Szociális Miszzió” által június 6-án Gyergyószentmiklóson, a „Maros-Vásárhelyi Ref. Egyházi Dalkör” által július 30-án Maros-Vásárhelyen rendezett Petőfi-ünnepélyeken előadta. — Tg.-Murás — Marosvásárhely 1922., 15 l., Tipografia comunală.

Fülöp Áron kisebb költeményei. Székelyudvarhely 1921., 68 l., Könyvnyomda R. T.

Halász Gyula, Petőfi Sándor élete és halála. A költő születése századik évfordulójára kiadta a „Brassói Lapok” könyvkiadó vállalata. Brassó 1922., 97., l.

Dr. Kristóf György, Petőfi és Madách. Tanulmányok. Cluj—Kolozsvár 1923., 182 l., Minerva R. T. kiadása,

Oláh Ferenc, Petőfi és a szinpad. Előszóval ellátta Dr. Janovics Jenő. Kiadja: Az Erdélyi és Bánáti Színészegyesület. Cluj—Kolozsvár 1922., 46 l., Globus könyvnyomda.

Petőfi Emléksorok. 1922 január 1. Erdély. Kiadja Révész Béla könyvkereskedése Marosvásárhelyt. (Szerkesztette Csergő Tamás.) 88 l.

Dr. Szőcs Géza, Eminescu és Petőfi. Gyergyószentmiklós 1923., 16 l.

b) *Cikkek, tanulmányok.*

(Részint terünk szűk volta, részint a hírlap és a folyóirat anyag megközelíthetlensége miatt ez az összeállítás teljességre nem tart igényt. Így is alapja lehet egy kimerítő repertoriumnak. Az 1924. évtől kezdve teljességre törekszünk. — Rövidítések: E = Ellenzék. ESz = Erdélyi Szemle. H = Hírnök. IE = Ifjú Erdély. KM = Keresztény Magvető. KU = Keleti Ujság, MN = Magyar Nép. ML = Erdélyi Magyar Lányok. NK = Napkelet. Pt = Pásztortűz. U = Ujság. V = Vasárnap. VU = Vasárnapi Ujság. ZI = Zord Idő.)

Ady Endre. — Bálint Zoltán, A kezdő Ady ESz. 1919., 9—10 sz. — Boros László, Utolsó találkozásom Ady Endrével. ESz. 1919., 7—8 sz. — Hatvany Lajos, Ady. NK. II. 8. — Jeney József, Ady bűne. ESz. 1919., 7—8. — Dr. Kristóf György, Két magyar költő tragikuma. Justh Zsigmond és Ady. U. 1923., 164—165 sz. — Marót Károly, Ady filologia. NK. II. 11. — Mohácsi Jenő, Ady Endre a világirodalomban. NK. II. 13. — NagySándor, Emlékezés Ady Bandira.

Pt. 1921. II. 451. — Nagy Sándor, Ady Endre ősi otthonában. VU. III. 21. — Perényi József, A szinesztézis Ady költeményeiben. Pt. 1921., I. 374. — Szentimrei Jenő, Az Erdélyimádó Ady Endre. ESz. 1919., 7—8. — Vér Márk, Az Ady-költészet formaproblémája. ESz. 1919. 7—8. — Vincze Géza, Szempontok egy Ady-kritikához. Pt. 1921., I. 711. — Vincze Géza, Visszaemlékezés Ady Endrére. KU. 1923., 117, 119 sz. — Walter Gyula, Ady Endre mint prózaíró. ESz. 1919., 7—8. — Ady Endre és a zeneszerzők. ESz. 1919., 7—8.

Arany János — Járosi Andor, Arany pesszimizmusa. ESz. 1919., 37. sz. — Dr. Kristóf György, Akiket a magyar nép iránti szeretet fűzött össze. Arany János. MN. II. 29 sz.

Bartók György, A művészi szemlélés. Pt. 1921., I. 83 l.

Benedek Elek. — Dr. Kristóf György, Erdély jeles szülöttei. Benedek Elek. MN. III. 1.

Biró Lajos, 1820., ESz. 1920., 35 sz.

Bod Péter. — Csűrű Bálint, Egy régi magyar népkönyv (Szent Hilárius). Pt. 1921., I. 127 l. — Kristóf György, Bod Péter Szent Hiláriusának népszerűségéhez. Pt. 1921., I. 411. l.

b. i. Mi volt Dávid Ferencnek és Heltaí Gáspárnak az „igazi” neve. KM. 1922., 354 l.

Borbély István, Egy irodalomtörténetíró nemzedék. Pt. 1921., II. 526 l. — U. ő. Unitárius predikáció. Unit. Közlöny. 1920. — U. ő. A magyar irodalomtörténetíró munkája. Unit. Közl. 1920.

Csiky Gergely. — Márki Sándor, Csiky Gergely életéből. Pt. 1923., 841 l.

Csűrű Bálint, Egy virágének a XVIII. századból. Pt. 1921. II. 763 l.

Egressy Gábor. — Oláh Ferenc, Egressy Gábor és Bánk bán. KU. 1923., 75 sz.

Endrődi Sándor. — Biró Lajos, Jegyzetek Endrődi halálához. Pt. 1921., I. 31 l.

Eötvös József br. — Márton István, A szeretet hatalma (Eötvös József). H. 1922., 10. sz. — Pállfy János jellemképeiből: Eötvös József. E. 1923., 268. sz.

Felvinczy György. — Ligeti Ernő, Felvinczy György az első erdélyi szindirektor. Színházi koncesszió 1696-ban. KU. 1923., 131. sz.

Fülöp Áron. — Bakóczy Károly, Fülöp Áron. Pt. 1921., I. 279 l. — Biró Lajos, Látogatás Csaba költőjénél. ESz. 1920., 42. sz. — Biró Lajos, Fülöp Áron irodalmi hagyatékából. Pt. 1921., I. 172 l.

Gagyhy Dénes. — Kiss Ernő dr., Erdély jeles szülöttei. Gaghy Dénes. MN. III. 17. sz.

Gárdonyi Géza. — Fausztin, Gárdonyi Géza. ML. III. 5. sz. — György Lajos dr., Gárdonyi Géza. MN. II. 45. sz., H. 1922., 22. sz., Pt. 1922. II. 545 l.

Gulyás Károly, „Zord Idő” eleji. ZI. II. 5.

Gyarmati Zsigáné. — Berde Mária, Gyarmati Zsigáné hagyatékáról. Pt. 1922. I. 381 l.

György Lajos dr., Dickens. ESz. 1920., 19. sz. — A száz esztendő kolozsvári színház. H. 1921., 8—9. sz. — A magyar regény multjából. H. 1922., 11. sz. — Kolozsvár irodalmi városa. E. 1923.,

292. sz. — Egy színházi est 100 évvel ezelőtt. H. 1923., 6. sz. —
A női hűség a középkori regényirodalomban. H. 1923., 11. sz. — Az
irodalmi kritika (Császár E. könyve). Pt. 1923., 548 l.

Gyulai Pál. — László Gábor, Gyulai-émlékek Kolozsvárt. ESz.
1920., 3. sz.

Hallgató, Magyar irodalomtörténet a regátban. Pt. 1923., 37. sz.

Husztai András. Biró Vencel, Husztai András Frankfurtban. Pt.
1921., I. 96 l. — Csúry Bálint, Husztai András magyar nyelvhasonlí-
tása. Pt. 1921., I. 258 l.

Imre Sándor, A színházi kritikáról. E. 1923., 117. sz.

Ipolyi Arnold. — Kristóf György, Ipolyi Arnold. E. 1923., 265 sz.

Irodalom, — Erdélyi. — Imre Sándor, Az erdélyi szinpad
irodalom. E. 1923., 108. sz. — Jakab Gáza, Erdélyi irodalompolitika.
H. 1923., 17. sz. — Jancsó Béla, Erdélyi irodalom és székely irodalom.
E. 1923., 291. sz. — Kristóf György, Az erdélyi magyar irodalom
multja és jövője. Pt. 1922., I. 257 l. — Dr. Makkai Sándor, Az erdélyi
magyarirodalom kérdése. Pt. 1922., I. 589 l. — Rass Károly, Az
erdélyi magyar irodalom. H. 1923., 11. sz. — Tompa László, Az új
erdélyi irodalom. E. 1923., 221 sz. — Az erdélyi irodalom szervezésé-
nek és hivatásának kérdése, I. ESz. 26—32 sz., NK. I—II. évf.

Jaklovszky Dénes, A legősibb Mária siralom. H. 1923., 9. sz.

P. Jánossy Béla, Irodalom és pornografia. H. 1923., 7. sz.

Jósika Miklós br. — Perényi József, Miért írta Jósika első
regényeit? Pt. 1921., II. 150 l. — K. L. Mikor Jósika Miklóst, a
regényíró tetteit titokban Kolozsváron. KU. 1923., 132. sz.

Jékey Aladár. — Kovács Dezső, Jékey Aladáról — Jékey
Aladárnak. ESz. 1919., 36. sz. — S. Nagy László, Jékey Aladár.
ESz. 1919., 33. sz.

Justh Zsigmond. — Kristóf György, Két magyar költő tragikuma.
Justh Zsigmond és Ady. U. 1923., 164—165. sz.

Kajoni János. — P. Boros Fortunat, Szélszegzetek a Kajoni
kérdéshez. H. 1921., 8. sz. — U. ő. Kajoni János Herbariuma. H.
1922., 19. sz. — P. Gaál Balázs, Ujabb adat Kajoni származásáról.
H. 1921., 7. sz. — Dr. Karácsonyi János, Kajoni János és a csik-
somlyói könyvsajtó. H. 1921., 4—5 sz.

Karinthy Frigyes. — Kuncz Aladár, Karinthy Frigyes. E.
1923., 227. sz.

Kemény Zsigmond br. — Dr. Bitay Árpád, Kemény Zsig-
mond Zalatnán. Ismeretlen adatok a nagy regényíró életéhez. E. 1923.,
285. sz. — Csergő Tamás, Kemény Zsigmond. ZI. II. 2. sz. — Csúry
Bálint dr., Ködképek a kedély láthatárán. Kemény Zsigmond forrásai
egyik regényalakjához. E. 1923., 285. sz. — György Lajos, Kemény
Zsigmond. E. 1923., 285. sz. — Ligeti Ernő, Kemény Zsigmond
Kolozsváron. KU. 1923., 284. sz. — Schöpflin Aladár, Kemény Zsig-
mond ifjúsága. KU. 1923., 56. sz.

Kisbán Miklós. — k. a. Kisbán Miklós. E. 1923., 233. sz.

Kisfaludy Sándor. — Járosi Andor, Kisfaludy Sándor ismeret-
len verstörödéke. ESz. 1919., 48—49. sz.

- Kiss Ernő dr.**, Egy kis könyv százesztendő jubileuma (Auróra). Pt. 1922., II. 365 l. — U. ő. 1821. Pt. 1921., I. 29. l.
- Kiss József.** — Borbély István, Kiss József. Pt. 1922. I. 33 l. U. ő. Kiss József. NK. 1921., 1312 l.
- Kosztolányi Dezső.** — Kuncz Aladár, Kosztolányi Dezső. E. 1923., 98. sz.
- Kovács Dezső.** — Borbély István, Erdélyi magyar szépprózaírók és költők. II. Kovács Dezső. Pt. 1922. I. 81 l. — U. ő. Kovács Dezső. IE. II. 3—4. sz.
- Kőrösi Csoma Sándor.** — Dr. Buday Árpád, Erdély jeles szülőttei. Kőrösi Csoma Sándor. MN. III. 32. sz. — Kőmives Lajos, Kőrösi Csoma Sándor három levele. KU. 1923., 292. sz.
- Kristóf György dr.*, A magyar ősköltészet problémái. Pt. 1921., I. 460 l. — Az újonnan felfedezett Árpádkori nyelvemlékünk. U. 1923., 95. sz. — A legrégebb magyar vers. Pt. 1923., 871 l. — A magyar tudományos társaságok történetéből. Pt. 1923., 37—39. sz.
- Lisznyai Kálmán.** — Kristóf György, Lisznyai Kálmán. Születésének 100 éves fordulójára. E. 1923., 233. sz.
- Madách Imre.** — Boros György, Madách és Vas Gereben. Pt. 1923., 577 l. — Fausztin, Madách Imre. ML. III. 10. sz. — Janovics Jenő, Madách Imre. NK. II. 2. — Kovács László, Jegyzetek Az ember tragédiájához. Pt. 1923., 321, 387 l. — Kristóf György, Madách emlékezete. Pt. 1923., 934, 993 l. — Kuncz Aladár, A mi Madáchunk. Pt. 1923., 717 l. — Márton István, Madách Imre költői pályája. H. 1923., 2. sz. — Rass Károly, Madách. Pt. 1923., 65 l. — U. ő. Magyar lángelmék. Madách Imre. MN. III. 610. sz. — Tófalvi György, Az ember tragédiája és a Marseillaise. U. 1923., 121—122. sz.
- Marosvásárhelyi Gergely.** — György Lajos, Szép lélekenyhítő drága kaláris (Kempis első fordítója). H. 1922., 24. sz.
- Márki Sándor*, Történelmi regények. Pt. 1921., II. 656 l.
- Márton István*, A százéves Auróra. ML. II. 5. sz. — U. ő. Káldi és Tárkányi. H. 1921., 1. sz.
- Mikes Kelemen.** — György Lajos, A régi emigránsok. Mikes Kelemen. Erdélyi M. Naptár. 1923., 60 l.
- Móricz Zsigmond.** — Kuncz Aladár, Móricz Zsigmond. E. 1923., 128. sz.
- Murányi Győző*, Intuitív és dogmatikus kritika. E. 1923., 22. sz.
- Nemes (Literáti) Sámuel.** — Z. Literáti Nemes Sámuel. ZI. I. 2. sz.
- Pákh Albert.** — Kristóf György, Pákh és Petőfi. Pt. 1923., 815 l. — Reményik Sándor, Pákh Alkert emlékezete. Pt. 1923., 801 l.
- Petelei István.** — Gulyás Károly, Petelei úr. ZI. I. 2. sz. — Járosi Andor, Petelei István. ESz. 1920., 1. sz. — Reményik Sándor, Petelei István. E. 1923., 292. sz. — Szentimrei Jenő, Petelei Istvánról. V. I. 7. sz.
- Petőfi Sándor.** — Bakó Kálmán, Petőfi és Szendrey Julia. ML. III. 8. sz. — Bartók György, Petőfi. Pt. 1923., 13 l. — U. ő. Petőfi. Pt. 1922., I. 290 l. — Biró Lajos, Petőfi hite a gondviselésben. H. 1913. 1. sz. — Bitay Árpád, Petőfi természetérzéke. ML. III. 8.

sz. — Borbély István, Petőfi költészetének korszakai. Pt. 1921. II. 715. l. — Csergő Tamás, „Nézek, nézek kifelé az ablakon.” Pt. 1921. II. 740 l. — U. ö. Petőfi emlékeszéd. I—II. Pt. 1921., II. 232, 267 l. — U. ö. Petőfi százada. H. 1923. 1. sz. — Dániel Viktor, Petőfi. Pt. 1922. II. 171 l. — Fausztin, Cipruslombok Etelke sirjáról. ML. III. 8. sz. — Ferenczi Zoltán, Petőfi Kolozsvárt. E. 1923., 86. sz. — Grand-pierre Emil, Petőfi. ML. III. 8. sz. — György Lajos, Petőfi kultusz Erdélyben. H. 1923., 1. sz. — U. ö. Petőfi a világirodalomban. ML. III. 8. sz. — Kiss Ernő, Petőfi ismeretlen szerelme. Pt. 1923., 763 l. — Kristóf György, Petőfi értékelésének egy fontos szempontja. H. 1923., 1. sz. — U. ö. Petőfi ifjúsága. ML. III. 8. sz. — U. ö. Pákh és Petőfi. Pt. 1923., 815 l. — U. ö. Petőfi és a mágnások. H. 1923., 21—23. sz. — Márton István, Petőfi jelszava. ML. III. 8. sz. — Nagy Albert, Mikor Petőfi Tordán járt. ESz. 1919, 47. sz. — Pakocs Károly, Petőfi nászútazása. H. 1923., 1. sz. — Petres Kálmán, Petőfi és a szabadságharc. ML. III. 8. sz. — Péter Lajos, A századik eszten-dőt írjuk Petőfi születése óta. EM. Naptár. 1923., 20 l. — pjb. dr., A kereszturi vacsora. H. 1923., 1. sz. — Porkoláb István, Petőfi Ostfjasszonyfán. V. II. 28. sz. — U. Prattinger Ferenc, Petőfi Ameriká-baa. V. II. 34. sz. — Rajka László, Petőfi drámái és prózai elbeszélései. ML. III. 8. sz. — Révész János, Petőfi és Nagybánya. V. III. 1. sz. — Seprődi János, Petőfi és a magyar népdal. Pt. 1921. II. 929 l. — Szentimrei Jenő, Petőfi és Ady. V. II. 1. sz. — szj., A segesvári Petőfi-napok. V. II. 32. sz. — P. Trefán Leonard, Petőfi Vajdahunya-don. H. 1923., 1. sz. — y., Petőfi a világirodalomban. Petőfi irodalom. Petőfi kiadások. H. 1923., 1. sz. — W. K., Petőfi Szászsebesen. V. II. 31. sz. — Z. J., Petőfi utolsó útja. V. II. 21. sz.

Rass Károly, Irói ízlés és keresztény morál. H. 1923., 21. sz.

Ravasz László. — Dr. Tavaszy Sándor, Erdély jeles szülöttei. Ravasz László. MN. II. 20. sz.

Rákosi Viktor. — Alszeghy Zsolt, Rákosi Viktor. H. 1923., 22—23. sz. — Ignotus, Rákosi Viktor. KU. 1913., 217. sz.

Reményik Sándor. — Kovács László, Reményik Sándor. IE. II. 3—4. sz. — Tófalvi György, Erdély jeles szülöttei. Reményik Sándor. MN. III. 44. sz.

Reményik Sándor, Terror a kritikával szemben. E. 1923., 245 sz.

Révai Károly. — Kiss Ernő dr., Révai Károly meghalt. KU. 1923., 88. sz. — U. ö. Révai Károly. Pt., 1923., 541 l.

Riedl Frigyes. — Kristóf György, Riedl Frigyes. Pt. 1921. II. 305 l. — Walter Gyula, Riedl Frigyes. Pt., 1921. II. 338 l.

Schneller Károly dr., Visszaemlékezés az 1880-as évek sajtójára. ESz. 1919., 24, 27. sz.

Sebesi Samu. — Borbély István dr., Erdélyi magyar széppróza írók és költők. I. Sebesi Samu. Pt. 1911. II. 667 l.

Sik Sándor. — Reményik Sándor, Sik Sándor költészete. ESz. 1919., 39. sz. — Gajzágó Lenke, Sik Sándor költészete. ML. III. 1—2. sz.

Surányi Miklós. — Kuncz Aladár, Surányi Miklós. E. 1923., 80 sz.

Szabolcska Mihály. — Csüry Bálint, Szabolcska Mihály. MN. II. 12. sz.

Szabó Dezső. — Kuncz Aladár, Szabó Dezső. E. 1923., 163 sz.
Széchenyi István gr. — Márki Sándor, Széchenyinek egy álmúve ZI III. 5. sz.

Székely (Aranyosrákosi) Sándor. — Borbély István, Aranyosrákosi Székely Sándor. Pt. 1923., 39—40. sz. — Péter Lajos, A székelyek Erdélyben. KM. 1922., 2. sz. — Tamás Ernő, A székelyek Erdélyben. KU. 1923., 240. sz.

Szigeti József. — Biró Lajos, Egy jeles népszinműíró. Erdélyi M. Naptár. 1923., 87 l. — F., Szigeti József, ML. III. 17. sz. — Márton István, Szigeti József. H. 1923., 10. sz.

Szigligeti Ede. — Kováts S. János dr., Szigligeti Ede és a szinműírók. ESz. 1919., 25. sz.

Taurinus. — Márki Sándor, Egy négyszázéves erdélyi éposz. ESz. 1919., 46. sz.

Tóth Ede. — Tófalvi György, A falu rossza. U 1923., 292. sz.

Vas Gereben. — Boros György, Madách és Vas Gereben. Pt. 1923., 577 l. — Fausztin, Vas Gereben, ML. III. 15—16. sz. — Rass Károly, Vas Gereben. Pt. 1923., 39—40. sz.

Dr. György Lajos.

AZ UTOLSÓ ÖT ÉV MAGYAR NYELVTUDOMÁNYA.

Az utóbbi évek magyar nyelvtudományi irodalma a gazdasági válság nehézségeivel élet-halál küzdelmet vív. Lelkes törekvések, élni vágyó gondolatok szívós küzdelmet folytatnak a folyton növekvő nyomdai drágasággal. A *Magyar Etymologiai Szótár*, mely az utóbbi idők legmonumentálisabb alkotásának indult, bizonytalan időre félbenszakadt. A Pallas könyvkiadó vállalatától hirdetett kisebb terjedelmű kiadása máig sem látott napvilágot. A megindult *Új nyelvenléktár* a Bécsi kódexszel egyidőre abbanmaradt. A folyóiratok ritkán és folyton csökkenő terjedelemben jelennek meg. Az Akadémiától kiadott *Nyelvtudomány* megszűnt. A *Nyelvtudományi Közleményekből* az utóbbi öt év alatt mindössze két füzet jelent meg. A *Magyar Nyelv*, nyelvtudományunknak e meleg kis fészke, jelenti ma tudományunk eleven életét, de terjedelme annak is folyton csökken, Legutolsó füzeteiben kifejezett vészkiáltása — reméljük, nem talál süket fülekre a tudomány pártolójánál. A *Turánból* különösen értékes folyóirat: *Kőrösi Csoma-Archivum* lett (1921. óta) Németh Gyula jeles tudós szerkesztésében. A *Magyar Nyelvőr* Balassa József szerkesztésében a mult évben élte, jobban mondva tengette 52-dik évfolyamát. Félő, hogy a nyomasztó drágaság e folyóiratokat is elsovasztja.

De ez elszomorító kép mögül biztató világosság kandikál felénk. A magyar nyelvtudomány új korszakba lépett. A kritika és az adatgyűjtés kora után eljött a szintézis munkája, összefoglaló és bátor áttekintés az összes problémákon. A mai

kor az eredmény összegezésének ideje, mely az eddigieket a maga többletével gyarapítva, átértékelve új látószögből igyekszik áttekinteni a nyelvtudomány mezején. Így többek közt az ősrökönység sokat vitatott problémáit új megvilágításba került, a vele összefüggő tudományok mai szintjéről tekintve.

A *Magyar Nyelv* című folyóirat lelkes gárdája, élükön Gombocz Zoltánnal, Melich Jánossal és Németh Gyulával az Akadémia megbízásából egy monumentális munka alkotására tömörült, melynek címe: *A magyar és finnugor nyelvtudomány kézikönyve*. Az első 60 ívre tervezett kötet a magyar nyelvtudomány kézikönyve lesz, a második hasonló terjedelemben a finn és a többi rokonyelvekkel foglalkozik.

Az első kötet legtöbb cikkét Gombocz Zoltán és Melich János írja, kik Szinnyei Józseffel egyetemben eddigi munkásságukkal megeremítették a történeti magyar nyelvtant s módszeresen földolgozták a magyar szókészlet forrásait. Gombocz világos és mélyreható látása, Melich termékeny szelleme mindkettejük óriási tudásával, nyelvismeretével, lelkességével és szorgalmával párosulva ma valósággal a magyar nyelvtudományt jelenti. A *Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének* tervrajza szerint Gombocz írja meg a nyelvtörténeti módszertant, a magyar nyelv bolgár, török és kozár-besenyő-kun elemeit és Klemm Antallal együtt a magyar nyelv történeti mondattanát. Melich dolgozza föl a magyar nyelvtudomány történetét, a magyar nyelv esszét, szláv, latin és neo-latin elemeit, a magyar helyesírás történetét, a magyar nyelv történeti hangtanát, Jakubovich Emillel a régi magyar nyelvemlékeket, Tolnai Vilmosal a magyar jövevényszavakat más nyelvekben. Hóman Bálint jeles historikus írja meg a honfoglaláskori Magyarország rajzát. Résztvesz a nagy munkában nyelvtudományunk régi nagyjai közül Szinnyei József is (a magyar nyelv történeti alakitása; a magyar nyelv eredeti szókészlete), meg a nagy kora ellenére is törhetetlen munkabírású és friss szellemű Szily Kálmán, a nyelvújítás legalaposabb ismerője, ki Tolnai Vilmossal együtt a nyelvújítás történetét írja meg. A magyar nyelvjárásokról, népköltészetünkről Horger Antal, a magyar nyelv-hasonlítás történetéről meg a rokon népekről és nyelvekről Pápay József, a szólásokról és a magyar mythologia irodalmáról Tolnai Vilmos, a magyar nyelv oszmanli elemeiről, meg a régi magyar írásról (rovásírás) Németh Gyula, a magyar nyelv esztétikájáról Zolnai Béla, a magyar nyelv német elemeiről Thienemann Tivadar, a magyar irodalmi nyelv történetéről Trócsányi Zoltán ír. A magyarság őstörténetét e kérdésnek ma egyik legalaposabb ismerője: gróf Zichy István tárgyalja. Pais Dezső a magyar tulajdonnevekről, Madarassy László a magyar ethnikai csoportokról fog írni.

A nagy mű kétféle kiadásban jelenik meg, t. i. kötetben s minden egyes tanulmány külön füzetben is. Eddig öt tanulmány jelent meg. Gombocz Zoltánnak *Nyelvtörténeti módszer-*

tan című tanulmánya nyitja meg a sort. Írója az őt jellemző világossággal és tömörséggel a történeti nyelvtudományról, a nyelvi változásokról s azok vizsgálati módszeréről értekezik. Mindaz, amit a hang- és különösen a jelentésváltozásokról szóló fejezetekben kifejt, új gondolataival, rendszerességével, világosságával egyaránt kiváló értékű. Pápay Józsefnek két tanulmánya szintén kikerült a sajtó alól. Az elsőben a magyar nyelvhasználat történetét foglalja össze Budenz Józseffel bezárólag, a másodikban a finn-ugor népeket és nyelveket ismerteti.— Az 5. számú füzet gróf Zichy István műve: *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig*. Két korszakot különböztet meg a magyarság őstörténetében. Az első a magyar-ugor kor, melynek kezdetleges műveltségéről a nyelvi, etnográfiai, archeologiai adalékok segítségével érdekes képet rajzol. A második az ugor-magyar és hun (török) elemek egyesüléséből a történeti magyarság kialakulásának korszaka. Ez művének új adatokban és eredményekben gazdagabbik, igen érdekes része. A magyarság e korbéli műveltségét a történeti és nyelvi adatoknak nagy bőségével, az újabb kutatások idevágó eredményeinek részletes ismeretével rajzolja meg. Tanulságos, hogyan veszi segítségül a magyarság ősi hazájának meghatározására a növényföldrajzi módszert.

Zichy István gróf művénél nem kisebb érdekességű és jelentőségű Hóman Bálintnak: *A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése* című tanulmánya. A forráskritikai és tárgyi részletkutatás alapján új, kritikai világot derít a honfoglalástörténet alapproblémájára. A magyar nép politikai megszervezése egy török (hún) nép műve volt, mely az általa leigázott magyar-ugor néppel összevegyülve fölvette annak nyelvét, de egyúttal a saját nyelvének számos fogalmával mint kölcsönszavakkal gazdagította is. A leigázott magyar-ugorság viszont a hódító törökség magasabb kulturáját, etnikus sajátosságait tette magáévá. A IX. század közepén teljes kulturális és nyelvi egységben mint egységes nép jelenik meg az akkor már magyarnak nevezett nép, melyet az egykorú bizánci írók töröknek, a keletiek török fajúnak tartanak. Politikai szervezkedésük rajza és a honfoglalás tudatos voltának kifejtése után a honfoglalás műveletének és a megtelepülés mikéntjének leírásában már bátran támaszkodik krónikásaink és Anonymus adataira is, kiknek forrásértékéről ismét kedvezőbb vélemény kezd kialakulni, melyet nagyban támogatnak Melich Jánosnak nyelvtudományi alapon végzett buvárlatai (Bolgárok és szlávok. Magyar Nyelv 1921.).

Terünk nem engedi, hogy ez érdekes kérdés gazdag irodalmát részletesen ismertessük. Csupán utalunk ez irodalom fontosabb termékeire. Ilyen pl. Gombocz két tanulmánya: *A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány* (Nyelvtudományi Közlemények 45—46. köt.). *A bolgárok és a magyar húnmonda* (Magyar Nyelv 1921.); Hóman Bálint: *A székelyek eredete*

(Magyar Ny. 1921.); Németh Gyula: *Török jövevényszavaink középső rétege, On-ogur, hét-magyar, dentü-mogyer* (Magy. Ny. 1921); Pais Dezső: *Régi személyneveink jelentéstana* (Magyar Ny. 1921—22.); Fehér Géza: *Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V—XI. Jahrhunderten*, 1921.

Örvendetes haladást tett az utóbbi években a magyar nyelvemlékek ügye is. E téren kiemelendők Jakubovich Emil kutatásai (Adalékok nyelvemlékeink sorozatához. Magyar Nyelv 1919—20. Magyar felségfolyamodvány 1524-ből. Magyar Ny. 1923.), melyekben kritikai revízió mellett újabb adalékokkal gyarapítja nyelvemlékeink sorozatát, többek közt újból fölfedezi és hűen kiadja a sokáig lappangott Bagonyai Ráolvasásokat. De legnagyobb esemény e téren az Ómagyar Máriásiralom fölfedezése, melyet hasonmásban és tanulmány kíséretében Gragger Róbert adott ki (Magyar Nyelv 1923. és külön is). A szakvélemény szerint a Halotti Beszéd után az Ómagyar Máriásiralom a magyar nyelvnek (s egyúttal valamennyi finnugor nyelvnek) legrégebb (a XIII. század második feléből származó) összefüggő szövegű emléke. Nyelvemlékeink ügyével kapcsolatban említendő, hogy a Régi Magyar Költők Tárának is megindult a második kiadása, melynek első kötete Horváth Cyrill gondos kiadásában betűhű közlésben tartalmazza költészetünk legrégebb emlékeit.

A Nagy Szótár munkálatai, melyeket a vörös korszak megsemmisítéssel fenyegetett, most már ismét teljes erővel folynak. 1921-ig az összegyűjtött adatok száma 2.346,237-re növekedett. A papírság azonban újabb veszéllyel fenyegeti a munkát. A Nyelvtudományi Társaság tájszótári munkásai számára utasításokat dolgoztatott ki. Eddig Erdélyi Lajos székely tájszótára készült el teljesen.

A nyelvtudományi irodalom eseményeiből kiemeljük még, hogy Szinnyi József *Magyar Nyelvhasznításának* 1920-ban megjelent a hatodik kiadása. 1919-ben második javított kiadásban és 1920-ban az Ungarische Bibliothek első számaként németül megjelent: *A magyarság eredete nyelve és honfoglaláskori műveltsége* című tanulmánya, 1922-ben pedig a Sammlung Göschenben a *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft* második javított kiadása látott napvilágot. Szinnyi a finnugor nyelvészet eredményeinek ma legszakavatottabb számontartója és legszabatosabb összefoglalója. E kiadványai a maguk nemében pótolhatatlan feladatot teljesítenek.

Mult számunkban bemutattuk Kertész Manó szép könyvét (Szokásmondások) és az Akadémia helyesírási szabályait. Zolnai Gyulának érdekes vizsgálatai jelentek meg a *-si* képző eredetéről (1920.). Nem hagyhatjuk említés nélkül Sági István hézagpótló művét: A magyar szótárak és nyelvtanok könyvszete (Budapest, 1922) és Zolnai Bélának: *Az idegen szavak kérdése nyelvészettikai szempontból* című tanulmányát sem.

A csupán folyóiratokban megjelent munkák közül Klemm

Antal összehasonlító mondattani vizsgálatait (Magyar Nyelv 1919—23.), Melich János szófejtéseit, Gombocz, Zolnai Gyula, Horger nyelvtörténeti, illetőleg nyelvjárástani tanulmányait, Zlinszky Aladár és Tolnai Vilmos tanulmányait, Petőfi nyelvről s az ifjan elhunyt Somogyi Gézának a vasi Hegyhát nyelvről írt dolgozatát emeljük ki.

Végül örömmel tölt el, hogy ma is olvashatjuk nyelvtudományunk agg nestorának, a 85 éves Szily Kálmánnak szelleme friss erejéről és lelkes buzgalmáról tanuskodó értékes fejtegetéseit és megjegyzéseit az ő kedves *Magyar Nyelvében*. De sajnálattal nélkülözzük Lehr Albert nyelvhelyességi vitáit és magyarázatait Arany és más nagyjaink nyelvről, melyek a Magyar Nyelvnek oly sajátos szint és eleveiséget adtak, hogy nehezünkre esik e derék folyóiratot nélkülük elképzelni.

Dr. Csűry Bálint.

1920-ÓTA ROMÁNIÁBAN MEGJELENT MAGYAR NYELVŰ TÖRTÉNETI TANKÖNYVEINK.

E könyvek létrejövele, illetőleg megírása alkalmoszerűségének, vagy szükségességének megvannak a maguk közismert előzményei. Az új államalakulás teremtette követelmény szerint, középiskoláink bizonyítványainak érvényességét a román történelem tanításához kötötték. Ez a tantárgy követte nyomon hazai földrajzunkkal együtt a román nyelv tanítási kötelezettségét. A rendelet oly váratlanul jött, hogy abban a pillanatban hiányozván mindennemű módszeres tankönyv, kénytelen-kelletlen elfogadtuk azt, ami nagyhirtelen készen volt. Ezért ezeknél a Románia történetét tárgyaló legelső könyveinknél, sokkal enyhébb mértékre van szükségünk, mint a későbbiekkel és az egyetemes történelmiekkal szemben. Ez utóbbiakat már nem a gyors és talán sokszor élelmes üzletszerűség hozta létre, hanem előrelátott és tervszerű megfontoltság. Ezek szerint is legtermészetesebb, ha ismertetésünkben ugyanazt a sorrendet követjük, amint nyilvánosságra kerültek e könyvek, Vegyük tehát előbb a Románia történetével foglalkozókat; utánuk rátérünk a világtörténelmiekre.

I. Románia történetének kézikönyvei.

1. *Dr. Szőcs Géza*, A román nemzet és Románia története. Aguletti „Istoria Românilor” című műve nyomán átdolgozta és kiegészítette. I. rész: A románok történetéről a fanarioták koráig. Cluj—Kolozsvár, 1920., 151 l.). Az „Új Világ” Lapkiadó vállalat kiadása.

2. *V. Candrea-P. Dejeu*, Románia története középiskolák használatára a román közoktatásügyi miniszter által kibocsátott analitikai tanterv alapján. Oradea-Mare, 1920, 124 l. Tipografia Librăria Românească Soc. pe Acțiuni.

3. *Dr. I. Lupas*, A román nemzet története rövid előadásban iskolai és magánhasználatra. Cluj. 1920., 186 l. Cartea Românească R. T. kiadása. Második bővített kiadás. Cluj, 1921., 251 l. Ardealul.

4. *Candrea László és dr. Kováts S. János*, A román nemzet története. A magyar tannyelvű középiskolák IV. és VIII. a felső kereskedelmi iskolák III. és a tanítóképzők megfelelő osztályai számára. II-ik teljesen átdolgozott kiadás. Cluj—Kolozsvár, 1922., 171 l. Minerva kiadás.

1. Időrendben legelső a már 1920-ban megjelent Aguletti-átdolgozás *Dr. Szőcs Gézától*. Ő mindjárt avval hibázta el a dolgot, hogy egy nem a leg jobbnak elismert tankönyvet választott mintául és dolgozott át. A másik hiba az volt, hogy az így átgyúrt könyv Románia története volt ugyan, de nem az új Romániáé és ha foglalkozott is itt ott a többi románsággal, nem próbálta, de nem is tudta hozzákapcsolni amahhoz; így a tanár kezébe egy nagyon nehezen összefoglalható ismerethalmazt adott, melyet az a magyar tanulóval nem tudott kellőképpen elsajátíttatni. Ez a könyv csak ebben az első részben íródott meg, folytatása és befejező része elmaradt. Akkor még a régi tanterv szerint három órás tantárgy volt a történelem és Románia történelme csak a VIII. osztályban volt kötelező. Így, ami terjedelmét illeti, megfelelő lett volna, de a mozaikszerűsége, sokhelyütt rapszodikus volta és egyes helyeinek részletessége miatt sok kihagyással, másutt meg betoldásokkal lehetett csak használni. Egyes helyeken tárgyi tévedései is vannak, s úgy ezek, mint különböző művekből vett idézetei miatt alig hasonlított módszeres tankönyvhöz.

Hogy e könyv mennyire nem törekszik semmiféle módszer követni, annak megvilágítására legyen elég Mihály Vajdáról szóló részére utalni, hol tizenhét oldalon keresztül szól tárgyról, de a vége felé már annyira kifogy a lélekzete, hogy polemizálni kezd hőse védelmére a magyar történetírással. Acsády, Szilágyi műveiből idevonatkozó idézeteket közöl és a székelyekhez való jóviszonyának igazolására okleveles bizonyságoktól sem retten vissza.

Mikor e könyvet a tanításnál használni voltunk kénytelenek, bármennyire is igyekeztünk belőle tiszta képet nyerni a fejedelemségek történetéről, azt a jobb tanulóknál sem igen sikerült elérnünk, pedig ahol lehetett más beosztással, jegye-

teléssel és mindenféle más módon igyekeztünk bele világosságot hozni. A két fejedelemség eseményei és uralkodói néhol teljesen összezavarodnak, mert nincsenek kellően jelezve, vagy megkülönböztetve, úgy hogy e könyvvel jó osztályban is csak gyöngye eredményt lehetett elérni. Stílusa is elsiertt és pongyola, s használata a régebbi tankönyvekhez szokott tanárnak és tanulóknak egyaránt nehéz és terhes volt.

2. E könyvvel egyidőben jelent meg *V. Candrea-P. Dejeu* „*Románia története*” középiskolák használatára. A Szöcséhez képest nagy haladást jelentő munka. Bizonyosága ennek, hogy több évig használatban volt iskoláinkban. Előszava is sokat ígérő: célul tűzi ki maga elé a román nemzet történetével kapcsolatban megismertetni mindama népek multját, melyek történelmi emlékezés óta e földet lakták és lakják jelenleg is. Alapelve a történelmi igazság.

Lássuk, hogy a könyv szerzői miképen igyekeztek beváltani ezt az öntudatos, a valódi célt és határokat teljesen tisztán látó, önmaguk felállította követelményeket. A magyarok történetére vonatkozó rendszeres feldolgozást csak az erdélyi románsággal kapcsolatban találunk benne; pedig a magyarság a mostani Románia földjének egy olyan ethnikai kisebbsége, melynek multja évszázadokon át egy volt a vele egy országban lakó magyarokéval, úgy hogy multjok nem külön, hanem közös az 1918-iki eseményekig. Ugyanúgy vannak a szászok, kikkel könyvünk négy sorban végez (39. l.), a szintén Romániához került szászok, a dobrudszai törökök és bolgárok, a zsidók, örmények, tótok, oroszok stb., kikkel egyáltalán nem törődik. Pedig mindezeknek a népeknek akár orosz, akár bolgár, vagy magyar fenhatóság alatt állottak eddig, mind külön történetük van és életük csak Romániához kerülésük óta kapcsolódik közös multtá össze.

De az előszó nem is csak a jelenben itt lakó népeket illetőleg tett ígéretet, hanem „történelmi emlékezés óta” e földön lakott népekre is hivatkozik. Akkor miért nincs szó a Herodotos említette szkitákról és agatirzeokról, mint Erdély őslakóiról, a Moldvában huzamosan letelepedett básztárnokról stb.? Egyébként, ha a tanterv nem is írja elő, azért nagyon szükséges volna legalább a VIII. osztály számára egy kis vázlatát adni Románia történelem előtti kora történetének; hiszen Erdély földje az ősember fejlődése fokozatának majd minden idejére mutat fel maradványokat. Egyáltalában nagy nehézséget okoz

tankönyvíróinknak, hogy nekik tulajdonképpen kétféle igény számára kell dolgozniuk, mikor ugyanaz a tankönyv van használatban IV. osztályban, mint a VIII.-ban. Így történik aztán, hogy míg ez egyik fokon t. k. az epikus módszert kell használniuk, ugyanakkor a magasabbiknál pragmatikus, vagy genetikus módszer volna alkalmazandó, s mind kettőnek eleget tenni akarván, vagy szintelenekké válnak, vagy a naívság s a tulságosan magas stílus érthetetlen szárazsága végletei között ingadoznak. A szóbanforgó könyv is a IV. osztály számára tulságosan nehéz, sőt részletezései miatt a magasabb fokon is néhol adathalmazzá válik, melynek hiányzik a kellő áttekintése. Most, amikor külön irodalomtörténetet is tanulnak, művelődéstörténeti fejezetei is inkább általánosságok között maradhattak volna.

Még csak a román nemzet- és nyelvszármaztatására vonatkozólag volna az a megjegyzésünk, hogy azt ne csak egyoldalúlag világítsák meg tankönyvíróink, t. i. dák-román felfogásban, hanem említsék meg a másik elméletet is, amelynek éppen olyan tudományos fontossága van és éppen úgy hozzá tartozik a történelmi igazsághoz, mint bármi egyéb. Vannak kisebb történelmi tévedései is; így, mikor az állítja, hogy a Zápolyai János és Ferdinánd közötti viszálykodás következtében Erdély és a Tisza-Duna köze török kézre került (50. l.). Erdély sohasem volt török kézen. Sok helyt nyelve és stílusa is kifogásolható (egyik krónikásról mondja: „stilusa igen csinos, telve politikai gyöngyökkel”), ezt azonban szerzők gyors munkájának lehet tulajdonítani.

„*A román nemzet történelme rövid előadásban* iskolai és magánhasználatra” a címe *Dr. I. Lupaş* egyetemi tanár könyvének, amelyről már első tekintetre azért is kedvezőbb a benyomásunk, mert kiállítása jobb papíron, szebb nyomással és itt-ott képekkel ellátva, az előbbieknél jobb külsejű. Lupaş azonban egyéb tekintetekben is jobb módszerrel dolgozta fel tárgyát, azt inkább hatalmában tudta tartani, ami az olvasóra sem maradt hatás nélkül. Ő már némileg oknyomozó alapon foglalkozik a románság fejlődésével és bár az idő rövidege meggátolja tanítását, de mint olvasmány is nagyon termékenyítő hatással lehet a tanulóra: így mindjárt a bevezető részt képező tanulmánya, melyet a nemzeti élet történelmi tényezőiről írt, bár egyes részeiben politikai íze van.

Ennek elolvasása után mindjárt kitűnik, hogy itt

olyan íróval van dolgunk, ki nem más, idegen írók szócsöve, hanem önállóan dolgozik. Lupaş ismeri nemcsak román nemzete történetét, hanem a magyarságét is; foglalkozott mindkettő multjával s annak forrásaival. Másrészt az is igaz, hogy míg nagyon szépen megírt fejezeteket, mind-megannyi külön tanulmányként szereplő dolgozatokat sorakoztat egymás mellé, addig, mint aki sohasem bajlódott tanítással, azok nem annyira megtanulásra, hanem, olvasmányokul alkalmasak, kivált mikor egy egykorú krónikás, oklevél, törvénycikk, vagy oklevél idézetével szakítja meg a tanuló eszmemenetét és zökkenti ki gondolatai sodrából.

A könyv beosztása eléggé áttekinthető és az anyag elsjátítása kevésbé van megnehezítve felesleges részletek összehordásával. Fejezetei is eléggé egymásbakapcsolódnak és kellő arányokban ölelik fel a fontos tényezőket, vagy mellőzik a kevésbé fontosakat. Azonban bár hangoztatja a tárgyilagosságot, mégis ahol csak alkalom adódik reá, nem mulasztja el az erdélyi *románság* sanyarú helyzetét, elnyomottságát hangoztatni, még pedig abban a beállításban, hogy nála a jobbágyságnak a nemességgel vívó küzdelmei sohasem társadalmi, hanem nemzetiségi jellegűek, a jobbágysággal azonosított románság évszázados sérelmei; s szerinte még a háborúba is inkább a román jobbagyokat kényszerítik menni, csak hogy a magyar itthon maradhasson, s nem sajnálták a román jobbagyokat „ha mindnyájan is föláldozzák életüket az ország védelmére”. (70. l.)

Viszont, azt is el kell ismernünk, hogy olyan fejedelmi alakoktól, mint Bethlen Gábor, nem sajnált egy-két elismerő szót, mint „higgadt és kiváló” (90. l.). Ami magukat a történelmi eseményeket illeti, tárgyilagossága és elfogulatlansága nem hiányzik.

Van egy néhány kisebb-nagyobb tévedése is a könyvnek. Így nem áll az az állítása, mintha Herodotos a dákokról megemlékeznék (15. l.). A Dacia felosztásáról mondtak egyáltalán nem pontosak, (22. l.) a D. Traiana és D. Aureliana elnevezések is csak a történetírás elkeresztelése, valóságban sohasem nevezték e területeket így (23. l.). A bolgárok tárgyalásánál (28. l.) „Egy keresztény martirt gyilkoló bolgár” c. kép egyáltalában tankönyvbe és legkevésbé ide, nem talál. A bolgár népet nem lehet ilyen jelenet ábrázolásával jellemezni, mert ez a „bolgár” néven kívül semmi vonatkozásba a kérdéssel nem hozható. A szerinte „első székely, kinek neve

ismeretes” (33. l.), Bogomir, nem volt székely, már csak azért sem, mert székely ispánt nem neveztek ki a székelyek közül. Az (54. l.) az egyetlen mondatban kifejezett állítás, hogy Drágfi, Zápolya, Báthory István román eredetűek voltak, nincs bebizonyítva. Helytelen az az állítás (72. l.), mintha II. Lajos király mocsárba fulladt volna. A három nemzetnek teljesen a latin elnevezés alapján, mint nemesek, székelyek és szászok említése (80. l.) nem helyes, mert a „nobiles” elnevezés alatt a magyar nemesekről lehet csak szó. Nagyon téves az az állítás, mintha a „suplex libellus valachorum” elnevezés gúnyolódás lett volna (134. l.). A levéltárakban százával lehet ily elnevezésű kérést találni, melyeknek suplex libellus címét maguk a kérelmezők írták rá; ez elnevezést mint közönséges formulát használták minden kérvényre.

A román nemzet és nyelv megalakulása vázolásában ez a könyv is csak a hivatalos felfogást ismerteti és pedig oly bizonyossággal, mintha más elmélet nem is léteznék a tudományban. Az évvégi összefoglaló ismétléseknél nagy szolgálatot tesznek a IX. fejezetben közölt munténiai, moldvai és erdélyi fejedelmek névsorai, bár az utóbbiakét helyesebb lett volna a két első ország fejedelmeivel párhuzamosan közölni és ha nemcsak a független erdélyi fejedelemség urainak, hanem azoknak a magyar királyoknak névsora is helyet kap a felsorolásban, akik 1918-ig szintén urai voltak e földnek. Emeli végül a könyv értékét az annak utolsó fejezetét képező repertorium, mely felsorolja a román és más nyelveken megjelent, Románia történetére vonatkozó forrás és segédműveket. Ezekből azonban, sajnos, az utolsó évtizedek számos értékes műve hiányzik.

4. Legujabb keletü, 1922-ben jelent meg *Candrea L. és dr. Kováts S. J. „A román nemzet története”* c. tankönyv, melynek kezünkben levő példánya második kiadásnak van ugyan jelezve, de mi az elsőről nem tudunk. Feltesszük, hogy nem a Candrea-Dejeu-félt kell alatta érteni, mert oly nagy különbség van a kettő között, hogy az csak sok tulzással történhetnék.

Különben, maga a cím is egyoldalú, mert igaz, hogy a tanterv ezt írja elő, de inkább fedné a célt és tartalmat is, ha az ország és nem csak az uralkodó nemzet múltja volna a megismerés céljául kitűzve. A bevezető rész is nemcsak a románokról, hanem a Romániában lakó többi népekről szól.

S tovább, a következő lapon arról van szó, hogy „a román nép története nem csupán a mai Románia területén élő románok történetével foglalkozik, felöleli a hazánk területén kívül élő románok történetét is. Tárgyalja továbbá a szomszéd népek és országok történetét is.” Ezek a kijelentések is tullepik a címben jelzett keretet, s midőn az ókor történetébe belefoglalja a Románia területén élt őslakók történetét, evvel ismét a címtől messzeeső kategoriák között mozog.

Pedig csak az illir-trák-dák és géta népek találnek említést a könyvben; Erdélynek és Moldovának egyéb őslakóiról szó sincsen benne. Vajjon nem volna-e helyesebb beosztás a román nyelv és nemzet származásával, megalakulásával kezdeni a tárgyat, s avval bővebben foglalkozva, minden oldalról fejtegetni azt és nem csak átsiklani rajta; amikor aztán a tanuló így megtudta az összefüggést és megérti a kapcsolatot, csak akkor áttérni az illir-trák ősrakok történetére. Ki kellene terjeszkedni a bolgárok, hunok, gepidák származására is, mint amely népek mind megfordultak Dácia területén. Az avar uralomról egyáltalában nem történik említés; arról sem, hogy a románságra is nagy hatással volt szlávtság honnan került Erdélybe és a Balkán félszigetre; sőt a magyarok származásával is igen röviden végez.

Különös figyelmet érdemelt volna Erdély őstörténete, hiszen itt Erdély bércei közt maradhatott fenn a románság, a népvándorlás mindent elsöprő viharai között. Itt is szembetünő a IV. és VIII. osztályban ugyanazon tankönyvből való tanításnak lehetetlensége. Vannak a történelemnek olyan kérdései, melyeknek fejtegetése az egyik fokon felesleges, vagy lehetetlenség volna, a másik, magasabb osztályban pedig épen szükséges. Ha már minden áron ugyanazon tankönyv használata van divatban mindkét osztályban, akkor legalább az alsóbbfokon nem tárgyalandó dolgokat apróbb szedéssel kellene megkülönböztetni.

A mi a könyv hangját, felfogását illeti, az teljesen tárgyilagos: még akkor is megőrzi higgadtságát, mikor a legújabb dolgokról van szó. Másik érdeme a könyvnek az, hogy elég, az eddigieknél több teret szentelt az erdélyi románság fejlődésének, eléggé kidomborítja annak nagy szerepét a kulturális fellendülésben, mely a mai fejlődésnek igazi alapját képezte. E történelmi könyvek megírásának nagy nehézsége az, hogy kettős, a moldovai és munténiai, sőt az erdélyi románságával

együtt, hármas történelmi menet vezetésével, párhuzamos kérdések hovatovább mindjobban egymáshoz kapcsolódó, de mégis önmagukban is önálló fejlődésű multak fejtegetése feladatával megterhelve, nagyon kell arra vigyázni, hogy az olvasó és még inkább a tanuló előtt is mindvégig tisztán álljon a triális gyökérből egy közös törzsben egyesülő természetes történet. Könyvünk ezt a nem könnyű feladatot elég szerencsésen oldja meg. Kezdi Munteniával és az első állammájegecesedési alakulással; ennek történetével Ţepelus haláláig foglalkozik. Áttér Moldova megalakulására és a fejedelemséggel Jó Sándor uralkodásáig szintén végez. A következő két fejezet az államszervezettel és az erdélyi románsággal foglalkozik, hogy aztán Nagy István személyében újból Moldovára térjen át. Tovább is ily átváltásokkal mindig a nevezetesebb szerepet játszott országhoz, vagy egyes kiváló uralkodókhoz kapcsolódva halad végig a két testvérország és az erdélyi románság történetén.

Ismétlések idején nagyon jó szolgálatot tesznek a tanulóknak a fejezetek végén levő apróbetűs vázlatozások, amelyek összefoglalva adják az egész anyagnak sűrített tartalmát. Nem kevésbé hasznos a könyv végéhez csatolt kortáni táblázat is, mely némely tekintetben a Lupaşénál áttekinthetőbb, de azzal szemben hátrányára szolgál, hogy kimaradt belőle az erdélyi fejedelmek sorozata. Végül csak annyit, hogy kár volt, kivált az alsóbbfokú oktatás szempontjából néhány képet és térképet nem csatolni a könyvhöz akár önállóan, de még inkább magába a szövegbe, mert tudvalevő, hogy ez memorizálás szempontjából, de az érdeklődés felkeltésénél is mily nagy szerepet játszik, kivált hogyha, mintajelen esetben, más szemléltető eszköz nem áll a tanárnak rendelkezésre.

Ezzel a Románia történelmével foglalkozó, négy év óta megjelent magyarnyelvű tankönyveink sorának végére jutottunk, s kitűzött célunkhoz képest még hátra van egyetemes történelmi könyveinkkel foglalkozni.

Dr. Dékány Kálmán.

A NYUGAT-EURÓPAI KULTÚRA SORSA SPENGLER FILOZÓFIÁJÁNAK TÜKRÉBEN.

Oswald *Spengler* „Der Untergang des Abendlandes” „Nyugat alkonya” címet viselő nagy műve a jelenkori szellem-tudományok egyik legnagyobb jelentőségű alkotása. E nagy mű először 1918. júliusában jelent meg és azóta új meg új kiadásokban forog a világ minden nemzetének kezén, olyan nagy példányszámban, ami egészen páratlan a jelenkori tudományok irodalmában. A müncheni Beck-féle Verlagsbuchhandlung adatai szerint 1922. áprilisig az I. kötet 53,000, a II. kötet 50,000 példányban nyomtatott. Az előttünk levő I. kötet utolsó kiadása 1923. év kezdetén jelent meg, mint 33—47 kiadás, teljesen átdolgozott formában, a II. kötet első és utolsó kiadása pedig, mint 1—15. kiadás az 1922. év folyamán került a könyvkereskedői forgalomba.

Az első kötet teljes címe: „Der Untergang des Abendlandes, Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. Erster Band: Gestalt und Wirklichkeit”, nagy 8° XI+557 lap; a második kötet teljes címe: „Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. Zweiter Band: Welthistorische Perspektiven,” ugyanazon formátumban VII+635 lap. Kiadója mind a két kötetnek C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.

1. *Spengler* műve minden részében, határozottan *filozófiai* jellegű mű, mert az emberiség életének *egyetemes* törvényeit kutatja. Azt vallja, hogy „minden igazi történetiszemlélet igazi filozófia, — vagy pusztán hangyamunka” (I. 56). A saját történetiszemléletét ismételten filozófiának mondja, még pedig a jelenkor kulturájából *következő* és annak teljesen *megfelelő* filozófiának, amint hogy minden filozófia egyedül *csak* a saját korának a kifejezése. (I. 56.) A mű főcíme: „Der Untergang des Abendlandes” tulajdonképpen nem fejezi ki e nagy mű programját, mert *Spengler* főcélja nem a pesszimizisztikus jövendölgetés, hanem az emberiség életének legegységesebb történelmi kategóriákban való megragadása, tehát egy sajátos történetfilozófia megalkotása. A főcím *Spengler* „irodalmiaskodó” tendenciájából született, amint *Troeltsch* megjegyzi, *Spengler*-nél általában a „Literatentum” tendenciája tüntet a „Gelehrtentum”-mal szemben.

Közelebb visz a mű programjához mindkét kötetben szereplő alcíme: „*Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*,” tehát e mű a világtörténelem tipikus formáinak tana kíván lenni, vagyis fel akarja mutatni a világtörténelem folyamán produkált, egymással szemben *önálló* kulturákat, mint sajátos *organizmusokat*; keresi a köztük levő hasonlóságokat és növekedésük törvényeit. Ezt a programját fejezi ki az I. kötet speciális alcíme: „*Gestalt und Wirklichkeit*.” A világtörténelem a való-

ságban nem egy egységes fejlődés, amelyben az egyes kulturá-
lakulatok a folyton haladó fejlődés egyes fokait mutatják, ha-
nem a világtörténelem egyes *életalakulatok*, különböző kultu-
rák különböző alakulatainak egymással szemben elszigetelt
sorozata. A II. kötet speciális alcíme „Welthistorische Perspek-
tiven” meg azt akarja kifejezni, hogy a világtörténelem filozó-
fiai szemlélete azt igazolja, hogy az egymással szemben ön-
álló alakkal bíró kulturáknak, születésüktől halálukig, azonos
sorsuk van, vagyis születnek, virágoznak, előregegnednek és meg-
halnak és bár *sajátos* tartalmuak, mégis mindenik kulturálaku-
lat élete ugyanazon törvények szerint megy végbe.

A címek és az azok által kifejezett program e pusztá
jelzése után áttérünk a mű lehetőleg *szisztematikus* ismerteté-
sére és kritikájára. Kritikám a mű filozófiai jellegénél fogva,
nem *historiai*, hanem filozófiai, vagy ha úgy tetszik, *történet-
filozófiai*.

2. Minden filozófiai konstrukció alappiléreit a dialektikai,
vagy ismeretelméleti álláspont adja meg, tehát *Spengler*-nél is
a *dialektikai alap gondolatot* kell megragadnunk, hogy aztán a
reá épített *metafizikát* és *kulturfilozófiát* megérthessük.

Spengler dialektikai alap gondolatának megértéséhez hozzá-
tartozik a filozófiai gondolkodás történetével szemben elfoglalt
álláspontjának ismerete.

Kiindulási pontjában egészen a filozófiai *relativizmus* út-
ján halad. Örökérvényű igazságok nincsenek, minden filozófia
csak a saját korának a kifejezése, tehát nincs két kor, amely-
nek ugyanazon filozófiai intenciói lennének. A filozófiák és
filozófusok értékét *pragmatisztikus* álláspontból ítéli meg és ér-
tékeségük mértékét abban találja, hogy *koruk tényeire* meny-
nyiben vannak tekintettel és mekkora készséggel rendelkeznek
a tényleges valóság megragadására. Mint eszményit említi, hogy
a *Sokrates* előtti filozófusok nagystílusú kereskedők, politikusok
voltak, *Platon* nagy politikai tervek megvalósítására megy a
syrakusai udvarba, *Descartes*, *Leibniz* nagy matematikusok és
technikusok voltak, *Hobbes* Dél-Amerika meghódítására terve-
ket dolgozott ki, *Kant* résztvesz a fizikai és matematikai
kutatásokban, *Goethe*, akit szintén filozófusnak tart, mintaszerű
államminiszter volt. (I. 56—67.) A filozófiai gondolkodásban
nem dönt, *Spengler* szerint, a tudományosság és a rendszeres-
ség. „Allein die Notwendigkeit für das Leben entscheidet über
den Rang einer Lehre.” (I. 57.) A rendszeres filozófiai gondol-
kodás a 18. század végével befejezte fejlődését és azóta a fi-
lozófia és annak művelői csak tengődnek. „Ich sehe mich ver-
gebens um, wo einer von ihnen auch nur durch *ein* tiefes und
vorausseilendes Urteil in einer entscheidenden Zeitfrage sich
einen Namen gemacht hätte. Ich finde nichts, als Provinzmei-
nungen, wie sie jeder hat.” (I. 59.) A nyugat-európai kulturá-
ban nemcsak a *rendszeres* filozófia kora zárult le, de lezárult
az *ethikai* filozófia kora is. És amint az antik görög kultúrában

a *rendszeres* filozófiát követte az *ethikai* problémákkal foglalkozó filozófia és ezt a *skeptikus* filozófia, úgy a nyugat-európai kulturában a mi korunk egyetlen *lehetséges* és *szükségképeni* filozófiája a *skepticismus*. *A skepticizmus korunk puszta civilizációjának a kifejezése és arra hivatott, hogy a civilizációnak világnézetet adjon és a civilizáció beköszöntésével alkonyuló kultúra világnézetét megsemmisítse.* (I. 63.) Ez a skepticizmus lényegében *historiai-psychologiai* skepticizmus, mivel minden egyetemes-logikai megismerés és értékelés lehetőségét kizárja a *világot* úgy tekinti, mint *historiai-psychologiai* mozzanatok summáját, tehát mint az egyes lélek életének funkcióját, mint a lélek symbolumát. Ebben az értelemben: „A világtörténelem morfológiája szükségképen *universális* symbolikává lesz.”

Spengler ezt a *historiai-psychologiai* skepticizmust „*unphilosophische Philosophie*”-nak nevezi és képviselőjének saját magát vallja. (I. 62.)

Skepticizmusának két alapfogalma van, ú. m. az *öntudat*, vagy amint azt sajátosságosan nevezi „*Wachsein*”, szemben az *alvó léttel*, a puszta „*Dasein*”-nal. Az *öntudat* fogalma azonban nála nem a *kanti* filozófia *transcendentálizmusának* értelmében van véve, mint minden emberi szellemben *azonos szerkezettel bíró változhatatlan végső tény*, hanem egy *érzelmi csomópont*, vagy még találébban bizonyos *poláris feszültség talppontja*, amelyen pl. az *én* és a *te*, az *ok* és *okozat* stb. ellentétes irányban megfeszülnek s amely körül ezek az ellentétek fognak. „Egy *alvó*, minden *feszültség* alól felszabadult ember csak *növénnyi létet* folytat” (II. 4—5). Az *öntudat*, *Spengler* értelmében, puszta *ébredés*, egy *coordinata-rendszer*, *vonatkozási pont*, amely *fix pontja* lehet a *valóság folyton folyó*, alakuló képének. És így a *második alapfogalma* az *alakulás*, a *levés*, a *kifejlés*. A *fejlődés* fogalmának a *Spengler* filozófiájában nincsen *helye*, mert ez a *terminus* a *mai tudományos gondolkodás* szerint, annak a *jelenség-körnek*, amelyre vonatkoztatjuk, az *egységét* tételezi fel, *Spengler*-nél pedig sem a *természeti*, sem a *társadalmi életben* ilyen egyetemes *egységről* beszélni nem lehet.

A *levés*, a *kifejlés* fogalmát a *Goethe* *dynamisztikus gondolkodásából* vette. Filozófiájában *Goethenek* kifejezetten ama *gondolatára* támaszkodik, amely szerint az *istenség* csak az *élőkben* és nem a *holtakban* *hatékony*, csak a *levésben*, a *kifejlésben* *levőben* és nem a *megletben*, a *megállapodottban* él és *munkálkodik*. (I. 67). Az *egész valóság* az *ő számára* nagy *alakulások*, *kifejlések* sora. Így, *reá nézve*, az *élő természet* egy nagy *historiai világkép* (I. 77). *Historiai-psychologiai* *skepticizmusából* *szükségképeniséggel* következik ez a *gondolat*, miután a *természet* itt nem valami *változhatatlan*, *objektív* *egységképen* *felfogható ténykomplexum*, hanem a *historiailag meghatározott*, tehát *folyton relativizáló ismerő alany* *változó világképe*, vagyis az *élő természetről* alkotott minden *felfogás* *magán*

hordozza a történelmi alany sajátos vonásait. Az élő természet *felfogása* egyenlő a történelmi alany világtételevel.

Az *öntudat*, vagy ébredés és a *kifejlés* alapfogalmainak a teljes megértésénél különösképpen figyelembe kell vennünk Spengler II. kötetének alapvető fejtegetéseit. Eszerint az élő világban meg kell különböztetni a növényvilágot és az állatvilágot. A növény táplálkozik, nő, továbbplántálódik, de helyhez van kötve, „a vidék egyik alkotórészét képezi.” Az állat azonban a fenti funkciókon kívül még mozog és benyomásokat is vesz fel. „Csak a növény *egészen* az, ami.” Az állatban azonban van valami meg hasonlóság, mert míg a növény *csak* növény, az állat azonban növény is és még azonkívül *valami*, az, ami állattá teszi, vagyis saját ösztöne szerint változtatja helyét. Az állat tehát részben növényi, részben állati életet él. A növény csak itt, vagy ott van, az állat ezenkívül még *ébred* is van. Már most az állatvilág legmagasabb fokán áll az ember, aki már nemcsak benyomásokra reagál, hanem *ért* és *gondolkodik* is. Azonban az emberben is megvan a növényi oldal is az állati, mellett, vagyis itt, vagy ott pusztán *létezik* (ez a „Dasein” oldala), másfelől *ébred* vagy öntudatosan *létezik* (ez az ember „Wachsein” oldala). A „Dasein”-szerű lét túlnyomóan a *nő*-ben, a „Wachsein”-szerű lét túlnyomóan a *férfi*-ban található fel. Az ember tehát még egyfelől maga is benne él a tovarohanó, zajgó létben, mint annak egy része, másfelől állati vonásánál fogva képes felébredni, és ebben az éber állapotában képes megrögzíteni a tovarohanó és zajgó világ képét. Nem akarok a fejtegetések rendszeres folyásának eleibe vágni, de már itt felhívom a figyelmet arra a tényre, hogy a növényi vonás nemcsak az emberre jellemző, de jellemző az ő alkotásaira is, tehát azoknak sorsát előre meghatározza.

Az ébredő (öntudatos) emberre nézve fundamentális szembeállítás a *lélek* és a *világ* ellentéte. Az öntudatnak tartalmat ez az ellentét ad (I. 74). E két poláris tény, utolsó tény. Ezeket egymásra visszavezetni nem lehet, sem egyiket a másiktól levezetni nem lehet és mégis e két tény egymás által és egymásra nézve van.

A másik két végső tény, amelyek polárisak, a „*saját*” és az „*idegen*” fogalma, amelyek az előbbiekkal a legszorosabb összefüggésben állanak. Az emberi szellemnek két különböző funkciója van, amelyek vonatkozásba hozzák e „*saját*” és az „*idegen*” elemeit az ébredésben lévő emberrel. Az „*idegen*”-t az *érzékelés*, a „*sajátot*” az *érzés* közvetíti. Vagyis az *érzékelés* által a külső világot, az *érzés* által a belső világot nyerjük meg.

További poláris tények, mint végső tényei az embernek: a *lehetőség* és a *valóság*. A *lélek* a végtelenbe törő öhaj-tásaival a *lehetőség*, a *világ* az ő befejezett tényeivel a *valóság*os kategóriája alá tartozik. Az élet maga nem egyéb, mint az az alakulat, amelyben a *lehetőség* *megvalósul*. A *lehetőség* az irányra való tekintettel: a *jövendő*, a *valóság*os az irányra

való tekintettel: a *mult*, a megvalósulás folyamata maga: a *jelen*. Ezek szerint a *lélekre* úgy kell tekintenünk, mint, amely *teljesedésre* tör, a *világra*, mint amely beteljesedett, kész. (I, 75).

A poláris tények közé veszi *Spengler* a *történelem* és a *természet* végső tényeit is. A valóságot természetnek mondjuk, ha minden kifejlésben levőt befejezettnek tartunk és ez alá rendelünk; és viszont a valóságot történelemnek mondjuk, ha minden kialakultat kifejlésben levőnek nyilvánítunk és a kifejlés fogalma és szempontja alá rendeljük.

Ha már most ezeket a végső tényeket, amelyek mind polárisan lépnek fel, számba vesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy a *lélek* és *világ*, a *saját* és *idegen*, a *lehetséges* és *valóságos*, a *történelem* és a *természet*, a *Kant* értelme szerint, a *Spengler* kategoria-táblázatát képezik, azzal a különbséggel, hogy ezek bár szoros összefüggésben vannak az *ébredléssel*, vagy öntudattal, azonban nem tartoznak bele annak szerkezetébe egyszerűen azért, mert *Spengler* felfogása szerint az öntudat egy *egyszerű* pont, amelynek nincs egységes tagoltsága. Azonban az emberi élet ezek közt a fundamentális töltések közt hömpölyög a *kifejlésben levőn* át a *létre* és azon át a *halálra*. Hajtja pedig az életet két ős érzelem, mint két hatalmas ösztön: a *vágy* és a *félelem*. Amaz hajtja az életet a lehetőségek végtelen világa felé, emez pedig a lehetőségek megvalósulása után hatalmasodik el a lélek felett, de mint leverő érzelemnek is a legnagyobb teremtőereje van, mert a legérettebb és a legmélyebb formák és alakulatok ennek az ősérzelemnek köszönhetőek. (I. 107).

Dr. Tavaszy Sándor.

(Folytatjuk).

KÖNYVISMERTETÉSEK.

1. Riedl Frigyes, *Petőfi Sándor*. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1923., 236 l.
2. Balassa Bálint *Minden Munkái*. Életrajzi bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva kiadta Dr. Dézsi Lajos. Genius kiadás (Budapest 1923). I—II., 796 l.
3. Beöthy Zsolt, *Romemlékek*. I. k. Tanulmányok. 368. l. II. k. Beszéd. 324 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1923.
4. Berzeviczy Albert, *Nel centenario della nascita del Petőfi*. (Nuova Antologia. 1923. nov. 16-iki sz.)

1. Riedl Frigyes: Petőfi Sándor. Posthumus mű. A papírszeleteken hátramaradt jegyzeteket, félig vagy egészen kész fejezeteket Sikabonyi Antal iparkodott szerves egységbe összefűzni; ő rendezte sajtó alá. Eljárásáról az előszóban számol be. Munkája arra vall, hogy szeretettel, gondossággal végezte feladatát s a Riedl szellemében. Erről tanuskodik maga a monográfia is, amely stilusban, gondolatfűzésben magán hordja a

Riedl jellemző írói tulajdonságait. Természetes, hogy e gondosság ellenére is a torzó — torzó maradt. De az egész mű vezérlő gondolatai így is határozottan kiemelkednek. E vezető szempontokat s általán a Riedl módszerét világos összefoglalásban jellemzi Angyal Dávid — ugyancsak az előszóban: Riedl a milieu-elméletnek meggyőződött híve s az egész monográfia összetartó alapgondolata az, hogy Petőfi *érett gyümölcs a kornak fáján*.

Petőfi korában három szellemi golfáramlat szakadt a magyar Océánba: a negyvenes évek nemzeti lelkesedése, a demokratikus szellem és a népies tendencia. A három egyetemes európai eszméáramlat hullámverésének igen tanulságos vázlata után rámutat Riedl röviden arra, hogy íme így jelentkeznek azok a Petőfi egyéniségében és költészetében. Így lesz *érett a gyümölcs a fán*. A ráható erők közé utólag még fölveszi a romantikus és reális művészi stílust is. Ez erők hatásának vizsgálatakor a költő egyéniségét mintegy kívülről nézi, mintha a költői egyéniség nem is volna más, mint valami érzékeny lemez, amely a fényhatásokat fölfogja. Azonban a Taine milieu-elméletének legrajongóbb híve is érzi, hogy a milieu-elmélet ma már nem elégséges a műalkotások magyarázatához. Csodálatos, hogy Riedl, ez a rendkívül élesemjű tudós, még akkor is a Taine elveivel dolgozott, amikor kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a Taine módszerének legpontosabb alkalmazása után is marad fenn egy csomó ismeretlen. Még pedig az egyéniségnek, a geniusznak kiható ereje s e kiható erőnek egyéni megnyilatkozása. Azt mondja Riedl az európai eszméáramlatok fejtegetésének végén, hogy: ezek találkoztak Petőfi szívében, ezek emelték és irányították (25 l.). De hisz ugyanezen erők hatottak a kor valamennyi írójára is. És mi az oka, hogy mégis voltak P. Horváth Lázárok is? Hogy nem mindenik író vált *olyan* érett gyümölcsé, mint Petőfi? Nyilvánvaló, hogy nem elég a művész egyéniségét csak kívülről nézni, mint a különböző összetevő erők resultansát. *Est deus in nobis!* Több a művészi egyéniség, mint külső hatások, erők egymásba fonódása. Érzi ezt maga Riedl is, mikor így szól: de hiába szakadtak volna reá ezek az áramlatok, hiába lett volna maga a kor annyira ihlető és poétikus, hiába hatottak volna rá korának nagy szellemei, ha Petőfi nem lett volna az az elragadó, közvetlen, költőileg vibráló egyéniség, ki lírikusnak született. *A kor csak irányát, de nem geniejét magyarázza.* (69. l.)

Ezek után szinte meglepően hat ama kijelentése, hogy Petőfi életének és költészetének kulcsa — Petőfi egyénisége. (64. l.) Egyéniségének két alapvonása van: természetessége (s ebből fakad: egyszerűsége, őszintesége, közvetlensége). S ez áthatja magatartását, költészetét, erkölcsiségét. Petőfi lelkiéletének másik alappillére: a lírai feszültség, az érzelmek folytonos árapálya.

Eddig tart a mű alapvető része. Következik a kifejlő rész: Petőfi művészetének részletes elemzése ilyen fejezet-címekkel (amelyek magát a tartalmat is jelzik): a nép költője, a szabadság, a szerelem, a természet költője; epikus művei, drámái, prózája. Végül néhány élesen megvilágított jelenet a költő életéből s az egész mű eredményét összefoglaló *befejezés*. Ez utóbbiban azt hangsúlyozza, hogy Petőfi költészete egy nagy egyéniségnek és egy nagy kornak a tolmácsa. Mint a kornak tolmácsa örökké új erőforrás, állandó emeltyű marad. Mint egyéniség, műveinek esztétikai értéke által pedig: összekötő kapocs, eszményi egység.

Riedl az irodalmi jelenségeket s így Petőfit is a Beöthynél is feltalálható s végeredményben Tainere visszavihető erővel magyarázza. (Nemzetiség, kor, irodalmi hatás, egyes művek s az egyéniség ereje). Sem elméleti alapvetése, sem részletkutatásai nem egészen ismeretlenek. Arany Jánosában s egyéb műveiben is kitetszett Tainere mutató felfogása. A Petőfire vonatkozó megjegyzések egy része meg régen ott van a Beöthy képes irodalomtörténetében olvasható jeles Petőfi-cikkében.

Ami az elméleti alapvetést illeti, nekem úgy tetszik, hogy Horváth János módszere, aki a költőből magából, mint fejlődő alanyból indulva ki, vet fényt az irodalom jelenségeire, nagyobb mélységekig tud elvezetni. S magának Petőfi művészetének remek voltára is Bartók jeles tanulmánya egyetemesebb és összefoglalóbb szempontokat nyújt. Ezekhez képest Riedl mintha nagyon is mechanikus volna. Pl. mikor azt mondja: az eszmeerők és a természeti erők párhuzamosan működnek, vagy amikor egyszerűen megállapítja, hogy az egyetemes eszmeáramlatok hatnak a költőkre: érezzük, hogy ez állításokból hiányzik a bizonyító erő, a belső összefüggés kimutatása, a *hogyan*-ra adandó felelet.

Ámde el kell ismerni azt is, hogy Riedl könyve rendkívül közvetlen, megkapó. Minden mechanikus magyarázat — s ez a kifejezés itt épen nem akar kicsinyítő lenni — közvetlenül, gyorsan hat, néha feleslegessé teszi a hosszú töprengést. A fonomimika pl. a betűk ismertetésének ötletszerű, mechanikus módja. Mégis nagy értéke van, mert hamar célhoz vezet s így a módszer kitalálója és ügyes alkalmazója egyaránt jeles pedagógus. Ilyen értelemben mondom a Riedl módszerét kissé mechanikusnak, de egyuttal rendkívül tanulságosnak és hasznosnak. Valami nagy közvetlenség, nagy egyszerűség jellemzi Riedl gondolkozásmódját és írásait. Egy ötlete, állítása valóságos Kolombus-tojásnak tűnik föl. De épen az Riedl utánozhatatlan érdeme, írói művészete, hogy *általa* látjuk ilyenek azt a dolgot, amit idáig bonyolultsága miatt alig tudtunk megérteni.

Nem részletezem tovább Riedl erőnyeit: eleveenségét a gondolatok kapcsolatos továbbvitelében, közvetlenségét a problémák beállításában, sokoldalú és gazdag eszmekészletét a

maga tételének a bebizonyításában és levezetésében, stb. Egyszerűen csak annyit mondok: a kiadótársaság s a sajtó alá rendező tanítvány kegyeletes eljárását a mű minden olvasója (és ilyen sok lesz) hálával és örömmel fogadja, mert e mű által mind a Petőfi, mind a Riedl arcképe még teljesebbé, becsesebbé és még feledhetetlenebbé vált előttünk.

Dr. Kristóf György.

2. Balassa Bálint Minden Munkái. A Genius könyvkiadó-vállalat a Bálint Lajostól szerkesztett Nagy Írók — Nagy Írások sorozatában Csokonai összes műveinek remekbe készült öt kötetes kiadása után most Balassa Bálint minden munkájának kritikai szöveg kiadásával gazdagította irodalmunkat. Jó háromszáz esztendő után ez az editio mutatja be először méltóképpen, az évtizedekre visszanyuló tudományos vizsgálat leszűrt eredményeinek összefoglalásával, Balassa Bálintot: a XVI. század erőszakos, szenvedélyes, könnyelmű, mulatózó főurát s a jobb óráiban magába szálló, lelke mélyén vallásos, romlatlan érzésű, hazája sorsán csüngő, a női ideálokért lelkesedő, igaz szerelméért epedő lelkű első magyar lírikusunkat. Hiány eddig sem volt a költészetének méltánylását tanúsító kiadásokban. A XVII. század elejétől kétszáz esztendőn át valami 50 kiadás fogyott el belőle. Régi magyar irodalmunknak egyik páratlan jelensége ez. Pedig 1874-ig, a Radvánszky-kodex felfedezéséig, csak félig-meddig lehetett e gazdag költői lélekbe bepillantani. Ekkor napvilágra jutott „faitalan énekei”-nek gyűjteménye, melyeket az egykoru közvélemény korlátolt-sága majdnem elsenyvesztett, nemcsak Balassa költői tehetségét ragyogtatta meg, hanem lírai költészetünk multjára is fényt derített. A Magyar Történelmi Társulat megbízásából Szilády Áron adta ki annak idején (1879.) végtelen szorgalomra valló jegyzetekkel ellátott első teljes gyűjteményét Balassa verseinek. Erre a kiadásra támaszkodott a tudományos vizsgálat, mely öt évtized alatt számos új eredményt fejtett ki belőle. Közben a Szilády kiadása avulni kezdett s példányai szinte a hozzáférhetlenségig megritkultak. Az utóbbi évtizedben már égető szükségét éreztük: Balassát úgy látni, ahogy vonásait a tudomány vizsgálat kiderítette. Ezt a munkát végezte el Dézsi Lajos, a szegedi egyetem tanára, kinek nevéhez régi magyar irodalomtörténetünk legszebb eredményei fűződnek. 1905-ben összeállított nagyértékű Balassa-bibliográfiájából kitűnt már, hogy a kérdésnek szakavatott mestere. Ebben a két kötetben pedig mintaszerű példáját mutatja be a filológus gondosságával és a tudós lelkiismeretes aprólékosságával készített kritikai kiadásnak.

Terjedelmes, 151 lapos bevezetés jár elől. Itt Balassa életének minden mozzanatára kiterjedő s a legújabb kutatások eredményeivel felfrissített rajzát és pontos kronológiáját olvassuk. Tájékozódunk továbbá költeményeinek forrásairól és vers-

formáinak gazdagságáról. Azonkívül a kéziratairól és kiadásairól készített terjedelmes bibliográfia mellett teljes áttekintését kapjuk a Balassa-irodalomnak s még arról is felvilágosítást szerzünk, hogy a költő regényes alakja milyen nyomokat hagyott a magyar költészetben. Rimai Jánosnak, a jó barátnak, hálás tanítványnak és első kiadónak bevezetése előzi meg az ő szándéka szerint csoportosított költeményeket, melyek őt részben következnek egymás után. A 105 kétségtelenül tőle származó énektől el vannak különítve azok a költemények, melyeknek Balassától való származása kétségtelenül nincs bebizonyítva. Euralius és Lucretia széphistóriája, a Credulus és Julia c. drámatörredék, Balassa levelek és okiratok, a két Balassa halálára írt költemények teszik teljessé e terjedelmes gyűjteményt. A másfélszáz lapot betöltő gazdag jegyzetanyagból pedig felvilágosítást szerezhetünk az egyes költeményekhez fűződő történeti és filológiai vonatkozásokról. Az összeállításnak e teljességében van a kiadás megbecsülhetetlen nagy értéke. Tápot ad az újabb kutatásoknak, mert kitűnnek belőle a Balassa kérdés még eddig betöltetlen hézagai. Nagy megnyugvás a számunkra, hogy a mai viszonyok között ilyen teljesítményben gyönyörködhetünk.

Dézi Lajos évtizedekre szóló nagyjelentőségű munkát készített, olyant, melyben igazi gyönyörűségét lelheti a szakember s élvezettel forgathatja a becsülettel végzett tudós munkát értékelni tudó érdeklődő is.

Dr. György Lajos.

3. Beöthy Zsolt: Romemlékek. A nem régiben megjelent két Beöthy-kötet tartalma nemcsak a szakemberek, de a nagy közönség — az irodalomtudomány iránt érdeklődők — előtt is nagyrészt ismeretes. E tanulmányok és beszédek először *életrészben* hangzottak el. Aztán a napilapok kivonatos ismertetésére következett az Akadémiai Értesítő, a Kisfaludy-Társ. Évlapjai, vagy a Budapesti Szemle. Ezek valamelyike — sokszor kettő is — közölte teljes szövegben azokat a dolgozatokat. Majd a Magyar Könyvtár füzetei s más alkalmi kiadványok hordták szerte Beöthy jellegzetes írásait. Így hát a most megjelent két kötetből csak az 1918. utániakat nem ismertük mi, erdélyiek. Mégis jól tette a Kisfaludy-Társaság, hogy nemrég elhunyt nagyérdemű elnökének irodalomtörténeti dolgozatait összegyűjtve is kiadta. A Beöthy Zsolt írásai méltók arra, hogy nem négy, hanem akár tizennégy kiadásban is közkézen forogjanak.

Beöthy Zsolt irodalomtörténeti dolgozatainak középonti problémája mindig ugyanaz: mikép gyarapítja vagy szolgálja valamely író vagy mű a nemzeti lelket, a magyar művelődést, vagy fordítva: miként hat a nemzeti lélek, a magyar műveltség az egyes íróra, az egyes műre? Alapmeggyőződése, hogy a nemzet lelkének leghívebb tüköre az irodalom s hogy az irodalom leggazdagabb forrása a nemzeti lélek. A kettőnek

harmonikus és öntudatos egybekapcsolódása az igaz műveltség, az öntudatos és építő magyar szellem. E főgondolaton belül megvannak Beöthynek a maga kedvelt korszakai (a XV. sz. vége s a XVI. eleje) és hősei (Zrinyi, Vörösmarty, Arany, Gyulai). Elsősorban ezeknek a méltatása közben fejti ki a maga elméletét s bizonyítja annak életrevalóságát. Am hőseinél, s kedvelt korszakainál is sokkal erősebben uralkodik rajta főszemléje: a magyar lélek és a magyar költészet harmóniája, közművelődésünk egysége. Mindazt az emléket irodalmunkból és költészetünkéből, ami ezt az egybekapcsolódást mutatja, nagy szeretettel és nagy gondossággal ismerteti, méltatja és dicsőíti. De a teljes harmóniát: az egész magyar léleknek és az egész magyar költészetnek teljes harmóniáját, sem a multban, sem a jelenben nem találta meg. Irodalmunk és költészetünk híven szolgálta ugyan ezt a harmóniát, de maga a teljes harmonia sosem épült föl, maradt: rom. Innen a gyűjteménynek még Beöthy által kiválasztott címe.

Ahogy Beöthy elemmez, méltat és magasztal, van abban valami klasszikus nyugalom, mely részben az anyag bő ismeretén, de részben épen klasszikus tanulmányokon nyugszik. Mondatainak cicerói ékességekkel terheltsége, széles és nyugodt gondolatvezetése, melyet ritkán szakít meg valami kitérő egyéni melegség (pl. Jókai), a hellén szobrászat nyugalmát, sőt nem egyszer fenségét juttatja eszünkbe. De viszont e nyugodt klasszicitás nem egyszer nélkülözi a közvetlenséget, a személyes meggyőződés és meggyőzés erejét s csillogó retorikának tetszik. Ugy emlékszem, hogy Gyulai Pál mondta volt a *fiatal* Beöthyről: saját retorikájába szerelmes. Ez, ha pusztán a Beöthy stílusára vonatkoztatjuk, mint Gyulai, akkor akár ma is gáncs számba megy. De ha végig gondoljuk, hogy Beöthy egész írói pályája kezdettől végig mennyire hű maradt szempontjaihoz, mennyire meg nem szakadó következetességgel alkalmazta szempontjait az egész magyar irodalomra s hogyha fontolóra vesszük azt, hogy mily lelkierőt tételez föl saját magunk stílusának minden tárgy körben (a legkülönbözőbb alkalmak idején is) megőrzése: akkor azt, hogy Beöthy mindig önmagát ismétli, a legnagyobb érdemnek kell betudnunk.

A magyar irodalomtörténet mai munkásai mindnyájan Beöthy hatása alatt állanak, még azok is, akik az ő előadásait nem hallgathatták. A gondolatgazdagság mellett épen ez: irodalomtörténeti alapfelfogása és előadásának klasszikus nyugalma és következetessége hatott és hat állandóan. De figyelemre méltó Beöthy abban is, hogy az irodalmi hatás szálainak fölfejtésében mily éles szemmel és gondossággal tartja nyilván a világirodalmi kapcsolatokat is. Talán ép azok a részletek a legszebbek, ahol a magyar lélek és az európai műszellem, a hagyomány és a haladás, a nemzeti kultúra és az európai műveltség egybeömlését s egészséges ölelkezését ismerteti. Ilyenkor szava meleggé, ódaivá tömörül.

De vajon szükséges-e a Beöthy jelességeit előszámlálni? Nem. Csak igazi lelki örvendezéssel jegyeztük föl, hogy legielesebb dolgozatainak gyűjteményes kiadása — megjelent.

Dr. Kristóf György.

4. Berzeviczy Albertnek olasz nyelvű tanulmánya Petőfiről. A Rómában megjelenő *Nuova Antologia* 1923. nov. 16-iki száma e címmel: *Nel centenario della nascita del Petőfi* gyönyörű cikket hoz Berzeviczy Albert tollából. Miután Európa legtöbb fővárosa rendre hódolt Petőfi nagy szellemének és az olasz sajtó szebbnél-szebb lelkes cikkekben ismertette a nagy költőt, a „Sotituto per l’Europa Orientale” Rómában fényes ünnepséggel zárta le az emlékezés ez évét és „szentesítette a művelt világ itéletét, hogy Petőfi, a nemzeti és emberi örök ideálok költője, hőse és vértanúja — halhatatlan”. És Berzeviczy Albert emlékbeszéde volt Róma ünnepének fénypontja.

Berzeviczy Albert lelke előszeretettel járt mindig Olaszországban, Carlyle szerint, „minden művelt ember közös hazájában”. Ő volt az, aki élete egyik legszebb feladatának tűzte ki azt a célt, hogy az egymást mindig megértő, szerető és tisztelő magyart és olaszt összehozza és a kölcsönös rokonszenvet minél jobban mélyítse. Berzeviczy volt az, ki e célzattal alapította meg a „Korvin Mátyás Egyesület”-et 1920-ban és áll annak az élén, mint elnök, és ő volt az, aki a „Korvin Mátyás Egyesület”, a „Società Mattia Corvino” folyóiratát, a „Corvina”-t is megindította olasz nyelven 1921-ben mint főszerkesztő, Gerevich és Zambra társaságában.

Berzeviczy fentjelzett emlékbeszédében nem Petőfivel, a lírikussal akar foglalkozni. Politikai költeményei alapján Petőfit szembe akarja állítani azokkal a mai modern internacionalistákkal és kozmopolitákkal, akik tanaik képviselőjét akarják Petőfiben látni és propaganda céljaikra akarják Petőfi nevét felhasználni és akik Petőfiben annak a szabadságnak és világtestvéri egyesülésnek előharcosát és apostolát akarják tisztelni, mely nemzeti határfákat nem ismer. Azután: tárgyalni akarja Berzeviczy azt a kérdést, modern értelemben pesszimista volt-e az a Petőfi, kinek az életben annyi keserűség és csalódás volt a kenyeré, vagy pedig azok közül a ritka emberek közül való-e, akiket semmiféle csapás sem tud megrendíteni abban a hitben, hogy az életnek van értelme, tartalma és értéke. Egyszóval: szocialista volt-e Petőfi, avagy nacionalista, pesszimista-e ő vagy optimista?

Berzeviczy két részre osztja beszédét és Petőfi költeményeivel felel a felvetett kérdésekre.

Miután megfestette „Az apostol” történeti háttérét és megvilágítja a francia és olasz forradalom hálását Petőfire és megindokolja Petőfi lelkének kitöréseit, összefoglalva mindent megállapítja Berzeviczy, hogy a Marx-, Engels-, Babeuf-féle szocializmus a mai formájában minden vastag materializmusával

teljesen távol állott Petőfitől, aki a szó legszorosabb értelmében idealista, a földi, anyagi értékekkel szemben is, és ha rajong a forradalomért, teszi azt „senza egoistus, per ispirazione divina, come gli antichi apostoli” és csak azért, mert attól várja hazája számára a zsarnok és álnok Ausztriával szemben a nemzeti szabadságot és egyenlőséget. A materialista mentálitástól távol tartotta Petőfit még Istenbe vetett hite, kihez — ha itt ott el is szólja magát — alapjában rendületlenül ragaszkodik és kihez nem egyszer sír fel forró imádságban a lelke hazájáért és a kinek megtagadását a bűnök legnagyobb bűnének tartja. Különben a véresszájú demagógokkal szemben nem frázis, hanem áldozatkész tettekkel is kész hazája mellett sikraszállani. Alig 27 éves, mikor ott hágy rajongóan szeretett feleséget és gyermeket, halálával igazolja életét és kötetését. Politikai verseiben a kettőt: a hazát és szabadságot egymástól nem tudja elválasztani — mindhalálig.

De pesszimista sem volt Petőfi. Sem tudatosan, hogy hirdesse Schopenhauer filozófiáját, de tulajdonképp még öntudatlanul sem. Mert ha a keservesen reá nehezedő élet alatt nyög is néha, meg volt a tehetsége ahhoz, hogy bármily körülmények között mosolyogva lássa az élet derűjét, élvezze annak boldogságát és hirdesse annak szépségét szíve mélyéből, meggyőződésből. Sőt igazán naggyá épen azzal lett, hogy tragikusan omlott össze élete tavaszán mindene: élete, boldogsága, szerelme, hazája és a szabadság. Mindazért kellett meghalnia, a miért egyedül élt és hiábavaló, céltalan volt halála is. Felesége csakhamar vígözveggyé lett, a szabadságot láncra verték, a hazát összetörték, minden nemzeti jellegétől megfosztották.

De Petőfi fejedelmi bőkezűséggel fizetett mindezért! Költészete glóriát fon a hűtelen asszony feje köré, hazaszeretetének és szabadságszeretetének himnuszai túléltek a zsarnokokat és futó boldogságának tovasíkló percek oly énekeket csaltak ki lantja húrjaiból, hogy minden érző szívnek gyönyörűség lesz azoknak viszhangja mindig és mindenkor.

Petőfinél a legszebb, hogy ő, a halál üldözöttje, annyi csapás alatt, az élete virágában halálraitélt Petőfi minden idők számára az élet derűjének, a boldogságnak lön halhatatlan költője.

Dr. Hirschler József.

R O M Á N S Z E M L E

EMINESCU MIHÁLY KÁLVÁRIÁJA.

Az undok hernyó megmássza a fehér liliomot, megrágja, megrendítja, tönkreteszi azt. A rágalom, a tiszta lelkeken, ha meg nem öli, soha be nem gyógyuló sebeket hagy maga után. A „*Dela Nistru pân' la Tisa*” költőjét is megrágalmazták, — aminek lelki egyensúlya megbomlásában nem kis része volt. Ő, a tiszta lélek, aki csak szeretni tudott, s lelke világában oly boldogan élt, csalódván az emberekben, pesszimista lett, ami őt a tébolyda komor falai közé kergette.

Aki Velencében a dogepalotát meglátogatja — úgy olvasom Herman Ottónál — annak megmutogatják a tizektanácsának termét, amelyben meglátja egyuttal azt a részt is, az oroszlán torkát, amelybe bárki is bedobhatott bármiféle denunciaciót, amely felett a tizektanácsa ítelt anélkül, hogy az elítélt tudta volna, hogy kik mondtak fölötte ítéletet. De megtörtént a tizektanácsával az, hogy egyszer egy szegény molnárt ítéltek el és kitünt, hogy ez voltaképpen az igazságszolgáltatás nevében elkövetett *gyilkosság* volt. És azóta annak a hatalmas tanácsnak, amelynek biráit a vádlott nem ismerte, valahányszor tanácskozáásra összeült, annak elnöke mindig azzal kezdte a tanácskozást:

„*Ricordateri del povero molinaro!*
(Emlékezzetek meg a szegény molnárról.)

Mi könnyen szoktuk egymást megrágalmazni. A bosszúnak a legközönségesebb s a leghitványabb fegyverét használjuk, hogy embertársunkat megrontsuk, tönkretegyük. Ez az a gonosz vitriol, amely mindig hat, amely soha el nem tűntethető nyomokat hagy maga után. Már a legrégiebbek is tudták, hogy: „*calumniare audacter semper aliquid haeret!*” *Csak vakmerően rágalmazni mindig megmarad belőle valami.*

És mi vakmerően rágalmazunk is. Hány ember szenvedett ártatlanul halált, hányat őrjített meg már a rágalom s szenvedett miatta gyöttrő kínokat, még sem okulunk, még sem javulunk, hanem rágalmazunk vakmerően tovább. A bosszu édes, a mások kínos vergődése a hitvány lelkeknek sok lelki gyönyörűséget okoz, akiknek fülében hiába zúg a figyelmeztetés:

„*Ricordateri del povero molinaro!*”

Octav Minar Eminescu élete és lelki világának legalapossabb ismerője, közreadta a bűnügyre vonatkozó vizsgálati iratokat¹, ismerteti a háttért, amely a bűnpört létrehozta s azt a rombolást is, amelyet az az ügy a költő lelki világában véghezvitt.

Eminescut azzal vádolták, hogy mint a iași-i állami központi könyvtár igazgatója, a könyvtárból eltulajdonított hatvan kötet könyvet, nyolcvanhárom füzetet és egyéb ingóságokat. Az ügyiratok csomóját 11667-1896 sz. a. „*Dosarul privitor pe Mihail Eminescu pentru sustragere conf. 204 C. P.*” címen a iași-i állami levéltárban őrzik.

Tehát a költőt, mint közönséges sikkasztót vonta felelőségre a vizsgálóbíró. A pör 1876. október 20-án indul meg; tanukihallgatások és jegyzőkönyvfelvételek után, december 20-án ér véget. Kiderült, hogy a kérdéses ingók a központi könyvtárból már azelőtt tűntek el, mielőtt Eminescu a könyvtár igazgatását átvette volna. Stoica, vizsgálóbíró, tényálladék hiányában, a bűnper folytatását végzésileg beszünteti s miután ehhez a főügyész is hozzájárult, az iratok irattárba kerültek.

Igyaz Eminescu ellen szőtt ármány nem sikerült, de megalázták, megrágalmazták, hogy fájó sebe haláláig vérzett, hogy még tébolyában is, különösen tiszta perceiben, emiatt sokat szenvedett.

Rágalmazók, besugók, gyanúsítók, emlékezzetek a szegény velencei molnárra, de Eminescura, a „*Dela Nistru pân' la Tisa*” költőjére is, akinek lelkét annyira megkeserítettétek.

Kik voltak Eminescu ellenségei, s vajjon miért? Honnan náluk az a feneketlen gyűlölet, amelyet táplálni tudtak a nemzet egyik tündöklő csillagával szemben? Ó, az emberek nagyon kicsinyesek és gonoszok. Ismétlem, mint az undok hernyók, megtámadják még a fehér liliumot is,

Ki ne ismerné a mult század hatvanas éveinek közepén a Iași-ból kiindult ádáz irodalmi és politikai harcot, amelynek hullámai a lelkekben egészen még ma sem símultak el? Ez a harc annyi gyűlöletet váltott ki, hogy a testvér szemhunyorítás nélkül akasztotta volna fel a testvért, csak azért mert „*zsunimista*” volt.

A „*Junimea*” harca ez az irodalmi megújulásért, a fonetisták küzdelme a megkövesült etimologisták ellen, a komoly kritika fellépése a kontárkodás ellen, az értékes vajnak jogkövetelése az értéktelen savó felett, amellyel az akkori idők olvasni vágyó jó közönségét, sok hivatlan tollforgató, táplálta volt. A nemzeti öntudatra ébredt román állam legjobbainak tömörülése volt ez a tévelygő utra tért erdélyi kurzus ellen, amely azt vitatta, *hogy a mi románul van írva, minden jó.*

Az *Eliade Radulescu* jelszava járta: „*scrieți băietii, scrieți!*” És ezen zászló alatt irtak is összevissza mindent s *nemzetáruló*

¹ „*Eminescu în fața justiției.*” C. Sfetea kiadása, București.

volt mindaz, aki ezekhez irodalmi zöldségekhez nyulni mérészelt. A magyarországi részeken kifejlődött egy üres, pajtáskodó szellem, amely idegen emlőből táplálkozva, sem a néplelekkel, sem a művelt társadalommal nem volt szorosabb kapcsolatban, a fántázia világában koválygott, a nyelv fejlődése, a népnyelv megvetésével, helytállott, mint a földbe vert cövek.

Az új irány képviselője *Maiorescu Titus* volt. Minden irodalmi maradiságnak, ódiságnak, tökéletlenségnek, kontárkodó pajtáskodásnak, még a hamis nacionalizmusnak is, hadat üzent. Az erdélyi gyámságot, amely hosszú időközön át az irodalmon, a román Akadémián annyira erőt vett s amely a Cipariu-féle grammatikával, az ennek szellemében szerkesztett szótárával, a Laurian Trebonian-féle Tentamenekkel, szégyenletes kudarcot vallott, meg akarta törni, ami neki fényesen sikerült is; ádáz küzdelem után, az egész vonalon győzött. A támadás erős és kérlelhetetlen volt.

Eminescu is az új irányhoz szegődött, azokkal a kiváló alakokkal együtt, akik abban az időben az irodalomban nagy értéket képviseltek. A zsunimistáknak gunyolt irodalmi erők szellemi kinceiket a „*Convorbiri Literare*”-ba rakták le, amely csakhamar Románia legolvasottabb, legnívósabb irodalmi szemléje lett. Közleményeit a tárgyban való elmélyedés, a komoly hang, a kiváló izlés, forma és szép irány jellemezte. A folyóirat közleményei a keletkező nemzedék előtt mintául szolgált, amely megmutatta, miként kell írni, hogy az írásnak építő hatása legyen mindazokra, akik azt olvassák.

A zsunimistákat, kivált az erdélyiek gyűlölték; „*hazaárulóknak*” nevezték őket, akik lelküket eladták a zsidóknak, kozmopoliták lettek, a nemzeti irányt feláldozták a nemzetköziség oltárán. De gyűlölték őket a romániai konzervativok és liberálisok is, mert *Maiorescu* és *Carp* veretése alatt számottevő politikai pártot is alakítottak, amely nem egyszer kormányra is került s amely a politikai látókört újabb eszméivel, szellemével kitágította, ami az összeütközést hevesebbé és kérlelhetetlenebbé tette. A politikai harc minden tekintet felrug, ami a pártszempontok körén kívül esik, az mind lebunkozandó, mind üldözendő, mind megsemmisítendő, ha az a közre nézve maga volna az áldás, az üdvözülés. A megsértett hiuságnak, a gyűlölködő pártszenvédélynek ez volt a célja *Eminescuval* szemben is.

*

És ki volt *Eminescu* vádlója és esküdtellensége?

Andrei Vizanti, egy szürke tudós, a iași-i egyetem tanára, aki a madridi egyetemről hozott kétes értékű diplomájával, magát felette állónak képzelte kortársai felett s azon a jogon magának, anyagi előnyöket, előkelő állásokat, befolyást és tekintélyt követelt. Minden szürkesége dacára mindent el is ért. Egyetemi tanárnak nevezték ki, képviselőnek választották, különféle bizalmi állásai után búsás jövedelmeket rakott zsebre,

ami pénzszomját együttvéve sem tudta kielégíteni. Mint elnöke a iași-i színügyi bizottságnak, a nyugdíjasok tartalékalapját egészen elsikkasztotta, kiszökött Amerikába, ahol aztán eltűnt, nyomaveszett, mint a fenevadnak, amely a rengetekbe jutván, az emberi szemek elől eltűnik.

Ez a „*jellem*” volt üldözője Eminescunak. És vajjon miért? Csekélység az egész. Maiorescu Titus a „Conv. Lit.” egyik jegyzetében Vizanti tudatlanságát mutatja ki egy elemi kérdésben. Emiatt nem csak Maiorescu ellen áskálódik, ármánykodik, hanem mindazok ellen is, akik vele tartanak, legelső sorban Eminescu ellen.

1874-ben április hóban Maiorescu közoktatási miniszter lett, mikor Eminescu a berlini egyetemen tanul s közel van ahhoz, hogy tudori szigorlatát letegye. Maiorescu a külföldön tanuló román ifjakkal nagy patronusa volt. Tanulmányai folytatására Eminescunak is 100 drb. arany állami segílyt küld. Amint ő ezt a pénzt a kezéhez kapta, elfogta az utazási vágy s egy szép napon a Rajna partjain találta magát, majd Weimarba került s 1874 augusztus hóban Jași-ba utazott, ahol Vasil Pogor¹ házában vendégszerető meleg fogadtatásra talál. A nagy és befolyásos patronusnak sikerül Eminescut megfelelő álláshoz juttatni. Maiorescu a iași-i központi állami könyvtár igazgatójává nevezi ki, bár a miniszternek vele más céljai voltak, a doktori oklevél megszerzése esetében, egyetemi tanári székbe akarta ültetni.

Hogy Eminescu miért mondott le a tudori oklevél megszerzéséről, ennek indokát Eminescunak Pogorhoz intézett egyik levelében láthatjuk 1887-ből, amikor a költőt már a neamți kolostorban ápolták. Ime az erre vonatkozó rész.

„Ma éppen olyan nyomorult anyagi viszonyok között találok magamat, mint tanuló koromban Berlinben. Akkor Maiorescu 100 drb. arany állami segílyt küldött. A tanulmányaimban való elmélyedés akkor annyira kimerített, hogy egy önfelédlt percben a Rajna partján találtam magamat, majd Weimarba utaztam, a honnan Iași-ba siettem ölelő karjaid közé.”

A költőt más ok is készítette a hazautazásra: *Micle Veronica* (költőnő) iránt érzett igaz vonzalma. A harmadik ok Negruzzi Jacobnak, a Convorbiri Literare igazgatójának, felszólítása volt, a melyben őt már 1873-ban Jași-ba való letelepülésre hívja fel. Az igazgató Bukovinából, Magyarországról s más románlakta területekről, a tehetségesebb román ifjakat, Iași-ba csalogatta, hogy az új iránynak hivatott apostolokat, harcosokat neveljen.

*

Mily, boldog volt a költő, hogy állásba jutott!

„Boldognak érzem magamat, — írja *Micle Veronica*-hoz intézett levelében, — hogy zárkózott s kutatni vágyó termé-

¹ Befolyásos, gazdag bojár: a „Junimea” egyik megalapítója; alelnöke a képviselőháznak; többször képviselő; prefektje és primárja Jași-nak.

szetemnek megfelelő álláshoz jutottam. A holnapi gondtól megóva, mint a budhista, el fogok mélyedni a multba, leginkább a mi multunkba, a mely férfiakban és tettekben olyan nagyszerű. Erkölcsileg le vagyok kötelezve Pogornak, aki lábraállított, aki számomra megszerezte ezt a fészket, amely annyira megfelel hideg teleinknek. A hideg tél alatt felebarátaink rosszindulatát értem, akik még azokat sem kímélik meg, akik magukat sem védelmezhetik. Ismerem politikai erkölcsünket, azért aggodalom fog el, bár örülnöm kell a szerencsének, amely engemet ért.”

A költő előre érzi a bajt, jól tudta, hogy kormányválság esetében, az ő fészkében nyughelyét ellenségei majd tövissel fogják kipárnázni.

Eminescu mohón fogott a munkához s ebben az izgal-mában megfedkezett arról, hogy a központi könyvtár anyagát leltárszerűleg vegye át. Ő, mint fiatal huszonöt esztendő ember, megbízott az emberekben s nem is gondolt arra, hogy ebből még baj is keletkezhesék.

A kormányválság folytán a liberális párt került uralomra, a közoktatásügyi tárca G. Chițu kezére kerül. Vizanti munkához fogott. Cselszövényeinek sikerült Eminescut már 1875 július hóban eltávolítani az igazgatói székből, s helyét D. Petrinoval, kebelbeli barátjával, tölteni be, egy kétszinű emberrel, aki hol a junimistákkal, hol pedig a liberálisokkal tartott. Ez meg esküdtellensége volt a költőnek azért, mert róla egy budapesti román lapban kedvezőtlenül nyilatkozott volt.

Vizanti Petrinot használja fel eszközül a gyűlöletes ügyben, hogy Eminescut megsemmisítse, Maiorescu politikai hitelét és tekintélyét is megrendítse. Ráveszi, hogy Arovean könyvtárnokkal közösen G. Chițu miniszterhez intézett jelentésben, Eminescut könyvek elsikkasztásával vádolják. Chițu miniszter bizván alantosai becsületességében, a bűnvizsgálat megindítását el is rendeli. Eminescut megfosztják tanfelügyelői állásától is, amelybe a könyvtár igazgatói állásából való felmentése után kinevezték. A bűnpör eredményét ismerjük már.

Eminescu legkeservesebb napjai azok voltak, amelyek alatt ez a bűnpör folyt. Lelkileg megrendül; a világot sötétnek, az embereket maga körül gonoszoknak látja.

„Meginathatlan hitem — mondja könyvében. O. Minar, — hogy Eminescu pesszimizmus, a nyomor és a megaláztatás ezen éveiben keletkezik. A költő Iași-ban magát elszigetelve, minden támasz nélkül, találja; csak erkölcsi és anyagi csapásokban van része, a mi a fennkölt lelket nem csak lehangolja, de fel is lázítja.” Sok küzdelem után végre a „Curierul din Iași” korrektora lesz szerény havi díj mellett, ami az éhen halástól csak hogy éppen megmentette.

Eminescu lelki keserűségét leginkább Micle Veronicához intézett leveleiben önti ki. 1876 június 8-ról így ír:

„Anyagilag biztosított állás nélkül maradván és viselve lelkemen az erkölcsi csapást, mint gyógyíthatatlan sebet, kényszerítve leszek a bujdosás botját venni kezembe, menni minden cél és ideál nélkül.

„Higgyen nekem, úrnő, hogy mától fogva a társadalomra nézve elveszett ember vagyok.

„Egyedüli boldogsága volna még lelkemnek, ha el tudnám rejteni az igazságtalanságot.

„Nem akarom, hogy az utókor tudomására jusson, hogy én testvéreim miatt éheztem.

„Nyomoruságomban is igen büszke vagyok. Megvetettem őket s ez a gesztus igen sok volt egy lélek részéről, aki a mai idők fertőjében lecsúszni nem tudott”.

Mikor a megsértett hiúság s az örült pártszenvedély Eminescut a tanfelügyelői állásból is kiemeli, 1875 szeptember 12-ről Micle V.-nak ezeket írja:

„Tisztelt úrasszony! A súlyos megpróbáltatás után, amelyet ok nélkül, tanfelügyelői állásomból való elmozdításom által szenvedek s ami anyagilag tönkre tett, ma Vizanti tanár újabb csapást mér rám, egy gyűlöletes ügy jelenetezésével, a melyhez Petrino barátom is csatlakozik. Az elsőnek gonoszságát értem, de nem tudom az utóbbi célját felfogni, mert nekem semmi követelésem nincs vele szemben, mi követelni valója lehetne ő neki? Barátomnak hittem s ma halálos ellenséggel társul. Eltévelyedésnek tartom, legjobb esetben bosszúnak egy cikk miatt, a melyet egy pesti szemlében irtam volt. Gyerekség! Ah, a politika okozója minden szerencsétlenségnek hazánkban! A politikusok minden nagy ideált alárendelnek a kuliszák mögötti pártszenvedélyek ügyeinek. Az áldozatok nem a hatalmas politikusok, a ragadozók, hanem a kis hivatalnokok a szerencsétlenek, akik nem tudnak védekezni. Az ő megtorlásuk galád. Magatartásukban ha ütnek is, abban a gyávának arcképét fedezed fel.

„Hanem nem ezek, az önkéntelenül tollam alá került, sorok voltak céljai kegyedhez intézett levelemnek, hanem az az alázatos kérésem, szorgalmazzam, hogy tanítónak (pedagog) nevezzenek ki, hogy ismét fekvőhelyhez s egy darab kenyérhez jussak, amelyre két nap óta éhezem s nincs annyi pénzem, hogy azt magamnak megszerezsem. Kíváló tisztelettel

*Eminescu*¹

*

A költő valósággal nyomorog, éhezik. Eszembe jut Petőfi megállapítása:

A költő és a sorsharag
Egy anyaméhből született,
Ikertestvérek voltak ők.
Együtt bolygák az életet.

¹ A levél, s a porre vonatkozó részletek O. Minar könyvéből vannak véve.

A sors csapásaiból, a földi szenvedésekből neki igen sok jutott; lelke puha párnán talán soha sem nyugodott. A nemzet pálmája helyett fején tövisszörűt viselt; lelki szenvedései között éveken át küzdött a tébollyal, amely háromszori összecsapás után rajta mégis erőt vett.

Meghalt 1889. június 16-án.

Hová lettek a rágalmazók, a Vizantiak, a szürke Petrinok? Ezeknek gonoszságát fenntartják Eminescu bűnpörének aktái a Iași-i levéltárban. Eminescu pedig a nemzet egén fénylő csillagként fog ragyogni az idők végzetéig.

Ricordateri del povero molinaro!

Dr. Moldován Gergely.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNNAK ÉS APJÁNAK HÍRE ÉS EGYKORÚ ISMERTETÉSE ROMÁNIÁBAN.

A magyar szellemi életnek a mult század első felére eső nagyszerű reform-korszaka magára vonta a szomszéd Havasalföld és Moldva lelkes, saját hazájuk felvirágoztatásán buzgó honfiainak figyelmét is.

Ezek között különös érdeklődésünkre tarthat számot a Közép-Európa nagy részét beutazó derék főúr: Constantin Golescu (1777—1830). Nyitott, élesen megfigyelő szemmel járt az idegen országok földjén, városaiban és intézményei közt. Mohó szívvel hasonlítja össze a látottakat hazája viszonyaival s művelt, hazafias lelkének fájó rezdülései között mutat rá a rosszra, a kórosra s túzi ki a javítás, a haladás program-pontjait. Vonzó szavakkal emeli ki az emberiség kultúrközösségét (comunicația binelui adunat) s azt akarja, hogy ebbe hazája is minél jobban bekapcsolódjék.

Most 100 éve járt először Pesten. Az egyetem nagy arányai kapták meg a lelkét s az a rengeteg pénz, amit a tanügyre költenek. Szomorúan gondol itt az otthoni lelketlenekre, akik, bár módjuk volna rá, nemhogy új nagy iskolákat nem építenek, „de még a meglévő kicsiket is elrontják, szántsándékkal, nehogy felébredjen a nép” (au stricat și acele mici școale, dinadins, ca și nu se deștepte norodul).¹ Csodálattal beszél a nagy fürdőről s a Múzeumról, hol sok szoba van telis-tele minden nyelvű könyvvel, köztük román nyelvűekkel is; szintűgy említi az érem-, kép- stb. gyűjteményeket is.

E nagy átalakulás lelkes előmozdítóit, az áldozatos lelkű magyar főurakat, utánezandó példaként állítják az írók s a szónokok honfitásaik elé.

¹ C. Golescu: Insemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826. Ediție populară (Biblioteca populară Socec No. 108—110, București 1911) pp. 23—31.

A legelső román regények egyikében, Bolinteanu Demeter „Elena” c. művében (1862), olvassuk: „Maghiarii nobili, pentru literatura lor fac sacrificii fabuloase” (A magyar nemesek irodalmukért mesés áldozatokat hoznak).¹

Kogălniceanu Mihály (1817—1891), a nevezetes író s Cuza fejedelem nagy reformokat megvalósító lelkes minisztere, a jobbágy-felszabadítás ügyében mondott nagy és szép beszédében (1862) arra buzdítja a főurakat, hogy közülök álljon valaki, valamelyik nagy urulkodó utóda, e nagy reform-mozgalom élére, „emelje fel egy közülök a román jobbágyok felszabadításának zászlaját, ahogy megtették ezt Magyarországon a Zrinyi s a Batthyány utódok” (să ridice el steagul emancipării țaranilor români, cum au făcut-o în Ungaria urmașii lui Zrinyi și ai lui Batthyány...)²

A román költészetben meg egészen egyedül áll, mint magyarbarát költő és politikus, a macedo-román eredetű: Boliac Cézár (1813—1881).³ Bălcescu Miklós (1819—1852), a fiatalon elhalt költői lelkű történetíró a 48/49-es évek nagy eseményei közepette személyesen tárgyal a magyarság vezetőivel (Kossuth, Mészáros, Perczel, Batthyány), hogy létre jöjjön „AZ ANNYIRA óhajtott s annyira szükséges kibékülés a magyarság s a román-ság között” (împăcare atât de dorită și atât de trebuincioasă între Români și Unguri), hogy együtt harcoljanak a szabadság ellenzői, a reakciós Oroszország s a fekete-sárga Ausztria („țara lui Schwartz-Gelb”) ellen.

De különös tiszteletet keltett maga iránt a XIX. sz. első felében a románság körében a Széchenyi név. Széchenyi Ferenc (1754—1820) páratlan nagylelkű kulturális alkotása, a Nemzeti Múzeum, amelyről olyan lelkesen beszél az idézett derék főúr: C. Golescu. E Múzeum könyvtárában dolgozott mindjárt létesülése első éveiben a lelkes román történetíró: Sinkai György (1753—1816) is. E sorok írója fedezte fel Sinkainak József nádor tiszteletére írott költeményét,⁴ melyben a tisztelet hangján beszél „a híres Széchenyi Ferencről, aki a hazát könyvekkel ékesítette fel.”

A román szellemi élet történetében azonban mélyebb nyomokat is hagyott a Széchenyi név. A Széchenyi István nagy lelkéből kiáradó áldozatos, munkás hazafiság tisztelőivé tette az akkori havasalföldi szellemi köröket, akik Széchenyit 9 al-dunai útja s bucurești-i látogatása alatt személyesen is megismerték és megkedvelték. Az Al-Dunán nagy lelki erővel és sok-sok akadály legyőzésével végzett szabályozási munka kap-

¹ D. Bolinteanu: Proză (Manoil-Elena) „Minerva”, București 1915, p. 249.

² M. Kogălniceanu: Imbunătățirea soartei țaranilor, Biblioteca pentru toți No 415—416, p. 111.

³ G. Bogdan Duică: Istoria literaturii române moderne, Cluj 1923, pp. 291—301.

⁴ O poezie românească necunoscută a lui Gh. Șincai, Dacoromania II, pp. 680—681 (Cluj 1922.)

csán Széchenyi megismerkedett az olteniai románsággal, a belgrádi szerb fejedelemmel s a szomszédos török pasákkal, akik eleinte nem nagy megértést mutattak Széchenyi nagyszerű terveiről.

Széchenyi így még bucurești-i útja előtt megismerkedett Solomon János ezredessel (1793—1892), Tudor Vladimirescu egykori bajtársával, aki akkor a 3. sz. román gy. ezred parancsnoka volt¹ s Horalomb őrnaggyal, akik őt előzékenyen támogatták. Solomon egyik levelében arra kérte Széchenyit, hogy mint elismert szakértő, vegyen neki egy jó háttas lovat.² Széchenyi 4-ik al-dunai útja alkalmával Bucureștibe is ellátogatott. Orsován 1834. szept. 13-án kelt levelében jelenti e szándékát Ghika Sándornak, Havasalföld akkori derék fejedelmének (1834—1842). Okt. 11-én napnyugtakor ért Széchenyi Bucureștibe 16 lóval, pompás, de nagyon poros időben. Még aznap este elment a színházba, ahol Romeó és Júliát játszották németül énekelve. A fejedelem amint meglátta, rögtön páholyába hívatta s nagyon szíves volt hozzá.³ Másnap a fejedelemtől ebédelt s délután látogatásokat tett a Filipescu, Bibescu, Știrbeiu stb. családoknál s a hirhedt orosz konzulnál: Mincsákinál. Este a színházban a fejedelem páholyában ült; a Zauberkflöte-t adták. Szállása a szép Maletani házban volt, amelynek egész első emeletét elfoglalta titkárával, Tasner Antallal. E házban lakott a fejedelem testvére: Mihalache (Mihály) Ghika (1794—1850) is, a jeles író, Dora d’Istria (1828—1888) atyja, szép nejével: Faca Katinkával, akiknél Széchenyi többször is volt ebéden. 13-án magánkihallgatáson volt a fejedelemtől, akinek nehéz helyzetét igen találóan jellemzi.

Este újra színház. Színház után abban a házban, ahol lakott, estélyt rendeznek a tiszteletére, amelyen ő maga is táncol. 14-én tiszteletére hadi szemlét tartanak, amely után a kórházakat, iskolákat és börtönöket látogatja meg. Délután újra látogatásokat tesz, este a „Sevillai borbélyt” nézi meg, amely után újra estélyt rendeznek neki. 15-én d. u. hagyta el București-t jókedvvel és megelégedetten. A fejedelem előre intézkedett, hogy útja kellemes legyen.⁴ 16-án Craiovaban az említett Solomon ezredes tiszteleg nála s meglepi egy ajándék török puskával. Orsováról írott levelében hálás köszönetet

¹ Enciclopedia Română III, p. 985.

² Gróf Széchenyi István levelei (összeállította Majláth Béla) I, [1889] 497—8.

³ Egy negyedszázad múlva hasonló jelenet történt Cuza fejedelem s a daliás Horváth László [később Kis-Küküllőben tanfelügyelő] között. Koós Ferenc: Életem és emlékeim, Brassó 1890, II, 367.

⁴ Széchenyi bucurești-i útját említi Zichy Antal (Gróf Széchenyi István életrajza I, Budapest 1896, 347) és Friedreich István (Gróf Széchenyi István élete I, Budapest 1914, 367—8). Részletes adataimat Gróf Széchenyi István naplói, összeállította Zichy Antal, Budapest 1884, 292—3, idézett levelei s Külföldi útirajzai és feljegyzései (Zichy Antal, 1890) 424—5 nyomán adom. Széchenyi bucurești-i tartózkodását említi Ioan C. Filitti is (Domniile române sub Regulamentul Organic, București 1915).

mond a fejedelemnek s később is állandóan hálásan gondol reá: „Les bontés que vous avez enes pour moi ne s’effaceront jamais de ma memoire.”¹

A Román Akadémia történelmi értekezéseit olvasva Andrei, Rădulescu: Pravilistul Flechtenmacher² c. tanulmányában találtam egy Flechtenmacher-féle kéziratot munka ismertetését, amely szerint Bucureștiben egy nyomtatott kis munka is jelent meg a két Széchenyiről, Ferencről és Istvánról (nem mondja milyen nyelven!) s hogy ennek a művecskének a román fordítása, eredeti versekkel megtoldva, a Flechtenmacher-féle kézirat.

Flechtenmacher Keresztély (1785—1843) egy ó-brassói szász köműves fia volt. Tanulmányait Brassóban végezte s a városnál hivatalnokoskodott (1809—1811). Aztán Wienben jogot végzett s innen hívták, mint jeles jogi szakértőt, 1813-ban Moldvába, hogy irányító szerepet töltsön be a moldvai törvényhozás ujjászervezésénél. Flechtenmacher e munkát derekasan el is végezte s emellett a latin nyelvet is tanította. Érdemeiért többrendbeli kitüntetést és nemesi rangot is nyert.³

62 oldalos tanulmányában A. Rădulescu elsősorban jogi munkáit ismerteti részletesen. Közben, a 38. és 41. oldalon megemlíti Széchenyiről szóló versét s a 47—48. oldalon pedig ismerteti a Széchenyikről szóló, fentebb érintett, fordított művecskét és eredeti verset. Széchenyi irodalmunkban mindezek ismeretlen dolgok.

A 41. oldal szerint a „Huniadi și Sekeni” c. költeményben Flechtenmacher egyazon költeményben magasztalja a törökverő nagy hőst, aki a fél-hold hatalmát bénította meg s a nagy hazafit, Széchenyit, aki a Vaskapu sziklái eltávolítva hazája s a szomszéd országok jólétét, békés érintkezését hatalmas lendülettel vitte előbbre.

A 47—48. oldal szerint az 1839-ben fordított (41. oldal) művecske címe: Descrierea lucrărilor contelui Ștefan de Sekeni (Gróf Széchenyi István műveinek a [leírása]. A. Rădulescu szerint először Sz. István (helyesen Ferenc, ahogy ő maga is

¹ Levelei II, 330—332. A fejedelemmel később is levelezett; a Levelei II. 328—330 levelet azonban nem neki (Ghika Sándornak), hanem Lenun Milos szerb fejedelemnek írta, akivel németül levelezett, míg Ghikával franciául. Levelében állandóan üdvözlötte a fejedelem fivéreit, nővéreit és sógornőit. Különösen érdekes az I, 640 levél, amelyből kitűnik, hogy a fejedelem megkérte Széchenyit, hogy szerezzen neki jó tűzi fecskendőket (pompes à feu). A tűzoltó csapat ekkoriban katonailag volt szervezve. A tűzoltók verték meg 1848-ban Zăgănescu Pál (1815—1896) kapitány vezetése alatt a törököket București Dealul Spirii nevű részében.

² Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tomul I, mem. 4, București 1923.

³ Flechtenmacher életrajzát I. Trausch: Schiftstellerlexikon I, 327—330. E nyomon adja röviden Szinnye is M. I. III, 549—550. Szinnye azonban tévesen Trausch I, 337-re utal. A. Rădulescu nem ismeri a forrásokat s így az ő életrajza (i. h. 2.) hiányos és tapogatózó. Különösen érdekes adatokat és szempontokat nyújt Dr. Hillbricht cikke a bécsi Der Jurist 1847, 352—438: Die Civilgesetzgebung der Moldau.

írja a 41. old.) alkotásait ismerteti „care a dat strălucite dovezi de patriotism, întemeind cu chelniale sa Muzeul național al Ungariei, dăruind țării biblioteca sa și contribuind în diverse chipuri la propășirea națiunii sale” (aki fényes bizonyosságát adta honszeretetének, saját költségén létesítve Magyarország nemzeti múzeumát, hazájának adományozva könyvtárát s több más módon hozzájárult nemzete fejlődéséhez).

Részletesebben szól a fiáról, Széchenyi István grófról, aki tanulmányai és utazásai folytán elhatározta, hogy az Al-Dunát hajózhatóvá teszi, eltávolítva a Vaskapu szikláit, amely munka 1834-ben kezdődött s be is végződött eredményesen Magyarországon s a szomszédos országok, köztük a román fejedelemségek javára és hasznára. Elsősorban ez ragadta meg Flechtenmacher lelkét, aki nemcsak hogy lefordította románra az eredeti művecskét, de ennek (t. i. az eredetinek) a végén kinyomatta „Huniade și Sekeny” c. versét is, amelyben magasztalja e két nagy embert, akik közül az egyik megtörte az ozmánok hatalmát, a másik pedig a Vaskapu-forgalom gátló szikláit. E művecske lefordításával talán azt akarta megmutatni a moldvai főuraknak, hogy milyen honszeretők s mennyire előmozdítják a közjót más országok főurai. E fordítást Széchenyi István grófnak ajánlotta a következő szavakkal: Önagyméltóságának, Széchenyi István grófnak stb. stb. Ajálja a tisztelet s a csodálat érzelmeivel, alázatos híve Flechtenmacher Keresztély.

A fordítás végéhez e szavakat fűzte még hozzá: „Az a mélységes tisztelet, amelyet én e bámulatos munka végrehajtója iránt érzek, aki olyat vitt végbe, amelyet soha egy uralkodó sem, az ösztönzött engem e pár lap lefordítására s e versek megírására. Ezek után nem kívánhatok egyebet, minthogy az az örök emlék, amit alkotott Széchenyi István gróf, e csodálatos alkotó, legyen olyan maradandó és állandó, mint a Duna folyása s hogy nyomában egyre gyarapodjék a közjő az emberiség ezen nagy jótevőjének dicsőségére, akit, mint a Béke Héroszát, ha a görög római mesés időkben élnénk, a népek az istenek közé emeltek s a bőség szarujával kezében Astreia tündér mellé helyeztek volna s tiszteletére templomok emelkednének. Ezen eleven érzésektől áthatva bátorkodom aláírni nevem, mint:

„Al Ecselenței voastre
Cel mai plecat prețuitoriu
Și închinătoriu,
Kaminar Hristian Flechtenmacher
Juris-consult lângă Divanul Domnesc
În Prinț. Moldovei.” — (Nagyméltóságod leg-

mélyebb tisztelője és hódolója, Flechtenmacher Keresztély nemes, a moldvai fejedelmi tanács jogtanácsosa.)

Ezt a művecskét elküldte a grófnak is, természetesen lefordítva a román részeket (milyen nyelvre?) s egy dicsérő latin ajánlást fűzve hozzá, melyet így ír alá: „Humillimus

servus Christianus Flechtenmacher Corona¹ Transylvaniae oriundus et nunc temporis Iassiis munere jureconsulti fungens.

Mindezekből kitűnik, hogy Széchenyi Istvánról 1839 előtt Bucureştiben megjelent egy kis munka (talán magyarul?), amelyben Széchenyi Ferenc nagy alkotása is részletezve van. Továbbá, hogy ennek a végén egy költemény is volt, románul, a már többször említett szép Hunyadi—Széchenyi párhuzammal. E verset Flechtenmacher írta, tehát ő tudott e művecske kiadásáról. Magyarul is jól tudott (A. Rădulescu i. h. 2.).

E művecskét Flechtenmacher románra lefordította s megküldötte Széchenyinek is. E fordítás kéziratban maradt.

Terjedelmes Széchenyi irodalmunkban mindezek ismeretlen momentumok. Egyelőre bővebbet én sem mondhatok, amíg alkalomadtán meg nem tekinthetem a szóbanforgó kéziratot.

*

Egyelőre még csak annyit, hogy alapos okaim vannak annak az állítására, hogy Flechtenmacher e működése, illetőleg a Bucureşti-ben 1839 előtt megjelent nyomtatott, Széchenyit magasztaló művecske szerves összefüggésben van az első bucureşti-i ref. magyar pap, a Kis-Küküllőből, Szőkefalváról származó lelkes Sükei Imre (1793—1848) bucureşti-i szép, egyház és iskola alapító buzgóságával (1812—1848).

Erről azonban máskor.

Dr. Bitay Árpád.

Dacoromania, buletinul „Muzeului limbei române”, condus de Sextil Puşcariu. Anul I. 1920—21. Cluj. 1921 (VI 608 p. 8°). Anul II. 1921—22. (VIII 490. 8°).

A kolozsvári egyetem kebelében létesült „Muzeul limbei române” (= Román Nyelvi Múzeum) feladatául tűzte ki a román szókincs összegyűjtését, egységes irodalmi nyelv és terminologia megállapítását. Az egyesületnek minden hétfő napon tartott heti ülésein nyelvészeti kérdéseket vitatnak meg, illetőleg fejtegetnek. Ennek az egyesületnek a munkálatait mutatja be a *Dacoromania* Sextil Puşcariu, jól ismert román nyelvtudós szerkesztésében, ki a román Akadémia megbízásából a román nyelv szótárát is szerkeszti.

A címben jelzett I. kötet öt részre oszlik: *tanulmányok* (9—219. l.), *szókifejtések és szótári adalékok* (220—321.), *kisebbségi tanulmányok* (322—362.), *ismertetések* (363—517.), *folyóiratok szemléje* (518—532.) és *krónika* (532—600).

Az első tanulmányban („Cornaro *Erotocrit*-ja a román irodalomban”) a szerző *V. Grecu* kimutatja, hogy e krétai tájszólásban írt romantikus költemény a 18. században nagy számmal bevándorolt görögök révén származott be a Román-fejedelemségbe. Első fordítója a görög *Hristodor János* volt. Később

¹ Corona = Brassó, Kronstadt.

helyi vonatkozások beszövéseivel egy román költő, valószínűleg *Várnay Vazul* is átdolgozta. Utolsó román átdolgozása a „*File-rot és Antusa*” volt. Később újjörög nyelven *Fotino* is feldolgozta e tárgyat *Cornaro*-nál részletesebben „Új Erotocrit” címmel, melyet hű fordításban *Anton Pann* mutatott be („Noul Erotocrit”). A szerző az eredeti *Erotocrit* keletkezését a 16. századra teszi.

A következő tanulmányban *Sextil Pușcariu: A hangutánzás-ról* értekezik a román Akadémiától gyűjtött, bőséges feldolgozatlan anyag alapján. A szerző szerint a hangutánzásnak a román nyelvben igen nagy szerepe és jelentősége van. Számos román szóról bizonyítja be a hangutánzó eredetet.

N. Drăganu: „Régi helyneveinkről” című tanulmányában *Tâmpa, Chiceră, Abrud, Bârsă* és *Aușeu* helynevek eredetével foglalkozik. A *Tâmpa* helynevet az óromán **timpa*-ból származtatja; *Chiceră* helynevet az albán χ'ιχ'ε|ε-ből (jelentése: „orom”, „csúcs”), mely régi illir eredetű szó. Az előbbi helynév megfejtésével kapcsolatban a magyar *Cenk* helynevet a német *Zinke* szóval (= orom, csúcs, párkány) hozza kapcsolatba. — Az *Abrud* helynév megfejtésével kapcsolatban kétségbe vonja Melich és Gombocz azon magyarázatának helyességét, hogy a magyar *Abrud* (régebbi alakban *Obrud*) közvetlenül dák kölcsönzés volna. Szerinte a románból is megmagyarázható a régi magyar *Obrud* alak. — A *Bârsă* szót egy feltételezett trák-dák **bersa* alakból vezeti le, s Melich Jánossal ellentétben a *Barca, Barcaság* meg a szász *Burzen, Burzenland* szavakat a románból származtatja. — Az *Aușeu* helynevet (= *Ōsi*, biharmegyei falu) a latin *avu* |-*luș*-ból vezeti le.

A következőben *Silviu Dragomir* a szláv—román állam-szervezet néhány maradványáról, *A. Procopovici* a latin *Eccumról, Th. Capidan* a *-le* végű vocativus eredetéről értekezik, *V. Bogrea* pedig a román helynevekről mond tanulságos megjegyzéseket.

Ezután szófejtések következnek. *E. Herzog*-tól, *S. Pușcariu*-tól, *G. Giuglea*-tól, *V. Bogrea*-tól, *N. Drăganu*-tól, *C. Lacea*-tól. A magyarból vezeti le *Bogrea* a következő román szavakat: *dorângă* (= a magyar *dorong*-ból), *fodormente* (= a magyar *fodormenta*-ból), *homoc* (= magyar *homok*), *hurduzău* (= magyar *hordozó*), *mărădic* (= magyar *maradék*), *meru* (= magy. *merő*), *reteveiu* (= magyar *reteszfej*), *roni* (= magyar *róna*), *sărântoc* (= magyar *szarándok, zarándok*). *Drăganu* pedig a *ciumurlui* szót a magyar *csömörteni* szóból származtatja.

Ezután a *Rövid tanulmányok, Ismertetések* c. rész következik, s végül a *folyóiratszemle*, mely azt bizonyítja, hogy a külföldi nyelvészeti kérdéseket is nagy figyelemmel kísérik. A *Krónikában* több nekrológ olvasható, az egész kötetet pedig pontos *Mutató* zárja be.

A „Román Nyelvi Múzeum” közleményeinek második kötete az első kötethez képest nagy haladást jelent. Mind tartal-

lom, mind terjedelem tekintetében túlszárnyalja az elsőt. Ez örvendetes tény azt bizonyítja, hogy a „Román Nyelvi Múzeum”-ban szorgalmas munka folyik. Az alapos kutatásokon alapuló érdekes eredmények tüzetes ismertetése meghaladná cikkünk kereteit, ezért meg kell elégednünk azoknak vázlatos ismertetésével.

E kötetben is ugyanazon fejezetekkel találkozunk, mint az elsőben azzal a különbséggel, hogy a folyóiratszemle még gazdagabb, mint az első köteté.

Az első tanulmány *W. Meyer-Lübke* híres bonni romanisráé: „Az ajakhangok palatalizálódása.” A felhasznált anyagot *Vivián G. Starzey* gyűjtötte a bécsi „Mitteilungen des rumänischen Instituts” II. kötete számára. Sajnos, a háború miatt, mely e tehetséges kutatónak is halálát okozta, a bécsi „Institutul Român” is feloszlott s a gyűjtött anyag nem jelenhetett meg. Ezt az anyagot *Ovid Densușianu* közlései („A hátszegi nyelvjárás”) egészítették ki. Az eddigi vélemények ismertetésével az ajakhangok fejlődését mutatja be a tudós szerző a románban az *ie* és *i* hangok előtt. Vizsgálatait nagy alaposág és módszeresség jellemzi.

Sextil Pușcariu „Phonologiai törvények” címmel folytatja módszertani kutatásait. Az új grammatikus iskola eredményeit igyekszik összeegyeztetni az utolsó évtizedek nyelvészetének tudományos eredményeivel. Rövid történeti összefoglalás után a románnyelvre való vonatkoztatással tárgyalja a hangtan törvényeit. Vizsgálatait a kérdés alapos ismerete és éles megfigyelés jellemzi. Kutatásainak eredménye az, hogy a *hangtani törvények nyelvi realitások, a beszélő lelkében létező formák*. A hangtani törvény egyéni eredetű, de, mint minden változás, általánossá válhatik, mert az egyén egyúttal a társadalom tagja is. Az egyéni újítás általánossá válása bizonyos, eddig még eléggé nem ismert társadalmi törvények szerint történik, melyeket azonban figyelmen kívül nem hagyhatunk.

Serghie Șutu érdekes tanulmánya: *Állati hangokra vonatkozó szavak*. A szerző többek között Hașdeu kérdőívéből bőséges anyagot gyűjtött össze és dolgozott fel egyes csoportosítással. Dolgozatát pontos mutató zárja be.

Al. Procopovici „Régi és új problémák” című nagybecsű tanulmányában a hangsúlytalan *e*-nek *i*-vé való átváltozását vizsgálja az egyes román dialectusokban. E változás tulajdonképp a latin fejlődés folytatása. A praeroman nyelvekben az összes hangsúlytalan magánhangzók zártabbakká lettek. A hangsúlytalan *e*-nek *i*-vé fejlődése az *istro-román* dialectusban megszakadt, a *dacoromán*-ban tovább fejlődött, a *macedo-román*-ban csak a szövégi *e* tartja még magát, míg a *meglano-román*-ban az átalakulás teljes.

R. Vuia: „A kalusertánc eredete” c. tanulmányában *e* művészi tánc eredetét kutatja. A napimádással és a tündérek tisztelésével hozza kapcsolatba. Eleinte fegyvertánc volt s célja

volt az egészségre káros szellemek elűzése. Rokonai megtalálhatók más európai népeknél is, különösen a Balkán-félszigeten. Nevét a *ló*-tól mint az egészség és megtermékenyítés szellemétől kapta. Néhány jel a latin *Rosalia* ünnepséggel kapcsolatban bemutatott tánc rokonságára is mutat. A tanulmányt sikerült illusztrációk teszik szemléletesebbé.

N. Drăganu: „Egy régi román szertartáskönyv töredéke” címen egy régi kéziratot ismertet, mely a 16. század utolsó évtizedénél nem régiebb s a 17. századnál nem újabb. A kézirat egy régiebb eredetinek a másolata. Alapos nyelvészeti tanulmányát a szöveg pontos közlése követi és gondos mutató zárja be.

A. G. Giuglea tanulmánya: „Szavak és dolgok. Régi német elemek a római Keleten.” A szerző a román nyelvnek néhány régi német elemére mutat rá. Igy pl. a román *strungă* szót a német *stanga*-nak a román **rugă*-val való vegyülékből származtatja. A *stână* szót a latin **saeptana*-ra, a *smântână*-t a latin **mattana* szóra vezeti vissza. A *zgribuli* igét a német **griuwulire* (középkori német *griuwel*-Greuel) szóból, a *nastur* (gomb) szót a gót *nastilo*-ból stb. vezeti le.

V. Bogrea „Népköltészeti kutatások” c. tanulmányában érdekes megjegyzéseket és magyarázatokat ír egy népies *centor*-ról, néhány helynévről, a népköltészet néhány személynevéről és egyes vándor formákról.

Alapos tudományos buvárlat eredménye *Th. Capidan* tanulmánya: „Albán-román vonatkozások.” E vonatkozások részint régiebbek, részint újabbak. Vannak hangtani, grammatikai és a szókincsre vonatkozó kölcsönhatások. E kölcsönhatások vizsgálatából azt az eredményt vonja le, hogy *a románok és albánok a római birodalom korában s talán későbbben is szomszédságban éltek*. A kölcsönhatás körülbelül egyforma erejű volt. Az albán nyelvben 40 román szó, a románban 52 albán szó mutatható ki.

Kiemeljük még *G. Oprescu* tanulmányát: *Molière Romániában*, melyben a román Molière-fordításokat ismerteti. *Sextil Pușcariu* a *pre*-vel kifejezett tárgyesetről ír adatokkal bőven megalapozott tanulmányt. *N. Drăganu* pedig az 1544-ben (?) megjelent lutheránus katechismusról ír érdekes észrevételeket.

A tanulmányok után szófejtések következnek *Pușcariutól*, *Drăganu-tól*, *Lacea-tól*, *Capidan-tól*, *Giuglea-tól*, *Serra-tól*, *Spiizer Leo-tól* és *Vasile Bogrea-tól*.

A rövid cikkek fejezetéből kiemeljük a következőket: *V. Bogrea* („Két-ure végű gerundium;” „A szóvégi articulus ügyében;” „Egy jelentéstani probléma;” „Román helynevekről (Abrud, Caransebeș, Lăune);” „Tudományos fogások”, *Capidan*: Román eredetű pástorszavak a balkán nyelvekben, *dr. Bitay Árpád* néhány román irodalomtörténeti adalékot közöl (Șincai román költeménye; Borgia biboros Șincai támogatója Rómában, stb.)

Az *Ismertetések* fejezete különösen gazdag. Bizonyítja, mily érdeklődéssel kísérik a bel- és külföldi tudományos mozgalmakat (80 mű van ismertetve és bírálva).

A *Folyóiratszemle* felöleli a román folyóiratok fontosabb cikkeit s a külföldi irodalom hozzáférhető termékeit. A későbbi kutatást nagyban megkönnyíti az a mód, ahogyan *N. Georgescu Tistu* e rovatot vezeti.

A *Krónikában* néhány nekrológ olvasható (D. Zamfirescu, I. Scurtu, A. Bârseanu, T. Pamfile, M. Lupescu, C. Gălușcă, H. Morf, Hermann Paul, Asbóth Oszkár stb.).

Egyesületi ügyek, potlások-javítások rovata és Mutató zárja be a gazdag és tartalmas kötetet, mely a román nyelv-tudományban egy új korszak kezdetét jelenti.

Pop Sever.

EGYESÜLETI ÉLET.

A ROMÁN TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK MUNKÁSSÁGA 1918. NOV. 23-TÓL KEZDVE.

I. közlemény (1918. XI. 23.—1919.).

A Bucureşti-ben székelő Román Tudományos Akadémiának munkásságát 1918. nov. 23-án tartott ülésétől kezdődőleg ismertetjük. Ugyanis az e napon tartott ülésből üdvözölte az Akadémia a Nagyszebenben tartózkodó Román Nemzeti Tanácsnak elnökét azért, hogy kikiáltották „az Erdélyben, Bánátban s Magyarországon lakó románoknak politikai egységét a Regáttal. E gyűlésnek ezenkívül egyetlen tárgya volt: Bianu J. bejelentette, hogy Mişu londoni román követ az alábbi könyvet ajándékozta az Akadémiának: „The Total discourse of the Rare Adventures and painfull Peregrinations of long nineteene yeares Travuyles from Scotland to the most Famous Kingdomes in Europe, Asia and Africa... London, 1632”. December 21-én dr. Babeş alelnök a besszarábiaiak csatlakozásáról tett jelentést; Bianu pedig az Akadémiának ajándékozott két régi könyvről, illetőleg kéziratról számolt be.

1919. Január 11-én adminisztratív ügyekkel foglalkoztak. Január 18-án Bianu „Georgia és Románia”, Jorga pedig „Adalékok az újabb román irodalomhoz” címen tanulmányt olvasott fel. Január 25-én Bianu egy Costachi Conachi a költőre vonatkozó okmányról tett említést, Jorga pedig bemutatott egy 1438-ból való görög szótárt, mely egykor a Greceanué, Serban Voda és Brâncoveanu idejéből való krónikásé volt. Február 1-én Bianu 2 kötet román kéziratot mutatott be; Onciul pedig két orosz paleografiai művet ismertetett. Febr. 8-án Jorga olvasott fel „Dobrudsának román népessége 1859-ben” címen, dr. Babeş pedig dr. Banunak orvosi tanulmányát terjesztette elő a dezenteriának egy részleges formájáról. Febr. 15-én Jorga mutatta be „Albánia rövid történet s az albán nép” c. francia

nyelvű tanulmányát, valamint a „fcevista istorică” (Történeti Szemle) IV. évf.-nak (1918) 11—12. számát. *Febr. 22-én* ugyancsak Jorga olvasott fel „Vitéz Mihálynak görög tanácsadójáról, Paleolog R. D. metropolitáról”. *Márc. 8-án* Jorga bemutatta legújabb két munkáját, „A balkánfélszigeti románok történetét” (francia nyelvű dolgozat) s a „Revista istorică” V. évf. 1—2. számát. *Márc. 15-én* Jorga olvasott fel „Jegyzetek a greco-román irodalmi kapcsolatról”. *Márc. 22-én* Jorga bemutatta „A román Dobrudsa” c. francia nyelvű munkáját. Pușcariu Sextil jelentést tett a Besszarábiában talált régi orosz és román nyelvű iratokról. Bianu bemutatta Sutzunak „A pénz eredete” c. Párisban franciául megjelent munkáját. Jorga ismertetett egy angol nyelvű nyomtatványt, melyet az olasz követségtől kapott s amelyben névszerint fel vannak sorolva mindazon olasz polgárok, kiket az osztrákok 1848 óta megöltek. Ugyane gyűlésben elhatározták az Akadémia fennállása 50.ik évfordulójának megünneplését. *Márc. 29-ki* gyűlésen felolvasták a londoni Királyi Irodalmi Társaságnak teljesen politikai vonatkozású üdvözlését. Ezután Jorga mutatta be „Franciaország és Románia viszonyának története” c. francia nyelvű eredeti munkáját, valamint Pittardnak „Románia, Valachia, Moldva, Dobrudsa” c. francia könyvét. Pârvan kiosztotta a jelen volt akadémikusok között az „Arhiva pentru stiința și reforma socială” c. folyóiratnak első számát. Ezután Bianu előterjesztette a nagy és kisantant államai akadémiáinak Londonban 1918. okt. 9—11-én tartott gyűléséről kapott tudósítást. *Máj. 2-án* Negruzzi főtitkár bejelentette Picot Emil tiszteletbeli tagnak halálát. Jorga két új művét mutatta be, egyik: „Pages Roumaines” Párisban jelent meg, másik „A balkánfélszigeti népek története” c. eredetileg franciául írt művének román nyelvű kiadása. Crivetz dolgozata „Euclides postulatuma. A második módszer” előterjesztett. Jorga bemutatott egy népköltési gyűjteményt szerb, orosz és román háborús dalokból. *Máj. 9-én* Babeș olvasott fel „Vizsgálatok a náthalázzról” címen. Jorga bemutatta „Előtanulmányok a románság politikai kialakulásához” c. dolgozatát. *Máj. 14-én* volt ez évben az Akadémia nagygyűlése, mely alkalommal a király, mint az Akadémia tiszteleti elnöke elnökölt; e gyűlésen jelen volt a királyné s a trónörökös is. A királyi megnyitó beszéd után Onciul olvasta fel „A román nép s a román állam történeti kialakulásának fázisai kezdettől fogva napjainkig” c. tanulmányát. (E tanulmány ismertetésére

közelebbről visszatérünk.) Utána Negruzzi főtitkár ismertette az Akadémia munkásságának célját fennállásának első félszázadában (1866—). Erre Jorga üdvözölte a csatolt területek jelenlevő képviselőit, mire azok viszontválaszoltak. *Május 15, 16, 17-én* adminisztratív gyűlés volt. *Május 19-én* Lupaş olvasott fel „A Magyarországon megjelent legrégebb román irodalmi szemle” címen. Bârseanu pedig „Grăeste Marea” c. költeményét mutatta be. *Május 20-án* adminisztratív ügyek tárgyalattak. *Május 21-én* Babeş mutatta be „Raphael Blanchard (1859—1919)” c. dolgozatát. *Május 22-én* újra adminisztratív ügyeket tárgyalattak. Ekkor határozták el, hogy az eddigi 15 helyett ezentúl mindenik szakosztályba 20—20 levelezőtágot választanak. *Május 23-án* Negruzzi mutatta be „Román autográfiai” c. dolgozatát és a hozzátartozó gazdag gyűjteményt. Jorga két munkáját ismertette: „Azoknak lelkéért, kik dolgoznak” című felolvasását és „Mik és mik akarnak lenni az erdélyi szászok?” c. leleplező iratát (melyben egy állítólag illetékes információ alapján az Akadémiának bejelentette, hogy a Román Nemzeti Tanácson kívül — 1919-ben! — Erdélyben egy Szász Nemzeti Tanács is működik). *Május 24-én* adminisztratív gyűlés, melyen elhatározták, hogy az eddigi kiadványok mellé az Akadémia még két új kiadványsorozatot kezd: egyiket *Studii și Cercetări* címen román s egyet *Etudes et Recherches* címen francia nyelven. A román nyelvű sorozatban elsősorban Jorgának „A román irodalomnak története” és „Oroszország s Lengyelország története” c. két könyvét fogják kiadni. *Május 26-án* Inuletz tartotta meg székfoglalóját. *Május 27-én* előterjesztett Teodorescunak „Kiadatlan emlékek Tomiból” c. dolgozata. *Május 28-án* Cioban olvasta fel „Adalékok Dosofteiu metropolitának származására és halálára vonatkozólag” c. székfoglalóját. *Május 29-én* adminisztratív ügyek tárgyalattak, melyek folyamán az Akadémia 1000 francia frankkal járult hozzá Jorga „*Histoires des Roumains et de leur civilisation*” c. művének Párisban való kiadásához. Ugyanakkor fogadták el a történelmi szakosztály által javasolt új pályatételeket. És pedig 1922 évre (Nasturel díj, 5000 lej) „A románok katonai története azon területeken, amelyek a Habsburg monarchiának részeit alkották”. (Alina Ştirbei díj, 8000 lej) „A Bánátnak jövevény lakossága és betelepítése a modern időkben”. (San-Marín díj 2000 lej) „A románok nemzetgazdasága néprajzi adatok alapján”. (Toncoviceanu-díj, 1000 lej) „Bibliografiai bevezetés a felsza-

badított területek románjai történetének s életének megismeréséhez”. 1923 évre: (Adamachi díj, 5000 lej) „Mezei gazdálkodás Besszarábiában az orosz uralom alatt”. (Neuschotz díj, 2000 lej) „Bukovina iparának és kereskedelmének állapota az osztrák fennhatóság alatt különös tekintettel a románokra”. 1924 évre (Eliade-Rădulescu díj, 5000 lej) „A román falusi állapotok kifejlődésére vonatkozó elméleteknek kritikai megvizsgálása”. *Május 30-án* megállapították a Carp Ion tábornok nagydíjának 1924-re kitüzendő pályatételét (7000 lej): „A nemzetnevelésnek alapelvei és módszere tekintettel Nagy Románia katonai szervezetére”. Jorga átadja az Akadémia könyvtára részére „Kalauz a besszarabiai testvérek részére a régi Romániában” c. dolgozatát. Az irodalmi szakosztály elfogadja az Évkönyvekben való kinyomtatásra Popovici Józsefnek „Az ă és î (â) hangok fiziológiája” c. kísérleti fiziológiai tanulmányát, valamint Drăganu Miklósnak „Egy régi könyv” (1639.) c. dolgozatát. Pușcariu Sextil a Román Nyelv Nagyszótárának szerkesztését végző bizottság jelentését olvasta fel. *Május 31-én* Ovid Densușianu felolvasta székfoglalóját „Barbu Delavrancea”-ról. A természettudományi szakosztály a következő pályatételek kitüzését ajánlotta: 1923-ra (Nasturel díj, 5000 lej) „Románia valamely vidékének klimatografiája”, (Lazăr díj, 5000 lej) „A crustaceák Románia benső vizeiben”; 1924-re (Adamachi díj, 5000 lej) „Adalékok a román nép antropologiai jellemének megállapításához”. E tételek elfogadtatnak. Ugyanekkor fogadták el és hirdették ki az irodalmi szakosztály által javasolt következő tételeket is. 1925-re (Eliade-Rădulescu díj, 5000 lej) „A románság pásztorélete”, (Adamachi díj, 5000 lej) „Nyelvjárási és néprajzi tanulmány Besszarábia középső részének vidékeiről”; 1924-re (Nasturel díj, 5000 lej) „Szláv elemek az aromán (makedoromán) nyelvjárásban”, (Bodescu díj, 1500 lej) „Caragialenak irodalmi művei”. *Május 31-ki rendkívüli gyűlésén* Jorga olvasott fel „azon történeti és etnikai jogokról, melyek alapján Románia kérte, hogy a megszállott területek kebeleztesse be a román királyságba”. *Június 2-án* az elnöklő P. Poni bejelentette Joan Bogdan akadémiai alelnök halálát. Ugyanekkor elfogadták az irodalmi szakosztály javaslatát, mely szerint Vissarionnak „Florica” c. irásművét 2500 lejjel, Sanielevicinek „Icoane fugare” c. közleményét 1000 lejjel, Demetriusnak „Canarul Mizantropului” és „Cântăreața” c. munkáit 1000 lejjel, Boteznek „Munții” c. brosuráját 500 lejjel jutalmazták.

Ez után adminisztratív ügyeket tárgyaltak, melyek rendjén elhatározták, hogy a kormánytól 3.000,000 lej államsegélyt kérnek. *Június 4-én* a folyóügyek tárgyalásánál elfogadták az irodalmi szakosztálynak azon javaslatát, hogy az 1919 évi Radulescu díj (5000 lej) I. A. Candreanának adassék ki a „Psaltirea Scheiana”-ról készített tanulmányáért. A Constantin díj (4000 lej) négy szerzőnek szépirodalmi munkája között osztott fel. A természettudományi szakosztály az 1919 évi Constantin díjra a két Enescunak „Erdély, Bánát, Körös- és Máramaros vidéke földmívelési, kulturális és gazdasági szempontból” c. művét ajánlotta: az Adamachi díjat (5000 lej) megosztani javasolta öt természettudományi mű között. A folyóügyek tárgyalásánál tagválasztások is voltak. Ekkor választottak rendes tagokká G. Bogdán-Duica, Octavian Goga és I. Rădulescu Pogoneanu az irodalmi-, D. Gusti pedig a történeti szakosztályba. *Június 5.* Antipa bemutatja „A román nép fejlődésének tényezői és problémája” c. könyvét, mely az Akadémia kiadásában fog megjelenni. Folytatólagosan adminisztratív ügyeket intéztek el, melyeknek rendjén folytatták a tagválasztásokat. Megválasztottak levelező tagokká: az irodalmi szakosztályba I. Agărbiceanu, O. Ghibu, A. Procopovici, C. Sandu-Aldea, M. Simionescu-Râmniceanu; a természettudományi szakosztályba I. Ionescu, I. Borcea, N. Vasilescu-Karpen; a történeti szakosztályba A. Rădulescu, C. Brătescu, G. Vâlsan, E. Păclișan. *Június 6-án* Jorga felolvasta „A románok helye a román szellem fejlődésében” c. tanulmányát. Utána Babeș olvasott fel a mikrobiotika területén végzett kutatásairól. *Június 7-én* folytatták a tagválasztásokat. Eszerint az irodalmi szakosztályba levelező tagokká választottak: E. Pittard (Genf) és K. Kadlec (Prága). Tiszteleti tagokká választottak: E. Martonne, P. Gore, U. Jarnik, H. Tiktin, C. Hurmuzaki, G. Dima, M. Zavorat, dr. V. E. de Repta, dr. M. Cristea, I. Antonovici, V. Goldiș, V. Brănișce, I. Maniu, Ch. de Roncière, dr. Fr. Teutsch. Ezután elhatározták, hogy az akadémiai nagyjutalmat (Năsturel díj, 12000 lej) Al. Vlahuță-nak adják ki „Poezii, 1880—1915” c. költeményes kötetéért. Ezenkívül még két művet jutalmaztak meg. *Június 10-én* adminisztratív ügyeket intéztek. *Június 11-én* tagválasztógyűlés, mely alkalommal dr. V. Suciú erdélyi gör. kath. metropolitán kívül még 8 francia tudóst választottak az Akadémia tiszteleti tagjává. *Június 12-én* a megelőző napon megválasztott és jelenlevő francia tudósok tiszteletére díszgyűlés volt,

mely alkalommal az üdvözlő beszédet francia nyelven Jorga mondotta.

Ezzel az 1919. évi akadémiai esztendő bezárult.

Dr. Borbély István.

AZ ERDÉLYI MÚZEUMEGYESÜLET UTOLSÓ ÖT ÉVE.

(1919—1923.)

Az a vihar, mely az 1918. év végén Európát megreszkedette s nyomában országok estek szét és trónusok omlottak össze, nem kimélte meg Erdély legrégebbi és legjelentősebb magyar tudományos egyesületét, az Erdélyi Múzeumegyesületet sem. A forradalom első lökései megállították az érzékeny óraművet, melyen már akkor is jelentős hiányosságok voltak: elnöki és egyik alelnöki állása, gr. Eszterházy Kálmán és br. Wesselényi Miklós halála után, betöltésre várt. Csak a háború zajának lecsillapodását lestük, hogy az új időkhöz méltó vezetőket válasszunk helyükbe. Ilyen állapotban érte egyesületünket az imperiumváltás, melynek tényleges végrehajtása gyűjteményeinkre nézve *1919. májusában történt meg*. E napon, az egyetem átvételével kapcsolatosan, az egyetemi oktatás céljaira bérbeadott és a megfelelő egyetemi intézetekkel közös igazgatás alatt állt gyűjteménytáraink éléről eltávolították a magyar egyetemi tanárigazgatókat és helyükbe a Nagyszebeni Román Kormányzótanács ideiglenes megbízottjai kerültek. A többi személyzetet ellenben a határon való áttétel hivatalos kinyilvánításával kötelezték, hogy helyén maradjon. Ilyen módon a gyűjtemények személyzete egyelőre nem változott, aminek mind gyakorlati, mind tudományos szempontból tagadhatatlanul jó hatása volt. Ebben a tekintetben később — a román kir. egyetem végleges megszervezésekor és a megfelelő tanszékek betöltésekor, — történtek némi változások. Egyes alkalmazottak önként léptek ki a szolgálatból s mentek át a Ferencz József tud. egyetemhez Szegedre, ill. máshol helyezkedtek el; a növénytárnak érdemes tb. öre, Péterfi Márton pedig meghalt. Máshol — pl. az állattárnál — az új igazgató nem reflektált a magyar alkalmazottak szolgálatára s így dr. Boga Lajos segédőr, mint az egyesület alkalmazottja örökösül a gyűjteménytár érdekei felett. Az ásványtárban ott van a gyűjtemény régi igazgatója, dr. Szádeczky-Kardoss Gyula volt egyetemi tanár. A könyvtár, valamint az érem- és régiségtár régi személyzetének nagy részét (akik nem önként távoztak el), az új igazgatók megtartották és a régi munka mondhatni megszakítás nélkül folyik tovább.

Legkisebb külső zökkenővel járt az imperiumváltás a könyvtárnál. Az érem- és régiségtárnál az 1916-ban Budapestre szállított tárgyak újrafelállítása és a részben megváltozott

helyiségek miatt szükségessé vált átrendezés adott nagy munkát, mely már a végefelé jár és most történnek az utolsó simítások. Hasonló okokból több-kevesebb átalakítás vált szükségessé a többi gyűjteménytáraknál is.

Formális rendezésre vár még a gyűjteményeknek az állammal való viszonya. A Nagyszebeni Kormányzótanács annak idején a magyar állammal kötött szerződés alapján vette át őket az egyetemi oktatás céljára, a tulajdonjog kifejezett biztosításával. A szerződésnek azonban nem minden pontját teljesítette: így pl. a szerződésszerű évi bérekből semmit sem fizetett. A végleges állapotok kialakulása után, az egyesület sietett új vezetőséget választani, melynek első dolga volt az új szerződés megkötése iránt szükséges lépéseket megtenni. Alapos a remény, hogy tárgyalások alapján a végleges szerződés nem-sokára tető alá kerül, mindkét fél érdekeinek teljes figyelembe vételével és kölcsönös megalégedésére.

Említettük, hogy már az imperiumváltozáskor üres volt az egyesület elnöki és egyik alelnöki széke. Dr. Lechner Károly és dr. Erdélyi Pál távozásával a második (ügyvezetői) alelnöki és a főtitkári állás is gazdátlanul maradt; részben elhalálózás, részben eltávozás miatt megüresedett a választmányi tagsági helyek egyrésze is. Mihelyt a viszonyok lehetővé tették, sürgős szükségé vált tehát az egyesület vezetőségének újjászervezése. Ez az 1921. dec. 29-én tartott közgyűlésen történt meg, mely elnökké ábránfalvi *Ugron István* volt nagykövetet, alelnökké dr. *Papp József* volt főispánt és széki gr. *Teleki Árvédet* választotta meg; főtitkár — az azóta körülből eltávozott — *Huber Imre* kegyesrendi tanár lett, míg a titkári teendők ideiglenes továbbvitelére a régi titkár, *Kelemen Lajos* kéretett fel, pénztárossá pedig *Domokos Ernő*, az Erdélyi Bank vezérigazgatója választatott, s kiegészített a választmány.

Az újjáalakulás után nyomban megindult a munka az Egyesület ügyeinek rendbeszedésére és működésének újból megindítására. Lehetetlen ebben a tekintetben meg nem említeni különösen az új elnök agilitását, mellyel a kormánnyal való tárgyalásokat sürgette és vitte.

A forradalom és azt követő események nagy változást idéztek elő a *szakosztályok életében is*. Egyelőre a dolgok természetéből folyólag itt is megállott minden külső tevékenység, s csak rendre alakult ki világosan a jövő teendők képe. **A bölcsész-, nyelv- és történettudományi szakosztály*** 1918. októberében már nem tarthatta meg előadását, mert dr. Szabó

* *A szakosztály választmányának névsora:* Elnök: dr. Buday Árpád, titkár: dr. Varga Béla, választmányi tagok: dr. Biró Vencel, dr. Bitay Árpád, dr. Borbély István, dr. Boros György, dr. Csúry Bálint, dr. Ferenczy Miklós, dr. Gál Kelemen, dr. Gyalui Farkas, György Dénes, dr. György Lajos, dr. Imre Lajos, Kelemen Lajos, dr. Kirchknopf Gusztáv, dr. Kiss Elek, dr. Kristóf György, dr. Kovács István, dr. Makkai Sándor, dr. Patai József, Petres Kálmán, dr. Roska Márton, dr. Tavaszy Sándor.

László egyetemi magántanár, kinek előadása hirdelve volt, nem jöhetett le Budapestről. Azután kerek két esztendeig nem kedveztek a viszonyok a muzsáknak. Ez alatt eltávozott körünkben — annyi mással — a szakosztály érdemes elnöke, dr. Gombocz Zoltán is, s a szakosztály képviselője dr. Varga Béla egyetemi magántanár volt. Az 1920. okt. 14-én tartott egyesületi választmányi ülés utasította a szakosztályokat a számbavételre. Ennek alapján még a hónap 23-án összeült a szakosztály s dr. Márki Sándor elnöklete alatt munkatervet készített, dr. Ravasz László elnöklete alatt pedig bizottságot küldött ki, melynek feladata volt azoknak a módoknak a megkeresése, melyek segítségével a szakosztály folyóiratát, az Erdélyi Múzeumot, újból meg lehetne indítani. Ez utóbbi — anyagi okokból — máig sem sikerült, azonban a nyilvános előadások tartását a szakosztály mindjárt megkezdte.

Az 1920. nov. 30—1921. febr. 21. közti időszakban öt előadás volt. Két előadást dr. *Erdélyi László* tartott „Új megállapítások az Árpádkori művelődéstörténelemben”, kettőt dr. *Bartók György* „Sokrates és Platon”, egyet dr. *Buday Árpád* „Az északi Balkán művelődéstörténeti jelentősége az ókorban” címen. Ekkor meg kellett szakítani az előadásorozatot, mert az ostromállapot miatt rendkívül körülményes engedélykérések miatt, a közönségnek idejében való értesítése lehetetlen volt.

Az év végén az anyaegyesület új elnökséget kapott, s miután a külső viszonyok is lassanként javultak, 1922 tavaszán ismét megindultak a felolvasások. Ebben a ciklusban négy előadás volt: dr. *Wildt József* az Einstein-féle relativitás-elméletet ismertette, míg dr. *Roska Márton* és *Buday Árpád* (az előbbi két előadásban) az Erdélyi Múzeum régiséggyűjteményéből mutattak be tanulságos sorozatokat. Az év őszén kiegészítődött a szakosztály választmánya is. Az október 11-iki szakosztályi közgyűlés elnökévé dr. *Buday Árpád* egyetemi c. ny. rk. tanárt választotta meg, míg titkárnak továbbra is dr. *Varga Béla* egyetemi magántanár maradt, aki addig, nehéz időkben nagy odaadással, egyedül tartotta fenn a szakosztály életének folytonosságát. Ugyanez alkalommal dr. Varga Béla előadást tartott „Gondolatok a neveléstan értékelméleti megalapozásához” címen.

Ettől kezdve a szakosztály rendszeres és összefüggő ismeretterjesztő előadásokat tartott a művelt nagyközönség számára. Így az 1922. év őszén, hat előadásban a *művészetek történetét* ismertették és pedig: dr. *Roska Márton* egy előadásban az óskor, dr. *Buday Árpád* három előadásban az ó- és középkor művészetéről adott összefoglaló képet, *Tóth István* és *Szopos Sándor* pedig az újkori, illetőleg a modern művészetet ismertették egy-egy előadásban.

Még erősebben kidomborodott az egységes terv az 1923. évi tavaszi előadások rendjén, amikor dr. *Kristóf György* bevezetőelőadást tartott a művelődésről s ezt követték a következők:

Dr. *Roska* Márton „Erdély őstörténete”, dr. *Buday* Árpád „Erdély a római korban”, dr. *Biró* Vencel „Erdély és a porta”. *Kelemen* Lajos „Erdélyi memoire-irodalmunk (1690—1867)”, dr. *Gyalui* Farkas „Becses könyvek és ritka könyvek”, dr. *György* Lajos „Az erdélyi színészet története az első állandó színház alapításáig”. Végül az elhangzottak tanulmányait foglalta össze befejező előadásában dr. *Kristóf* György.

Az 1923. év őszén Erdély középkorának rendszeres történeti ismertetését kezdtük meg, amikor már vidéki előadókat kértünk fel. A kísérlet nagyon szépen bevált; az előadások számára sikerült általános engedélyt kapnunk, azzal a kötelezettséggel, hogy minden előadást megelőzőleg 48 órával be kell jelentenünk a rendőrségnél. Ámbar az előzetes általános engedély nagy könnyítést jelentett és ezért hálával is tartozunk Petala tábornok úrnak, egy sajnálatos esemény megmutatta, hogy az engedélykérés és bejelentés bonyodalmas volta, adott esetben alkalmas az ilyen hasznos kultur-munka megakasztására. November 14-én u. i. dr. *Dékány* Kálmánnak kellett volna előadást tartania. Közbejött vasuti baleset miatt azonban csak másfélórai késéssel érkezett, mi pedig az előadás idejéhez és tárgyához, meg az előadó személyéhez kötöttségünk miatt (mivel az engedély mindezt pontosan kikötötte) kénytelenek voltunk a szépszámu közönséget elküldeni, holott a következő előadó teljesen készen és jelen volt, s pótolhatta volna a megkésettet. Ettől eltekintve a sorozatot megtartottuk a következő — *Erdély középkorát ismertető* — előadásokkal: Dr. *Patay* József: Általános áttekintés, jellemzés. Dr. *Roska* Márton: Települési viszonyok, népek. *Kelemen* Lajos: Társadalom, vidéki élet. Dr. *Biró* Vencel: Városi élet, ipar, kereskedelem. Dr. *Hirschler* József: Egyházi élet. Dr. *Buday* Árpád: Közműveltség, erkölcsök és divat. Dr. *György* Lajos: Irodalom. *Rass* Károly: Iskolák, tudomány. Dr. *Buday* Árpád: Képzőművészetek. Az eredeti programmon kívül, utolsó előadásként Dr. *Bitay* Árpád néhány erdélyi származású magyar emberről emlékezett meg, akik a XIX. században a román fejedelemségekben jelentős kultur-munkát végeztek.

Most, miután úgy érezzük, hogy lábunk alatt eléggé megszilárdult a talaj, amennyiben a közönség széles rétegeiben felkeltettük az érdeklődést munkánk iránt, azt tervezzük, hogy ezután szakszerű, tudományos előadásokat is tartunk, melyeken vita is volna.

Ilyen kéttős irányú munkásságot már eddig is fejtett ki a **természettudományi szakosztály**, mely régi elnöke Dr. *Szá-*

* *A szakosztály választmányának névsora:* Elnök: Dr. Szádeczky K. Gyula. Titkár: Dr. Boga Lajos. Tagok: Antal Márk, Baintner Géza, Bakó Kálmán, Dr. Balogh Ernő, Dr. Biró Géza, Brósz Ilona, Dr. Ferencz Aron, Gál László, Dr. Gelei József, Dr. Gergely Jenő, Hidegh Mihály, Dr. Hintz György, Husz Ödön, Huszár Jenő, Dr. Kopp Elemér, László József, Mátyás Jenő, Mester Mihály, Dr. Sz. Nagy Gyula, Dr. Páter Béla, Dr. Ruzitska Béla. Dr. Széll Kálmán, Tökés Lajos, Tulogy János, Dr. Valentini Elvira, Dr. Wildt József, Xantus János.

deczky-Kardoss Gyula vezetése alatt működik tovább is, míg titkárrá, az eltávozott Dr. *Farkas* Béla helyett Dr. *Boga* Lajost választotta azon a közgyűlésén, melyen a választmányt is kiegészítette. (1920. dec. 5.)

Ismeretterjesztő előadásait 1921. januáriusában kezdte meg, amikor öt előadás követte egymást és pedig: Dr. *Szádeczky-Kardoss* Gyula: A sivatagokról, tekintettel Erdélyre. Dr. *Balogh* Ernő: Szibériáról. Dr. *Huber* Imre: Modern talajismeret (agrogeologia; 2 előadás). Dr. *Ruzitska* Béla: A festő anyagokról.

Azután az előző szakosztálynál már részletezett okokból, hosszabb szünet állott be az előadásokban, s csak 1922. tavaszán indult meg ismét a közönség előtt való munkásság, amikor *Bányai* János: „A Szent-Anna tó és környéke”, Dr. *Szádeczky K. Gyula*: „Geysir maradványok Kolozsvár határában” és *Huber* Imre: „Az oceanographia és geologia egymást érintő kérdései” (2 előadás) címen tartottak ismeretterjesztő előadásokat. Az előadások gyakorlati értékét nagyban emelték azok a kirándulások, melyeket egyszer Dr. *Szádeczky K. Gyula*, máskor Dr. *Balog* Ernő vezetése alatt tettek meg az előadások hallgatói. Ilyen, Dr. *Szádeczky K. Gyula* vezetése alatt megtett kirándulással indult meg az 1922. évi őszi munkásság. Az előadások sorát Dr. *Gelei* József nyitotta meg: „A százéves Mendel és az örökléstudomány reneszánsza” címen. Azután — 1923. első felében — *tudományos szakülések* voltak, melyeken a köv. kérdéseket vitatták meg: Dr. *Balog* Ernő előadásában „Erdély felsőmediterránkori quarc-tartalmú gipszei”, *Szádeczky K.* Elemér vendég előadásában: „Új coelestin-előfordulás Szindről, Dr. *Gelei* József: Kisérleti hypergenitalismus tyukokon; *Soó* Rezső, mint vendég: A növény szerkezetek successioja, különös tekintettel Kolozsvár flórájára.

Az ismeretterjesztő előadások során — ugyancsak 1923. tavaszán — a következők szerepeltek: *Bányai* János: Verespatak aranybányászata”; Dr. *Páter* Béla: „Hazai növények újabb szereplése a gyógyászat terén”; *Huber* Imre: „A gyémántról.”

Az őszi időszakban két ismeretterjesztő és egy tudományos szakülés volt. Amazokon Dr. *Szádeczky K. Gyula* beszélt a földrengésről, emitt *Páter* Béla közölte újabb megfigyeléseit mérges gyógynövényeinken,

Nagyon megéri a magyar egyetem hiányát az **orvostudományi szakosztály**.* Egy ideig ugyan kiadta az „Erdélyi Orvosi Hetilap” c. szakfolyóiratát, azonban nem régen az is megakadt. Bemutatással kapcsolatos utolsó szakülése a múlt májusban volt.

* *A szakosztály választmányának névsora:* Elnök: Dr. Veress Ferenc. Titkár: Dr. Koleszár László. Jegyző: Dr. Veress Géza, lemondása után Filep Gyula. Választmányi tagok: Dr. Gyergyai Árpád, Dr. Mezei Sándor, Dr. Orient Gyula, Dr. Pataky Jenő. Dr. Scheitz Vilmos. Ülés elnökök: Dr. Ákontz Károly, Dr. Elfer Aladár, Dr. Engel Gábor, Dr. Filep Gyula, Dr. Höntz Kálmán, Dr. Konrádi Dániel, Dr. Kováts Áron, Dr. Mátyás Mátyás, Dr. Steiner Pál, Dr. Vértes Oszkár.

Valójában az az igazság, hogy úgy a szakfolyóíratra, mint a tudományos bemutató előadásokra most volna igazán szüksége az orvosoknak, mikor a tudományos érintkezés tekintetében meglehetősen el vagyunk zárva a külvilágtól. Tagadhatatlan ugyan, hogy az orvostársadalom olyan nagy mértékben van igénybe véve és megterhelve, hogy a mindennapi dolgokon túl nem marad ideje. Azonban épen ez egyik igen fontos oka annak, hogy az orvostudományi szakosztály működésének megindulását, maguk az orvosok sürgetik, mert a fenyegető elparlagiasodásnak ez az ellenszere. Sokat vár ebben a tekintetben az egész magyar közvélemény Dr. *Veress* Ferenc elnök és Dr. *Koleszár* László titkár elismert buzgóságától.

A jog és társadalomtudományi szakosztályt érintette leginkább az imperium-változás. Egyideig még megmaradt a tudógondozó intézete, de nemsokára azt is elvették. Tagjainak nagyrésze repatriált, aki itt maradt az más, az eddigőtől a legtöbbször merőben eltérő hivatást volt kénytelen vállalni, s így az új elhelyezkedés gondja nehezedett rá. Miután érdemes elnöke, Dr. *Farkas* Lajos meghalt, a titkár Dr. *Tóth* György képviselte a szakosztályt, míg a folyó év tavaszán ő is eltávozott. Aztán meg ismerjük el: a forradalom és az utána következő események, egyáltalán nem csábítottak a jogtudományok elméleteinek feszegetésére. Nemesak nálunk, de széles Európában talán sehol. Mindamellet remélhető, hogy rövidesen ez a szakosztály is felveszi sz újjászervezkedés fonalát.

Ez az Erdélyi Múzeumegyesület utóbbi öt esztendei történetének vázlata. Nem története, mert nincs meg benne az a sok-sok aggodalom, lelki gyötrődés, mely egyeseket, az egyesület lelkéhez közelállókat, ez idő alatt megkínzott.

Abban az időben, mikor évszázados trónok omlottak össze és államok estek szét, bizonyára csak kevesen gondoltak arra, hogy vannak félszázados kultúr-intézmények, melyeket lehetőleg épen kellene átmenteni a készülő új világba, mint örök becsü értékeket, melyek a megváltozott világban is jó szolgálatot tehetnek. A világ képe az elmúlt öt esztendő alatt teljesen megváltozott körülöttünk, s hogy az új berendezésben milyen megbecsülhetetlen szolgálatot tehet egy régi kulturintézmény, ebből a vázlatból is megítélhető.

Dr. Buday Árpád.

A VATIKÁNBAN MŰKÖDŐ TUDOMÁNYOS AKADÉMIAK MUNKÁSSÁGA.

December 16-án adták át ünnepélyesen a vatikáni kertekben álló, „Casina Pio IV” név alatt ismert remek kicsi palotát a *Pont. Accademia dei Nuovi Lincei* tudományos céljainak és nyitották meg egyben az akadémiai évet. Az *Accademia dei Lincei*-t egy fiatal római herceg, Cesi Frigyes (szül. 1585. megh. 1620) alapította Rómában. Titkos irodalmi szövetség (lince = hiuz) volt azzal a céllal, hogy az irodalmat és tudományt szabadon művelje és gyakoroljon kritikát fölötte. A szövetségnek nagyon viszontagságos volt az élete: háromszor szűnt meg, háromszor kelt új életre. Alapítója halálával lehanyatlott, a XVII. század közepén betiltották, XIV. Benedek 1740-ben új életre keltette *Nuovi Lincei* név alatt. Az új Akadémia nem élte túl második alapítóját. Scarpellini 1794-ben újból megszervezi és Caetani herceg saját palotájában nyújt számára otthont. Bizonytalan léte mellett is megmérhetetlen szolgálatot tett a tudománynak és a mellett, hogy a világ tudományos akadémiai között korra nézve a legelső, a legnevesebb tudósokat (Porta, Galileo Galilei, Colonna stb.) nevezhette tagjainak. Véglegesen biztosította fennállását 1847-ben IX. Pius pápa, aki a „*Nuovi Lincei*” mellé a „*Pontificio*” jelzöt is felvette a címbe. 1870-ben az akadémikusok egy része kivált és kir. tudósasággá alakulva működik Rómában a Corsini-palotában. A megmaradt tagok tovább dolgoztak a régi tudományos Akadémiában és most a tudós XI. Pius pápa bőkezűségéből művészi szempontból is remek szép otthonhoz jutottak. Ott van a Casina Pio IV. tőszomszédságában a híres vatikáni könyvtár és levéltár, ott van mellette a világhírűvé lett *Specola Vaticana*, a Vatikáni csillagvizsgáló intézet és ott áll mellette XI. Pius rajongó tudományszeretete: ily auspiciumok mellett nyílt meg új tudományos munkásságra az ősi *Pont. Accademia dei Lincei*. — A megnyitón Gianfranceschi elnök számolt be az akadémia múlt évi működéséről. Van az akadémiának 38 rendes és 72 levelező tagja, még pedig a világ minden részéből. Jelenleg 194 tudományos intézettel és akadémiával áll élénk érintkezésben. Tudományos kiadásainak évfolyama a 76-ik. Tudományos közleményeinek a nyelve: latin, olasz, francia, angol, spanyol és német. Pasteur emlékére ápr. 26-tól május 2-ig tudományos hetet tartott, melyen a világ minden részéből jelentek meg tagok. Küldöttségileg részt vett a Pasteur emlékére rendezett párisi és strassburgi ünnepeken. Miután az elnök még megemlékezett az akadémia elhunyt tagjairól, Anile tanár bemutatta Prof. Caronia munkáját; „*Etiologia della scarlattina e del morbillo*”, (A skarlát és kanyaró betegség oktana.) Gemelli beszámolt a „*psicologia sperimentale e di biologia*” (kísérleti lélektan és a biologia) terén végzett kutatásairól. (Mi-

lanoi egyetemen 1921—23.) Hagen fényképekkel ismertette a „nebulose lucenti” egy jellegzetes típusát. Luigioni „Anomalia riscontrata in un Orycks naosicorni” címmel tartott előadást. Martinelli közölte megfigyeléseit „Su Eccezionali depressioni barometriche sull’ Italia”. Ismertette még tanulmányait: „L’ eguazione Cancani-Kövesligethy e la determinazione delle profondità ipocenirali” és az olasz földrengésekről készített katalógusát. Prof. Inglada Madridból néhány értékes sismologiai megfigyelést ismertetett. Palazzo bemutatta az eritreai tartományokban végzett kutatásait a földi magnetizmusról. Zanon témája: „L’apparato boccale dell’ Epicometis sgualida” és „Contributo allo studio della fauna della Cirenaica”. De Sanctis tárgya: „Prodotto delle cifre significative dei numeri”. A titkár végül felsorolta a beküldött egyéb dolgozatokat. Munkát küldött Antonelli, Corbière, Agamennone, Pardo, Kociemski, Gandolfi, Fouvel, Wasmann, Navas stb. — Az akadémia díszülésén mindvégig jelen volt XI. Pius is.

Dr. Hirschler József.

A FRANCIA TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLTAL 1923-BAN MEGJUTALMAZOTT MŰVEK.

Előttünk fekszik a francia tudományos Akadémiától 1923-ban jutalomban részesült művek jegyzéke. Érdekes jelenség, hogy a pályadíjat és kitüntetést nyert munkák túlnyomó része vallásos tárgyú. Ilyenek: „Saint Jérôme” Cavallerától, aki a toulousi kath. intézet tanára. „Saint Francois de Sales, directeur d’ame” Vincenttől, aki az andersi kath. intézet tanára; „La renaissance catholique en France au XVII. siècle” Pruneltől, aki a párisi kath. intézet aligazgatója. Jutalomban részesült P. Rouet de Journal „Un college de Jesuites à St. Petersbourg (1800—1816)”, P. Bornichon „Histoire de la Compagnie de Jésus en France (1914—1915) c. munkájával. P. Gaston Sortais „La Philosophie moderne de Bacon à Leibnitz” c. művével. Fillion abbé „Vie de Notre Seigneur Jésus Christ” c. munkájával. Szerepelnek még a következő munkák: Thellier de Poncheville abbétól: „Futurs époux”, Grimaud abbétól: „De la methode d’influence de saint Francois de Sales”. A megjutalmazottak közül kitűnik Jacques Chevallier, ki Descartesról és Pascalról írt két munkát. Tizezer franc jutalmat kapott. Kitüntette az Akadémia a „Correspondant” két munkatársát, René Brancour és Alexandre Masseron író, Joseph Louwyck, Olivier Brante, Jules Pravieux, Maurice Beaufreton regényírókat Leontine Zanta és Marie Fargues írónőket. A „Les Lettres” folyóirat munkatársai közül jutalmat kapott Paul Cazin „Mémoires de Jean-Chrysostome Pasek, gentilhomme polonais”. Henri

Ghéon „Pauvre sous l’escalier”, Martin Chauffier „La Fissure” c. munkájáért. A „Revue des Jeunes” két írója, Marie Fargues és Renée Zeller szintén kaptak jutalmat. A Tudományos Akadémia a külföldi francia írók közül is többet részesített jutalomban. Így jutalomban részesült a „Vers la croyance” c. munka, melynek szerzője a belga Paul Buysse abbé, a „Patience”, melynek szerzője a svájci Benjamin Vallotton. Québec és Montreal egyeteme a francia nyelv nagy jutalmát kapta.

dr. H. J.

K Ü L Ö N F É L É K

Új főmunkatársaink. Olvasóinknak örömmel jelentjük, hogy folyóiratunknak e számától kezdve *dr. Moldován Ger-gely* ny. egyetemi tanárt és *Szabolcska Mihály* ref. esperest is főmunkatársaink között üdvözölhetjük. Irodalmi multjuk és egyéniségük mindnyájunk előtt ismerős és nagyrabecsült. Azzal, hogy felkérésünkre a legnagyobb készséggel álltak folyóiratunk főmunkatársainak sorába, az Erdélyi Irodalmi Szemlének törek-vését nemcsak helyesnek ismerték el, de azt megvalósítani is segíteni kívánják. Abban a szellemi munkában, mely által Romá-nia egyetemes közművelődését magyar nyelven szolgáljuk, nevük egész programmot jelent. Adja az Isten, hogy olvasóink ilyen-képen meggazdagodott folyóiratunkat a jövőben is azzal a meg-értő hagyományos magyar szeretettel fogadják, mellyel annak első számát fogadták.

Vörösmarty „Petikéje.” E költeményről Gyulai Pál a Vörösmarty összes munkáinak teljes kiadásához írt jegyzeteiben azt mondja, hogy Megyerinek egy adomájából dolgozta a költő, de magát az adomát nem közli. Balassa József az *Irodalom-történet* VI. évfolyamában (1917. 414. l.) utal rá, hogy a költe-mény alap gondolata a népköltészetben is ismeretes. Ennek bizo-nyítására hivatkozik egy francia, egy német és egy flamand nép-dalra. A magyar népköltészetről hallgat. Pedig talán több joggal hivatkozhatott volna arra, hogy a Petike alap gondolata egy ma is szeltében ismeretes magyar népdalban is megvan, melynek kezdete: *Lányok fonják a lenszöszet*. Az anya cipővel, majd szoknyával biztatja sóhajtozó leányát, de az mindegyre azt hajtja: *Nem az az én nyavalyám*. Végre az anya így szól:

„Legényt hozok, szülöttem,
Csak ne sirj, ríj elöttem.”

A leány pedig vidáman feleli:

„Ugy anyám, jó anyám.
Éz ám az én nyavalyám.

Elöttem legrégebnek ismert följegyzése: Erdélyi János, Magyar népköltési gyűjtemény I. köt. 442. lapon. Magam is följegyeztem egy változatát Szatmár megyének Egri községében.

Dr. Csűry Bálint.

Rivera Giuseppe herceg halála. Az olasz tudományos világnak nagy gyásza van: meghalt a modern olasz történet-kutatók egyik legnagyobb képviselője *Rivera Giuseppe herceg*, „Io storico degli Abruzzi”, az Abruzzók történetírója. Aquila és

Olaszország egyik legrégebbi családjának volt a sarja. 1846. május 13-án született. Alig végezte el rendes tanulmányait, egész erejével a történeti kutatásokra vetette magát. Ő alapította meg a „Società di Storia Patria per gli Abruzzi” és állott annak élén. Részt vett a firenzei (1889), genovai (1892) és a római nemzetközi historiai kongresszuson (1903), hol értékes történeti munkákat mutatott be. Az országos műemlékek bizottságának tevékeny tagja volt. Műveinek száma meghaladja a hetvenet. Az Abruzzok történetét a nápolyi uralom alatt, majd a francia invázió történetét ő írta meg. A „Bollettino della R. Deputazione” és Adolfo Venturi „Arte” c. folyóiratának szorgalmas munkatársa volt. Életét teljesen a tudománynak szánta: rendes tartozkodási helye a könyvtár volt. A tudomány iránt való szeretetet utódaira is átszámaztatta. Cesare Rivera megírta a Marsi-grófok történetét, Vincenzo Rivera az agrárkérdésekben nagy tekintély, Luigi Rivera Bellarmin bíborosról írt igen értékes munkát. Az egész Rivera-család különben igen vallásos és tevékeny részt vesz minden karitatív mozgalomban.

Dr. H. J.

Paul Bourget az irodalom jelentőségéről. A francia *Renaissance* hasábjain 1873-ban egy cikk jelent meg e címmel: „Un Amour de Spinoza” és néhány nappal reá a híres *Revue des deux Mondes* egy novellát közölt le. A novella címe volt: „Celestine Lacoste”. Mindkét közlemény az ujonnan feltűnő Paul Bourget írónak volt első terméke. A most már világhírű Paul Bourget jóbarátjai összejöttek Balzac házában és az ünnepeltnek átadták mellképét. Üdvözölte a jubiláns költőt Doumic és a „Société de Gens de Lettres” nevében Lecomte Bourget gyönyörű szavakban fejezte ki köszönetét. Reámutatott az irodalom jelentőségére, mely irodalom kifejezője a mindenkor műveltségnek. Micsoda ma Görögország? Görögország Homeros, Aischilos, Sophocles, Aristophanes, mint a hogy Roma ma annyit jelent, mint Lucretius, Catullus, Horatius, Virgilius. Az irodalom nemcsak kifejezője, de megőrzője is a kultúrának. A toll akár a kezdő kezében is egy-egy órállomás abban a nagy harcban, melyet a kultúra viv a barbárság ellen.

Dr. H. J.

Szontagh Sámuel (1806—1855) magyar gyógyszerész Havasalföldön. A német eredetű szepesi Szontagh-család tagjai a XVI. sz. legeleje óta szokatlanul fontos szerepet játszottak a Szepesség művelődési életében, bányászat, ipar, kereskedelem, egyház és tudományok terén egyaránt. E család egyik ága Árva megyébe szakadt. Ezen árvai ágból származott Szontagh Dániel (1809—1867) jeles törvénytudós, történetíró¹ és természetbúvár, aki mint előkelő állású megyei tisztviselő társadalmi téren is üdvösen munkálkodott: 1831-ben a nagy kolera idején rendkívüli áldozatokat hozott; 1847-ben egy nagy éhínség ide-

¹ Árva megyére vonatkozólag több monográfiát írt; barátjának, Nagy Ivánnak sokat segített a Magyarország családai c. híres munka megírásánál.

jén a Bori nevű nagy mocsaras terület lecsapoltatásával sok éhezőt juttatott munkához és kenyérhez; 1849-ben az Alsó-Kubinba szállított sebesültek részére a saját költségén kórházi felszerelést állított elő; midőn Árva megye a Csapkovics-féle könyvtárt megkapta, ő e könyvtár mellé tudományos társaságot szervezett, amelynek elnöke s szellemi mozgatója lett.

Ennek a nevezetes embernek volt a bátyja Szontagh Sámuel, aki egy negyedszázadon át mint gyógyszerész élt Havasalföldön. Szontagh Sámuel (e néven családjában a harmadik) 1806. I. 20-án született családi birtokukon, Árva megye Zászkal nevű helységében. 1829-ben a pesti egyetemen gyógyszerészi oklevelet nyert. 1831-ben Bucureștiben telepedett meg mint gyógyszerész. Nem sikerült megtudnom, hogy miért ment épen Bucureștibe. Csak per analogiain gondolom, hogy a Pesten ez időben sűrűn megforduló havasalföldi bojárok meghívására és buzdítására. Ezek hívták Bucureștibe 1835-ben Kladek Antal festőművészt (1795—1882), Kazinczy barátját és egyik ránk maradt képének (1829-ből) festőjét is, aki Havasalföld egyik ünnepelt művésze s a legnagyobb román festőnek, N. Grigorescu-nak (1838—1907) első mestere volt¹. Ugyancsak ilyen meghívásra ment Bucureștibe Cuza fejedelem és Károly király udvari fényképésze és festője, a kolozsvári születésű Szathmári Pap Károly (1812—1887) is, aki mint 40 európai rendjel és kitüntetés tulajdonosa halt meg².

Ismétlem, ilyen uton kerülhetett Szontagh Sámuel is Bucureștibe. Innen azonban hamarosan Calarașba költözött. Innen a fejedelemségeket megszállva tartó oroszok gyógyszeráraval együtt Silistriába hurcolták s a nagy mértékben betegség megterjedelte orosz katonaság ápolására kényszerítették³. E kellemtlen helyzetből kimenekülve, Piteștiben telepedett le s nőül vette Bucureștiben Burgh Erzsébetet, 1840-ben visszatért övéihez, de 1842-ben újra Havasalföldre ment. Ekkor Râmnicul-Vâlcea olt-melléki, kies fekvésű városkában telepedett meg s itt is maradt haláláig, mely 1855. I. 9. ragadta el. Az osztrák kormány 1850-ben kinevezte ügynökévé és sztarosztává Râmnic-be³.

Övéivel folytatott levelezését, mely érdekes történelmi és művelődéstörténeti adatokat tartalmaztak, eddig nem sikerült kinyomoznom.

Dr. Bitay Árpád.

¹ G. Opreșcu: Primul Profesor al lui Grigorescu a „Lui Nicola Jorga Omagiu” c. mű (Craiova 1921), pp. 131—238. Opreșcu szerint nem tudjuk Bucureștibe távozásnak okát (i. h. 234). Feljegyezte azonban ezt az okot Kladek barátja és tisztelője, Koós Ferenc (1828—1905), egykori ref. pap Bucureștiben (1855—1869): Történelmi dolgozatok, Marosvásárhelyt 1870, 195. old.

² I. részletesebben e sorok írójától az Ellenzék 1924. jan. 1. számát.

³ E háború és megszállás (1828—1834) alatt az oroszok nagyon durván viselkedtek. Földműveseket, sőt papokat is befogtak trénszekereikbe igas állat híjján, Zsoltuchin tábornok meg a nála küldöttségben járó főurakat tettelegesen bántalmazta.

⁴ I. Magyarország családai, X. (1863 Pest) 830. Az egész családról szóló részt a mi gyógyszerészünk öccse, az említett Dániel írta.

ÚJ KÖNYVEK ÉS FOLYÓIRATOK.*)

Berde Mária, *Vizen hold.* Cluj—Kolozsvár. 1924, 58 l. Haladás kiadása. Lapkiadó R.-T. (25.— Lei.)

Cultura, Sciences—Lettres—Arts. Directeur: *Sextil Pușcariu*. Comité de Direction: *Ives Anger* pour la partie française, *Lucian Blaga* pour la partie roumaine, *Georges Kristóf* pour la partie hongroise, *Oskar Netolicska* pour la partie allemande. An. 1. 1. pag. 99. Jan. 1924. „Ardealul”. Parait en Janvier, Mars, Mai, Juillet, Octobre, Décembre (Le numéro: trente lei, abonnement six numéros cent cinquante lei).

Diósy Antal, *Ecce Homo!* I. Kolozsvár görbetükörje. Györi Illés István előszavával. H. és é. n. (Oradea-Mare, 1924) 112 l. A Gyilkos kiadása. (100.— Lei.)

Erdélyi Kálmán, *Új utakon.* Tanulmányok a szocializmus köréből. Négy képmelléklettel. Cluj 1924, 43 l. Világ-könyvek kiadása: 1—2 sz. „Gutenberg”-nyomda. (15.— Lei.)

Fekete Tivadar, *Szerelmes kert.* Modern román költők antológiája, Arad 1924, 192 l. Grafica-kiadás. (60.— Lei.)

Genius. Az egyetemes kultura folyóirata. Főszerkesztő: *Franyó Zoltán*. Felelős szerkesztő: *Nagy Dániel*. Az aradi Kölcsey-Egyesület támogatásával kiadja a „Genius” irodalmi vállalat. Arad 1924 január, 59 l. Réthy Lipót és Fia utódai könyvnyomdai műintézet” Arad. (Egész évre 440.— Lei, egyes szám: 40.— Lei.)

Gizskalay János, *Támár.* Cluj 1924, 168 l. Kadima kiadása. (85.— Lei.)

Históriás könyvecske (*Elbeszélések*). Összeállította *Dr. György Lajos*. (A „Magyar Nép” könyvtára 2. Szerk. Gyallay Domokos.) Cluj—Kolozsvár 1924, 103 l. „Minerva” kiadása. (10.— Lei.)

Kós Károly, *Atila királról ének.* E kis könyv szövegét az Első Magyar Betüöntöde R.-T. corvinus antiqua típusú betűvel szedte, képeit linoleumba metszette, kézisajtón péterfalvi papírosra nyomtatta és bekötötte Kós Károly műhelye Sztánán. 1923, 14 sztlan levél. (150.— Lei.)

Kovács Dezső, *Apostolok és csavargók.* Elbeszélések. Cluj—Kolozsvár 1924, 126 l. Minerva-kiadás. (40.— Lei.)

*) E rovatunkban a Romániában (vagy romániai magyar írótól külföldön) megjelent könyveket és folyóiratokat írjuk le 1914. január 1-től. Ismeretésükre következő számainkban sort kerítünk. Az írókat kérjük, hogy megjelent könyveiket küldjék be szerkesztőségünkbe. Szerk.

Krizsó Kálmán, *Proletárversek*. Cluj—Kolozsvár 1924, 38 l. Kadima. (20.— Lei.)

Reményik Sándor, *A műhelyből*. Versek. Budapest 1924, 88 l. A „Studium” kiadása.

Sas László, *Vivianna*. Regény. Cluj—Kolozsvár 1924, 124 l. Orchidea-könyvek. Helicon-kiadás. (35.— Lei.)

Szabó Imre, *A piros zubbony*. Egy színésznő karrierje. Tábori Jenő és Guncser Nándor rajzaival. H. n. (Kolozsvár) 1924, 95 l. Globus kiadás. (25.— Lei.)

Vajda Béla, *Az istenasszony*. Két novella. Gheorgheni—Gyergyószentmiklós 1924, 101 l. Sándory-nyomda kiadása.

Xántus János és **Xántusné Paul Aranka**, *Földrajz*. Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália. A közép- és szakiskolák részére. Cluj—Kolozsvár 1924, 108 l. Minerva R.-T. kiadása. (36.— Lei e. sz. 127. 415—1923. K. M.)

dr. Gy. L.